

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БУДЖАК ДІАНА ЮРІЇВНА

УДК 343.14 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОКАЗАННЯ З ЧУЖИХ СЛІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

спеціальність 081 – Право

галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д. Ю. Буджак

Науковий керівник –
Ковальчук Сергій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Буджак Д. Ю. Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право. – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025.

Дисертація є першим в українській науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням теоретико-правових і практичних аспектів проблематики формування та використання показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Встановлено передумови впровадження показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальний процес України. Набули подальшого розвитку теоретичні підходи до дослідження стану нормативного закріплення показань із чужих слів як джерела доказів у вітчизняному кримінальному процесі, з урахуванням яких доведено, що сукупність норм, які врегульовують показання з чужих слів, складають субінститут кримінального процесуального права, що входить до структури інституту доказів і доказування. Доведено, що норми субінституту показань із чужих слів, запровадженого у вітчизняний кримінальний процес за чинним КПК України, імплементовані законодавцем із законодавства та судової практики країн англосаксонської правової системи. Вказано на тісний взаємозв'язок цього субінституту як з іншими субінститутами інституту доказів і доказування (наприклад, показань, допустимості доказів, їх формування, використання доказів тощо), так і іншими інститутами кримінального процесуального права (наприклад, учасників кримінального провадження, досудового розслідування, судового розгляду тощо).

З'ясовано, що законодавство переважної більшості країн англосаксонської правової системи (зокрема, Сполученого Королівства, Австралії, Нової Зеландії, Сполучених Штатів Америки) встановлює правило з чужих слів, нормативному закріпленню якого передував тривалий період їх використання в судовій практиці.

Встановлено, що як у законодавстві, так і в судовій практиці цих країн правило з чужих слів сформульоване як виняток: за загальним правилом, вони не можуть бути доказом у кримінальному провадженні, але з урахуванням обставин, які унеможливають допит особи, котра висловила первинне твердження, та відповідності встановленим законом або напрацьованим судовою практикою умовам допустимості, показання з чужих слів можуть бути використані судом. Із урахуванням компаративного аналізу окреслено напрями врахування позитивного досвіду країн англосаксонської правової системи у частині визначення порядку формування та використання показань із чужих слів у вітчизняному кримінальному процесуальному законі.

Удосконалено дефініцію поняття «показання з чужих слів», під якими запропоновано розуміти відомості, що надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження. Встановлено, що за своєю правовою природою показання з чужих слів є процесуальним джерелом доказів, видом доказів і засобом доказування. Доведено, що з урахуванням усталених класифікацій доказів, показання з чужих слів за відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту є похідним доказом, а за відношенням до предмета доказування можуть бути як прямим, так і непрямим доказом. Обґрунтовано, що задля використання в доказуванні показання з чужих слів повинні відповідати процесуальним властивостям належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатністю та взаємозв'язком для прийняття відповідного процесуального рішення.

Удосконалено визначення поняття «формування показань із чужих слів» шляхом розмежування кримінального процесуального та криміналістичного аспектів його розуміння, перший з яких охоплює механізм їх формування як доказів під час кримінального провадження (що складається з отримання, перевірки та оцінки цих показань), а другий – механізм їх формування як ідеальних слідів, що

включає в себе етапи як допроцесуальні (сприйняття та запам'ятовування), так і процесуальний (відтворення).

Здійснено дослідження порядку отримання показань із чужих слів під час досудового розслідування та судового розгляду, за результатами якого узагальнено особливості, якими характеризується їх отримання. До цих особливостей віднесено: 1) спосіб одержання – єдиним способом їх отримання незалежно від стадії кримінального провадження є допит; 2) суб'єктів надання – показання з чужих слів можуть бути надані свідками, потерпілими, а в окремих випадках – також підозрюваними, обвинуваченими; 3) предмет показань, яким є відомості про будь-які факти та обставини кримінального провадження, про які зазначеним учасникам кримінального провадження стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження, а також відомості про осіб, які надали первинні пояснення; 4) суб'єктів отримання – під час досудового розслідування суб'єктами одержання показань із чужих слів є слідчий, прокурор, а також слідчий суддя у випадках, передбачених частиною 1 статті 225 КПК України, а в ході судового розгляду – суд; 5) процесуальну форму отримання – нормативно закріплений порядок одержання показань із чужих слів з урахуванням його диференціації залежно від суб'єктів надання (зокрема, їх надання малолітніми і неповнолітніми), суб'єктів отримання (зокрема, отримання слідчим суддею і судом) та особливостей одержання (зокрема, отримання в режимі відеоконференції або в умовах воєнного стану).

Удосконалено теоретичне розуміння механізму дослідження доказів слідчим суддею, зокрема на підставі узагальнення судової практики встановлено, що в ході досудового розслідування показання з чужих слів, що містяться у протоколі допиту свідка, потерпілого, можуть бути предметом дослідження слідчого судді під час розгляду клопотань про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження та надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій поза викликом такого свідка, потерпілого в судове засідання.

Визначено особливості, якими характеризується перевірка показань із чужих слів, і доведено, що вона здійснюється за допомогою аналізу, синтезу та

співставлення з іншими доказами, а також проведення під час досудового розслідування слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (зокрема, тимчасового доступу до речей і документів, отримання внаслідок витребування документів, їх копій і речей та проведення ревізій і перевірок), а в ході судового розгляду – відповідних судових дій, спрямованих на з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами. Обґрунтовано, що вибір способів перевірки показань із чужих слів, які охоплюються практичною діяльністю, здійснюється слідчим, прокурором, судом з урахуванням широкого кола об'єктивних і суб'єктивних чинників, зумовлених пізнавальними можливостями відповідних процесуальних дій, обставинами вчинення кримінального правопорушення, змістом показань із чужих слів (їх повнотою, несуперечливістю, відповідністю іншим доказам), особою учасника кримінального провадження, який надає такі показання, обставинами отримання ним первинних пояснень тощо.

Удосконалено доктринальні підходи до змісту права на перехресний допит за рахунок виокремлення на основі практики ЄСПЛ і ККС ВС випадків, які передбачають можливість відступу від нього та, відповідно, не призводить до порушення цього права і не є підставою для визнання показань свідка, потерпілого недопустимим доказом на підставі пункту 6 частини 2 статті 87 КПК України, а саме у разі: 1) встановлення судом наявності виняткових підстав для його обмеження; 2) утримання протилежною стороною кримінального провадження від реалізації права на перехресний допит.

Розкрито зміст загальних правил оцінки доказів і встановлено особливості їх застосування в ході оцінки показань із чужих слів. Встановлено, що підставою визнання таких показань неналежним доказом є неможливість встановлення за їх допомогою фактів та обставин кримінального провадження. Із урахуванням практики ЄСПЛ, ККС ВС і судів апеляційної та першої інстанцій узагальнено підстави визнання показань із чужих слів недостовірним доказом, до яких віднесено: 1) наявність сумнівів в їх об'єктивності; 2) отримання первинного пояснення, яке становить зміст показань із чужих слів, від невстановленої особи; 3)

встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів; 4) надання сторонами кримінального провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань.

Встановлено, що допустимість показань із чужих слів визначається за трьома критеріями: правомірністю; законністю; прийнятністю. Доведено, що кожен з цих критеріїв характеризується притаманними йому умовами, які запропоновано класифікувати на дві групи: загальні та спеціальні. Визначено коло загальних і спеціальних умов допустимості показань із чужих слів у межах кожного із вказаних критеріїв.

Обґрунтовано доцільність розширення кола обставин, що унеможливають допит особи, яка надала первинні пояснення, за рахунок включення до нього таких обставин: 1) перебування особи на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; 2) ухвалення судом рішення про недоцільність допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, якщо допит може негативно вплинути на його психологічний стан; 3) відсутність особи під час судового засідання з інших об'єктивних підстав, які унеможливають допит або можуть вплинути на повноту чи достовірність показань.

Із урахуванням судової практики узагальнено підстави визнання показань із чужих слів недопустимим доказом і запропоновано їх класифікацію на дві групи: загальні та спеціальні. Зокрема, до спеціальних підстав віднесено: 1) отримання показань із чужих слів за відсутності виняткових обставин, передбачених частинами 2, 3 статті 97 КПК України; 2) їх невідповідність іншим правилам допустимості доказів, окрім встановлених статтею 97 КПК України; 3) непідтвердження таких показань іншими доказами, визнаними допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншим учасником кримінального провадження (частина 6 статті 97 КПК України); 4) отримання показань із чужих слів від слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої

особи стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження (частина 7 статті 97 КПК України). Обґрунтовано доцільність законодавчого перегляду підстави визнання показань із чужих слів недопустимим доказом, передбаченої частиною 7 статті 97 КПК України, і надання суду права визнати допустимим доказом такі показання, якщо вони отримані від осіб, котрі брали участь у відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях (зокрема, понятих, спеціалістів, перекладачів).

Розкрито процесуальний порядок визнання показань із чужих слів недопустимим доказом. Встановлено, що за загальним правилом, передбаченим нормами кримінального процесуального закону, показання з чужих слів можуть бути визнані недопустимим доказом судом, що, водночас, не виключає можливості ухвалення такого рішення слідчим суддею, в разі очевидної недопустимості таких показань, у ході розгляду клопотань прокурора, слідчого про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Удосконалено теоретичні підходи до визначення процесуальних наслідків визнання показань із чужих слів недопустимим доказом, зокрема обґрунтовано, що вони залежать від стадії кримінального провадження, в якому ухвалюється таке рішення, вагомості їх значення для встановлення фактів та обставин кримінального провадження в сукупності з іншими доказами і повноважень суду, який приймає вказане рішення, з урахуванням його інстанційної належності.

Розроблено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття показань із чужих слів і порядку їх формування та використання в ході досудового розслідування та судового розгляду.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, судове провадження, докази, джерела доказів, показання з чужих слів, доказування, отримання доказів, перевірка доказів, оцінка доказів, належність доказів, допустимість доказів, достовірність доказів, слідчий суддя, суд.

SUMMARY

Budzhak D. Yu. Hearsay evidence as a source of evidence in criminal proceedings.
– Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law, field of knowledge 08 Law. – National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2025.

The dissertation is the first comprehensive study of theoretical, legal and practical aspects of the formation and use of hearsay evidence as a source of evidence in criminal proceedings in the Ukrainian science of criminal procedure law.

The prerequisites for the introduction of hearsay evidence as a source of evidence in the criminal procedure of Ukraine are established. The author further develops theoretical approaches to the study of the status of hearsay evidence as a source of evidence in the national criminal procedure, and proves that the set of rules regulating hearsay evidence constitutes a sub-institution of criminal procedure law which is part of the structure of the institute of evidence and proof. It is proved that the rules of the hearsay evidence sub-institution introduced into the national criminal procedure under the current Criminal Procedural Code of Ukraine were implemented by the legislator from the legislation and case law of the Anglo-Saxon legal system. The author points out the close interrelation of this sub-institution with other sub-institutions of the institute of evidence and proof (e.g., testimony, admissibility of evidence, formation of evidence, its use, etc.) and other institutions of criminal procedural law (e.g., participants in criminal proceedings, pre-trial investigation, trial, etc.).

It is found that the legislation of the vast majority of countries of the Anglo-Saxon legal system (in particular, the United Kingdom, Australia, New Zealand, and the United States of America) establishes the hearsay rule, the statutory consolidation of which was preceded by a long period of its use in judicial practice. It is established that both the legislation and the case law of these countries formulate the hearsay rule as an exception: as a general rule, hearsay cannot be used as evidence in criminal proceedings, but given the circumstances which make it impossible to interrogate the person who made the original statement and the compliance with the admissibility conditions established by

law or the case law, hearsay evidence may be used by the court. Given the comparative analysis, the author outlines the areas of consideration of the positive experience of the countries of the Anglo-Saxon legal system in terms of determining the procedure for the formation and use of hearsay evidence in the national criminal procedure law.

The author improves the definition of the concept of «hearsay evidence», which is proposed to be understood as information provided orally, in writing or in any other form by a witness, victim, suspect, or accused regarding certain facts and circumstances of criminal proceedings which he or she has learned from the explanations of other persons and which are relevant to such criminal proceedings. It is established that by its legal nature, hearsay evidence is a procedural source of evidence, a type of evidence and a means of proof. It is proved that, taking into account the established classifications of evidence, hearsay evidence is derivative evidence in terms of the source of information about the fact in question to the fact itself, and in terms of the subject matter of proof it can be both direct and indirect evidence. The author substantiates that in order to be used in evidence, hearsay evidence must meet the procedural properties of relevance, admissibility and reliability, and in conjunction with other evidence – sufficiency and interconnection for making an appropriate procedural decision.

The author improves the definition of the concept of «formation of hearsay evidence» by distinguishing between criminal procedural and forensic aspects of its understanding, the first of which covers the mechanism of its formation as evidence during criminal proceedings (consisting of obtaining, verification and evaluation of such testimony), and the second – the mechanism of its formation as ideal traces which includes both pre-procedural (perception and memorization) and procedural (reproduction) stages.

The author has studied the procedure for obtaining hearsay evidence during pre-trial investigation and trial, and based on the results of this study, the author summarizes the features which characterize its obtaining. These features include: 1) the method of obtaining – the only way to obtain them, regardless of the stage of criminal proceedings, is interrogation; 2) the subjects of providing – hearsay evidence may be provided by witnesses, victims, and in some cases, also by suspects, accused persons; 3) the subject

of testimony, which is information about any facts and circumstances of criminal proceedings which these participants in criminal proceedings have learned from the explanations of other persons and which are relevant to this criminal proceeding, as well as information about the persons who provided the initial explanations; 4) subjects of obtaining – during the pre-trial investigation, the subjects of obtaining hearsay evidence are the investigator, the prosecutor, and the investigating judge in cases provided for in part 1 of Article 225 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, and during the trial – the court; 5) procedural form – a statutory procedure for obtaining hearsay evidence, taking into account its differentiation depending on the subjects of the provision (in particular, their provision by minors and juveniles), the subjects of receipt (in particular, receipt by the investigating judge and the court) and the specifics of receipt (in particular, receipt by video conference or under martial law).

The author improves the theoretical understanding of the mechanism of evidence examination by an investigating judge, in particular, based on the generalization of case law, it is established that during the pre-trial investigation, hearsay evidence contained in the witness or victim interrogation report may be subject to examination by an investigating judge when considering motions for the application of a number of measures to ensure criminal proceedings and for granting permission to conduct certain investigative (search) actions without summoning such a witness or victim to a court hearing.

The author identifies the features which characterize hearsay evidence verification and proves that it is carried out by means of analysis, synthesis and comparison with other evidence, as well as by means of investigative (detective), covert investigative (detective) and other procedural actions during pre-trial investigation (in particular, temporary access to things and documents, obtaining documents, their copies and things as a result of subpoena, and conducting audits and inspections), and in the course of court proceedings – relevant judicial actions aimed at clarifying the circumstances, established during criminal proceedings, and verifying them with evidence. It is substantiated that the choice of methods for verification of hearsay evidence covered by practical activities is carried out by the investigator, prosecutor, court, taking into account a wide range of objective

and subjective factors determined by the cognitive capabilities of the relevant procedural actions, the circumstances of the criminal offense, the content of hearsay evidence (its completeness, consistency, and compliance with other evidence), the identity of the participant in criminal proceedings who provides such evidence, the circumstances of his or her initial explanations, etc.

The author improves the doctrinal approaches to the content of the right to cross-examination by distinguishing, based on the practice of the ECHR and the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court, the cases which provide for the possibility of derogation from it and, accordingly, do not lead to a violation of this right and do not constitute grounds for recognizing the testimony of a witness or a victim as inadmissible evidence under paragraph 6 of part 2 of Article 87 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, namely 1) if the court establishes that there are exceptional grounds for its restriction; 2) if the opposing party to criminal proceedings refrains from exercising the right to cross-examination.

The author reveals the content of the general rules of evidence evaluation and identifies the peculiarities of their application in the course of hearsay evidence evaluation. The author establishes that the grounds for recognizing such testimony as improper evidence is the impossibility of establishing the facts and circumstances of criminal proceedings with their help. Taking into account the case law of the ECHR, the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court and the courts of appeal and first instance, the author summarizes the grounds for recognizing hearsay evidence as unreliable evidence, which include: 1) doubts about their objectivity; 2) receipt of the primary explanation, which constitutes the content of hearsay evidence, from an unidentified person; 3) the court's determination of the unreliability of the primary explanation, which constitutes the content of hearsay evidence; 4) provision by the parties in criminal proceedings of documents confirming the reputation of the witness and which may cast doubt on the objectivity of his or her testimony.

The author establishes that the admissibility of hearsay evidence is determined by three criteria: legitimacy; legality; admissibility. It is proved that each of these criteria is characterized by its inherent conditions which are proposed to be classified into two

groups: general and special. The author defines the range of general and special conditions for the admissibility of hearsay evidence within each of these criteria.

The author substantiates the expediency of expanding the range of circumstances which make it impossible to interrogate a person who provided initial explanations by including the following circumstances: 1) a person's stay in the temporarily occupied territory of Ukraine, the territory of the state recognized by the Verkhovna Rada of Ukraine as the aggressor state; 2) a court decision on the inexpediency of interrogating a minor or underage victim in criminal proceedings concerning crimes against sexual freedom and sexual inviolability of a person, if the interrogation may adversely affect his or her psychological state; 3) absence of a person during a court hearing on other objective grounds that make interrogation impossible or may affect the completeness or reliability of testimony.

Given the case law, the author summarizes the grounds for recognizing hearsay evidence as inadmissible evidence and proposes to classify them into two groups: general and special. In particular, the special grounds include: 1) obtaining hearsay evidence in the absence of exceptional circumstances provided for in parts 2 and 3 of Article 97 of the Criminal Procedural Code of Ukraine; 2) its inconsistency with other rules of admissibility of evidence other than those established by Article 97 of the Criminal Procedural Code of Ukraine; 3) failure to confirm such testimony with other evidence recognized as admissible, except for hearsay evidence provided by another participant in criminal proceedings (part 6 of Article 97 of the Criminal Procedural Code of Ukraine); 4) obtaining hearsay evidence from an investigator, prosecutor, operational unit employee or other person regarding the explanations of persons provided to the investigator, prosecutor or operational unit employee during the criminal proceedings (part 7 of Article 97 of the Criminal Procedural Code of Ukraine). The author substantiates the expediency of legislative revision of the grounds for recognizing hearsay evidence as inadmissible evidence provided for in part 7 of Article 97 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and of granting the court the right to recognize such statements as admissible evidence if they are obtained from persons who participated in the relevant investigative (detective),

covert investigative (detective) and other procedural actions (in particular, witnesses, specialists, and interpreters).

The author describes the procedural procedure for recognizing hearsay evidence as inadmissible evidence. The author establishes that under the general rule established by the provisions of the criminal procedure law, hearsay evidence may be declared inadmissible by a court, which, at the same time, does not exclude the possibility of such a decision being made by an investigating judge, in case of obvious inadmissibility of such evidence, during consideration of motions filed by a prosecutor or an investigator to apply a number of measures to ensure criminal proceedings or to grant permission to conduct certain investigative (detective) actions.

The author improves theoretical approaches to determining the procedural consequences of recognizing hearsay evidence as inadmissible evidence, in particular, it is substantiated that they depend on the stage of criminal proceedings at which such a decision is made, the weight of their importance for establishing the facts and circumstances of criminal proceedings in conjunction with other evidence, and the powers of the court making this decision, taking into account its jurisdiction.

The author develops scientifically sound proposals aimed at improving the Criminal Procedural Code of Ukraine in terms of defining the concept of hearsay evidence and the procedure for its formation and use during pre-trial investigation and court proceedings.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, court proceedings, evidence, sources of evidence, hearsay evidence, proof, obtaining evidence, verification of evidence, evaluation of evidence, relevance of evidence, admissibility of evidence, reliability of evidence, investigative judge, court.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Список публікацій здобувачки, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації*

1. Гаркот Д.Ю. Сутність показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 6. С. 141-145.

URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2023/28.pdf.

2. Гаркот Д.Ю. Правова природа показань з чужих слів у кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 6. С. 231-236.

URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/6/40.pdf>.

3. Гаркот Д.Ю. Спеціальні підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 131-135.

URL: http://pjbv.nuoua.od.ua/v6_2024/26.pdf.

4. Гаркот Д.Ю. Суб'єкти оцінки показань з чужих слів у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 127-133.

URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2025-1/EP_2025_1_127.pdf.

5. Гаркот Д.Ю. Отримання показань із чужих слів під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 379-384.

URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/57.pdf.

*Список публікацій здобувачки, що засвідчують апробацію матеріалів
дисертації та додатково відображають її наукові результати*

1. Гаркот Д.Ю. Процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-*

практичний вимір в умовах воєнних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2024. С. 447-449.

2. Гаркот Д.Ю. Формування показань із чужих слів: кримінальний процесуальний аспект. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 02 травня 2024 року) / ред. кол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2024. С. 195-197.*

3. Гаркот Д.Ю. Способи перевірки показань із чужих слів як розумової діяльності суб'єктів доказування. *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2024 року). Харків: Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2024. Вип. II. С. 117-119.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	16
1.1. Передумови впровадження та сучасний стан нормативного закріплення показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному процесі України.....	16
1.2. Правило з чужих слів у законодавстві та судовій практиці країн англосаксонської правової системи.....	29
1.3. Поняття, правова природа та процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі України.....	47
РОЗДІЛ 2. ОТРИМАННЯ ТА ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	70
2.1. Отримання та перевірка показань із чужих слів під час досудового розслідування.....	70
2.2. Отримання та перевірка показань із чужих слів у судовому провадженні.....	96
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	125
3.1. Загальні правила оцінки доказів та їх застосування в ході оцінки показань із чужих слів.....	125
3.2. Встановлення судом допустимості показань із чужих слів як передумова їх використання для обґрунтування судових рішень.....	142
3.2.1. Критерії та умови допустимості показань із чужих слів й особливості їх встановлення судом.....	142

3.2.2. Підстави визнання показань із чужих слів недопустимим доказом.....	167
3.2.3. Процесуальний порядок і наслідки визнання показань із чужих слів недопустимим доказом.....	180
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БАКС – Вищий антикорупційний суд

ВП – відділ поліції

ВС – Верховний Суд

ГУ – Головне управління

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КАС – Касаційний адміністративний суд

КК – Кримінальний кодекс

ККС – Касаційний кримінальний суд

Конвенція – Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КС – Конституційний Суд

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ОГП – Офіс Генерального прокурора

ОП – об'єднана палата

НП – Національна поліція

РЄ – Рада Європи

РУП – районне управління поліції

СВ – слідчий відділ

СД – сектор дізнання

СК – Сполучене Королівство

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Здійснення кримінального провадження спрямоване на виконання його завдань, визначених статтею 2 КПК України. Одним із них є забезпечення неупередженого, повного та швидкого досудового розслідування і судового розгляду задля притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності з урахуванням його вини, запобігання обвинуваченню чи засудженню жодного невинуватого та необґрунтованому застосуванню процесуального примусу до жодної особи, застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури. Виконання цього завдання досягається шляхом здійснення кримінального процесуального доказування, що включає в себе як збирання, перевірку та оцінку доказів, так і їх використання задля потреб кримінального провадження.

У ході здійснення кримінального процесуального доказування широко використовуються не лише первинні, але й похідні докази, серед яких особливе місце належить показанням з чужих слів. Складність формування та використання таких показань у доказуванні зумовлена існуванням можливості спотворення показань, в тому числі й неумисного, яке може мати місце під час їх отримання та призводити до їх визнання недопустимим або недостовірним доказом. У статті 97 КПК України законодавець закріплює в цілому особливості оцінки показань із чужих слів з точки зору їх допустимості та достовірності і правила їх використання під час кримінального провадження. Водночас, норми зазначеної статті не містять вичерпного нормативного врегулювання порядку формування та використання цього джерела доказів у ході як досудового розслідування, так і судового розгляду, що зумовлює актуальність дослідження теоретико-правових і практичних аспектів проблематики показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні, в тому числі й з урахуванням європейських правових стандартів їх формування та використання.

До дослідження проблематики показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні зверталися Т.В. Бабчинська, Т.П. Бичок, В.В. Вапнярчук, Л.В. Гаврилюк, В.П. Гмирко, В.В. Денисенко, О.В. Ільченко, Г.С. Зінченко, І.Ю. Кайло, В.В. Король, Г.Р. Крет, Ю.І. Лозинська, В.М. Лушпієнко, А.О. Ляш, Л.В. Омельчук, О.П. Острійчук, А.В. Панова, О.Я. Переверза, А.В. Пономаренко, Т.В. Садова, Н.В. Скідан, О.О. Сольонова, Ю.В. Циганюк, І.Л. Чупрікова, Р.М. Шехавцов, О.Г. Шило й інші українські та зарубіжні вчені. Окремі теоретичні та практичні аспекти проблематики показань із чужих слів досліджуються в дисертації Г.Р. Крет на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи» (м. Одеса, 2020 р.), в якій розкриваються стандарти належності, допустимості та достовірності таких показань, а також у дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук В.М. Лушпієнка на тему: «Показання свідка як процесуальне джерело доказів у кримінальному процесі України» (м. Київ, 2018 р.), О.О. Сольонової на тему: «Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні» (м. Київ, 2018 р.) та Ю.І. Лозинської на тему: «Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні» (м. Львів, 2018 р.). Проте, комплексне дослідження проблематики показань із чужих слів як джерела доказів у вітчизняній доктрині кримінального процесу не проводилося, внаслідок чого значна частина її теоретичних і практичних аспектів залишається недослідженою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності в умовах євроінтеграції та протидії злочинності в епоху цифрового суспільства» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська

юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є побудова цілісної концепції механізму формування та використання показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні і розробка науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України у частині визначення їх поняття та порядку отримання, перевірки, оцінки і використання в ході досудового розслідування та судового розгляду.

Для досягнення цієї мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

- встановити передумови впровадження показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальний процес України і розкрити сучасний стан їх нормативного закріплення;
- дослідити зміст правила з чужих слів у законодавстві і судовій практиці країн англосаксонської правової системи та окреслити напрями врахування позитивного досвіду цих країн у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві;
- розкрити поняття, правову природу та процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі України;
- охарактеризувати порядок отримання та перевірки показань із чужих слів під час досудового розслідування;
- дослідити порядок отримання та перевірки показань із чужих слів у судовому провадженні;
- розкрити зміст загальних правил оцінки доказів та встановити особливості їх застосування в ході оцінки показань із чужих слів;
- охарактеризувати критерії та умови допустимості показань із чужих слів і визначити особливості їх встановлення судом;
- дослідити, із урахуванням судової практики, підстави визнання показань із чужих слів недопустимим доказом;

– розкрити процесуальний порядок і наслідки визнання показань із чужих слів недопустимим доказом;

– розробити науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття показань із чужих слів і порядку їх формування та використання в ході досудового розслідування та судового розгляду.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі формування та використання показань із чужих слів під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Предметом дослідження є показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні системи методів наукового пізнання (як загальнонаукових, так і спеціальних), визначеної з урахуванням мети і завдань дослідження та його об'єкта і предмета. Діалектичний – як загальний метод наукового пізнання дійсності, відповідно до якого всі явища досліджуються в їх взаємозв'язку, дозволив визначити правову природу показань із чужих слів та значення цього доказу для встановлення фактів й обставин кримінального провадження, з урахуванням їх належності, допустимості та достовірності, в контексті процесуальної діяльності суб'єктів доказування під час досудового розслідування та судового розгляду (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Історико-правовий метод використовувався в ході дослідження передумов впровадження показань із чужих слів у кримінальний процес України та еволюції цього джерела доказів у кримінальному процесуальному законодавстві та судовій практиці країн англосаксонської правової системи (підрозділи 1.1, 1.2). За допомогою порівняльно-правового методу зіставлено стан нормативного закріплення поняття показань із чужих слів та порядку їх формування, а також практики використання цього джерела доказів у кримінальному процесі України і країн англосаксонської правової системи, на підставі чого окреслено напрями

врахування позитивного досвіду цих країн у вітчизняному кримінальному процесуальному законі (підрозділ 1.2). Системно-структурний метод надав змогу розкрити механізм формування та використання показань із чужих слів у кримінальному процесуальному доказуванні (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Застосування формально-юридичного методу дозволило сформулювати визначення понять «показання з чужих слів», «формування показань із чужих слів», «отримання доказів», «перевірка доказів», «оцінка доказів» та інших понять, авторські дефініції яких наведені в дисертації (підрозділи 1.3, 2.1, 3.1). За допомогою методу статистичного аналізу досліджено судову практику як істотну складову емпіричної бази дисертації (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Соціолого-правовий метод використано в ході анкетування практичних працівників і подальшого аналізу його результатів у дисертації (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Метод теоретико-правового моделювання забезпечив обґрунтування авторських пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття показань із чужих слів і порядку їх формування та використання в ході досудового розслідування і судового розгляду (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти кримінального та кримінального процесуального законодавства України і низки зарубіжних держав.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних вчених у галузі загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, логіки, кримінального та кримінального процесуального права, криміналістики.

Емпіричну базу дослідження складають судові рішення ЄСПЛ, КС України, ВС, судів апеляційної та першої інстанцій, рішення судів низки країн англосаксонської правової системи, результати анкетування практичних працівників (суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів і науково-педагогічних працівників).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням теоретико-правових і практичних аспектів проблематики формування та використання показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні.

За результатами проведеного дослідження сформульовані такі найбільш важливі положення, що містять наукову новизну:

у перше:

із урахуванням компаративного аналізу запропоновано врахувати позитивний досвід країн англосаксонської правової системи у частині визначення порядку формування та використання показань із чужих слів шляхом нормативного закріплення в КПК України: 1) обов'язку суду враховувати у ході визнання показань із чужих слів допустимим доказом проміжку часу, який спливає між настанням факту, якого стосуються первинні пояснення, та наданням цих пояснень; 2) додаткової обставини, що унеможлиблює допит особи – ствердження нею у своїх показаннях, що вона не пам'ятає або недостатньо повно чи точно пам'ятає факти, які є предметом первинних пояснень; 3) права суду визнати показання з чужих слів допустимим доказом, якщо первинні пояснення отримані за обставин, які не викликають сумнівів в їх достовірності та виключають можливість фальсифікації чи спотворення цих пояснень;

на підставі аналізу практики ЄСПЛ і ККС ВС доведено, що показання з чужих слів можуть бути не лише прямими, але й непрямыми доказами і, відповідно, використовуватися як для встановлення фактів та обставин кримінального провадження, що стосуються безпосередньо готування, замаху та вчинення кримінального правопорушення і приховування його наслідків, так і для з'ясування інших фактів та обставин, що мають значення для цього провадження, в тому числі й стосовно взаємовідносин підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого і подій, які передували вчиненню кримінального

правопорушення або мали місце після його вчинення, але не перебували у безпосередньому зв'язку з ним;

із урахуванням практики ЄСПЛ, ВС і судів апеляційної та першої інстанцій узагальнено підстави визнання показань із чужих слів недостовірним доказом, до яких віднесено: 1) наявність сумнівів в їх об'єктивності; 2) отримання первинного пояснення, яке становить зміст показань із чужих слів, від невстановленої особи; 3) встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів; 4) надання сторонами кримінального провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань;

запропоновано здійснювати класифікацію умов допустимості показань із чужих слів на дві групи: загальні, які стосуються всіх доказів, і спеціальні, що поширюються лише на зазначений вид показань, визначено коло загальних і спеціальних умов допустимості показань із чужих слів у межах кожного з виокремлених критеріїв їх допустимості (законності, правомірності та прийнятності) та з урахуванням цих умов виокремлено підстави визнання таких показань недопустимим доказом, які класифіковано на загальні і спеціальні;

за результатами дослідження судової практики обґрунтовано доцільність розширення кола обставин, що унеможлиблюють допит особи, яка надала первинні пояснення, за рахунок включення до нього таких обставин: 1) перебування особи на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; 2) відсутність особи під час судового засідання з інших об'єктивних підстав, які унеможлиблюють допит або можуть вплинути на повноту чи достовірність показань;

удосконалено:

дефініцію поняття «показання з чужих слів», під якими запропоновано розуміти відомості, що надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин

кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження;

визначення поняття «формування показань із чужих слів» шляхом розмежування кримінального процесуального та криміналістичного аспектів його розуміння, перший з яких охоплює механізм їх формування як доказів під час кримінального провадження (що складається з отримання, перевірки та оцінки цих показань), а другий – механізм їх формування як ідеальних слідів, що включає в себе етапи як допроцесуальні (сприйняття та запам'ятовування), так і процесуальний (відтворення);

теоретичне розуміння механізму дослідження доказів слідчим суддею, зокрема на підставі узагальнення судової практики встановлено, що в ході досудового розслідування показання з чужих слів, що містяться у протоколі допиту свідка, потерпілого, можуть бути предметом дослідження слідчого судді під час розгляду клопотань про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження та надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій поза викликом такого свідка, потерпілого в судове засідання;

доктринальні підходи до змісту права на перехресний допит за рахунок виокремлення на основі практики ЄСПЛ і ККС ВС випадків, які передбачають можливість відступу від нього та, відповідно, не призводить до порушення цього права і не є підставою для визнання показань свідка, потерпілого недопустимим доказом на підставі пункту 6 частини 2 статті 87 КПК України, а саме в разі: 1) встановлення судом наявності виняткових підстав для його обмеження; 2) утримання протилежною стороною кримінального провадження від реалізації права на перехресний допит;

теоретичні підходи до визначення процесуальних наслідків визнання показань із чужих слів недопустимим доказом, зокрема обґрунтовано, що вони залежать від стадії кримінального провадження, в якому ухвалюється таке рішення, вагомості їх значення для встановлення фактів та обставин

кримінального провадження в сукупності з іншими доказами і повноважень суду, який приймає вказане рішення, з урахуванням його інстанційної належності;

набуло подальшого розвитку:

теоретичні підходи до дослідження стану нормативного закріплення показань із чужих слів як джерела доказів у вітчизняному кримінальному процесі, з урахуванням яких доведено, що сукупність норм, що врегульовують показання з чужих слів, складають субінститут кримінального процесуального права, який входить до структури інституту доказів і доказування;

доктринальне розуміння критеріїв допустимості доказів у кримінальному провадженні за рахунок виокремлення, поряд із законністю та правомірністю, що ґрунтуються на вимогах статей 86 і 87 КПК України відповідно, третього критерію – прийнятності, який стосується можливості використання доказів у випадках, передбачених нормами кримінального процесуального закону (статті 88, 88-1, частина 12 статті 290 КПК України);

дослідження умов допустимості показань із чужих слів і підстав визнання їх недопустимим доказом, зокрема обґрунтовано доцільність надання суду права визнати допустимим доказом показання з чужих слів, отримані від осіб, котрі брали участь у відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях (зокрема, понятих, спеціалістів, перекладачів).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретико-правових і практичних проблем формування та використання показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному процесі;

правотворчій діяльності – для удосконалення КПК України у частині визначення поняття показань із чужих слів і порядку їх формування та використання в ході досудового розслідування та судового розгляду;

правозастосовній діяльності – судьями, прокурорами, слідчими, дізнавачами та адвокатами під час кримінального провадження (акт Окружної прокуратури міста Івано-Франківська від 02.04.2025 р.);

навчальному процесі – для підготовки навчальних програм і лекцій, проведення різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального та кримінального процесуального права» та «Права людини у сфері кримінальної юстиції», а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів (акт Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 01.04.2025 р.).

Особистий внесок здобувачки. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають самостійний характер та отримані дисертанткою на підставі особистих досліджень.

Апробація матеріалів дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 02 травня 2024 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 25 грудня 2024 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 8 наукових публікаціях, у тому числі у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що включають 7 підрозділів, 1 з яких містить 3 пункти, висновків,

списку використаних джерел (285 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з яких основний текст – 198 сторінок, 4 додатки розміщені на 18 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Передумови впровадження та сучасний стан нормативного закріплення показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному процесі України

Показання з чужих слів як процесуальне джерело доказів уперше набули нормативного закріплення в національному кримінальному процесуальному законодавстві з ухваленням КПК України 2012 року, в статті 97 якого законодавець визначив їх поняття, передбачив умови допустимості показань із чужих слів і підстави визнання їх недопустимим доказом. Це докорінно змінило законодавчий вектор з питання можливості отримання та подальшого використання таких показань у кримінальному процесуальному доказуванні, адже норми попереднього КПК України містили протилежний підхід.

Так, частина 3 статті 68 та частина 2 статті 72 КПК України 1960 року передбачали, що доказами не можуть бути повідомлені свідком, потерпілим дані, джерело яких невідоме. У разі, якщо показання, надані свідком, базуються на повідомленні іншої особи, така особа повинні бути допитана [103]. Тобто, на відміну від чинного КПК України, норми попереднього кримінального процесуального закону припускали отримання від свідка, потерпілого показань із чужих слів, водночас, не створювали передумов для їх використання в доказуванні поза отриманням показань особи, яка надала первинні пояснення, що становлять зміст показань із чужих слів. Як зазначає В.Т. Нор на основі аналізу частини 3 статті 68 КПК України 1960 року, особа може бути викликана як свідок і допитана не лише у випадках, коли вона безпосередньо сприймала обставини, про які надає показання, але й у разі, коли вона чула про ці обставини від інших осіб, довідалася про них з документів або іншим чином. Доказове значення таких

показань є незначним і суд позбавлений можливості обґрунтовувати за їх допомогою свої висновки у судових рішеннях, водночас, вони надають змогу виявити свідків-очевидців і допитати їх, здійснити перевірку першоджерела одержаної інформації, отримати відомості про інші докази (документи, речові докази тощо) [124, с. 492]. Відповідно, вчені звертають увагу, що показання з чужих слів за КПК України 1960 року могли використовуватися в доказуванні з метою, насамперед, встановлення особи, яка є першоджерелом інформації, та її допиту [86, с. 327] і лише за його результатами приймалося рішення про залишення таких показань у доказовій базі чи їх виключення з неї [6, с. 250]. Поряд із цим, науковцями вказувалося на доцільність використання показань із чужих слів за відсутності можливості допитати осіб, які надали первинні пояснення, за умови їх узгодженості з іншими доказами. Так, Я.Ю. Конюшенко зазначає, що в тих випадках, коли свідок, який сам не спостерігав обставин, про які він дає показання, може назвати конкретну особу, від котрої почув про ці обставини, а допитати таку особу неможливо, то після відповідної перевірки такі дані можна вважати доказами [85, с. 38].

Аналіз норм частини 3 статті 68 і частини 2 статті 72 КПК України 1960 року з урахуванням наведених доктринальних підходів дозволяє не погодитися з позицією Д.В. Давидової, котра вважає, що зазначений Кодекс категорично забороняв використання показань із чужих слів [60, с. 79]. Така заборона не була імперативною за своїм характером і підлягала застосуванню за умов, встановлених зазначеними нормами: 1) якщо невідомим було джерело показань свідка, потерпілого, наданих ним із чужих слів; 2) якщо не було допитано осіб, на повідомленнях яких базуються показання свідка.

У частині регламентації показань із чужих слів проект КПК України від 13.01.2012 р. (реєстраційний № 9700) ще на етапі його обговорення зазнав істотної критики з боку двох управлінь Верховної Ради України: Головного науково-експертного та Головного юридичного. Так, Головне науково-експертне управління Верховної Ради України у висновку від 02.02.2012 р. на цей

законопроект, із урахуванням дефініції показань із чужих слів (частина 1 статті 97 проекту) і права суду визнати їх допустимим доказом незалежно від можливості проведення допиту особи, котра надала первинні пояснення, за умов, вказаних у частині 2 зазначеної статті, наголошувало, що пропонована законодавча конструкція може становити істотну перепону для встановлення істини внаслідок неможливості притягнення особи, котра надає показання з чужих слів, до відповідальності за їх неправдивість. У свою чергу, використання чуток, якими можуть бути такі показання за своєю суттю, є неприпустимим під час досудового розслідування, оскільки в основу обвинувачення повинні бути покладені лише ті докази, достовірність яких може бути перевірена. Аналогічне зауваження стосується частини 6 статті 95 проекту КПК України, яка передбачає можливість визнання судом доказами, у певних випадках, висновку чи думки особи, котра надає показання. Обвинувачення повинно ґрунтуватися не на суб'єктивному ставленні або думках допитуваних осіб, а на доказах об'єктивного характеру. Відповідно, свідок під час надання показань повинен розповісти про відомі йому факти та обставини кримінального провадження, а не надавати їм власну оцінку або роботи певні висновки про них [39]. Із таким висновком стосовно статті 97 проекту КПК України погоджувалося Головне юридичне управління Верховної Ради України, яке в зауваженнях від 22.03.2012 р. на вказаний законопроект зазначало, що з огляду на теорію кримінального процесуального законодавства зазначену статтю слід виключити. Це пояснювалося тим, що допустимість доказів підлягає встановленню з урахуванням законності їх джерела, умов та способів отримання. Показання, надані свідком з чужих слів, є похідним доказом, а тому вимогою теорії права є допит осіб, на повідомленнях яких базуються такі показання [71].

Натомість, наявність у проекті КПК України (у тій його редакції, що надавалася Україною до РЄ) положень, присвячених показанням із чужих слів, і, відповідно, можливість запровадження цього виду доказів у кримінальний процес, із урахуванням певних застережень стосовно їх використання, знайшли

схвалення в експертів Директорату з питань правосуддя та захисту людської гідності Генерального директорату І РЄ – Права людини і верховенство права. Так, у висновку DG-I (2011)16 від 02.11.2011 р., підготовленому на підставі експертизи щодо узгодженості проекту КПК України, який було передано Україною до РЄ, з європейськими стандартами, зокрема з Конвенцією та Протоколами до неї, Л. Бахмайєр-Вінтер, Д. МакБрайд та Е. Сванідзе зазначають, що навіть якщо показання з чужих слів не суперечать Конвенції (див. рішення ЄСПЛ від 17.11.2005 р. щодо прийнятності заяви № 73047/01 у справі «Naas v. Germany»), такі докази порушують питання щодо їх достовірності та мають допускатися лише за виняткових обставин. Тому з метою приведення положень стосовно показань із чужих слів у відповідність до європейських стандартів, у проекті КПК України потрібно передбачити, що такі показання є допустимими тільки у виняткових випадках [38, с. 38, 78].

На етапі обговорення проекту КПК України його положення, присвячені показанням із чужих слів, у доктрині кримінального процесу були піддані значній критиці. Так, звертаючись до аналізу статті 97 проекту КПК України, М.А. Погорецький зазначав, що її положення не створюють надійних гарантій достовірності доказів, отриманих у такий спосіб. Однією з гарантій достовірності показань є встановлення кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань, проте особа, від котрої одержані показання з чужих слів, не може бути притягнена до неї за неправдивість цих показань. Використання так званих чуток і пліток, якими можуть бути показання з чужих слів, суперечить законодавчим вимогам про обґрунтування обвинувачення виключно тими доказами, достовірність яких може бути перевірена, що свідчить про неприпустимість використання таких показань у ході розслідування злочинів [137, с. 216].

Із урахуванням істотної критики, якої зазнали норми статті 97 КПК України у доктрині кримінального процесу, та відсутності сталої практики їх застосування судами, народним депутатом Г.Г. Москалем на розгляд Верховної

Ради України було внесено проект Закону України «Про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України (щодо виключення положень про визнання доказами показань з чужих слів)» від 28.01.2013 р. (реєстраційний № 2112), яким пропонувалося виключити з КПК України статтю 97 [202]. У пояснювальній записці від 28.01.2013 р. до вказаного законопроекту його автор вказував, що кримінальне переслідування може здійснюватися на підставі неперевіреної чи недостатньо перевіреної інформації, джерелом якої є інша, третя особа. Це пов'язано з можливістю посилення допитуваною особою на «факти», які вказують на ознаки складу злочину та інформація про які почута нею від іншої особи, поза обов'язковим допитом цієї особи і з'ясуванням достовірності повідомленої інформації. У таких випадках кримінальне провадження фактично базується на плітках і чутках, які протягом багатьох років завдають шкоди людству [195].

Вказаний законопроект зазнав схвальної оцінки з боку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, який у висновку від 27.05.2013 р. звернув увагу на слушність та обґрунтованість його положень з огляду на ті самі міркування, що висловлювалися ним у висновку від 02.02.2012 р. на проект КПК України від 13.01.2012 р. (реєстраційний № 9700). На підставі цих аргументів воно дійшло узагальнюючого висновку про те, що за результатами розгляду в першому читанні законопроект може бути прийнятий за основу з врахуванням висловлених пропозицій [40].

Натомість, у доктрині кримінального процесу законопроект від 28.01.2013 р. (реєстраційний № 2112) зазнав критики. Так, Л.В. Гаврилюк вказує, що незважаючи на низку неузгодженостей, притаманних порядку використання показань із чужих слів у кримінальному провадженні, що призводять до виникнення проблем у слідчій практиці, законопроект № 2112 був передчасним. Зокрема, про це свідчить зміст статті 97 КПК України у частині визначення низки додаткових обставин, які зобов'язаний враховувати суд, приймаючи рішення про допустимість показань, отриманих з чужих слів [45, с. 88]. Поділяючи таку

позицію, О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, З.М. Саїдова та М.І. Хавронюк зазначають, що показання з чужих слів є новим для нашої системи видом доказів. Цей доказ притаманний змагальному кримінальному процесу англо-американської системи права, де свідчення осіб повинні отримуватися судом безпосередньо (а не зачитуватися протоколи допиту). Запровадження засад змагальності та безпосередності дослідження доказів судом у новий КПК України вимагає запозичення до нашого права і цього виду доказів. В іншому випадку виникали б ситуації, коли суд не прийняв би до уваги показання очевидця (наприклад, лікаря, який перебував біля потерпілого перед його смертю і знає про обставини злочину безпосередньо від нього) [204, с. 30].

Зазначений законопроект 18.06.2013 р. було відкликано його ініціатором у відповідності до статті 104 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України від 10.02.2010 р. № 1861-VI [205]. Натомість, народним депутатом Г.Г. Москалем на розгляд Верховної Ради України було внесено проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо невизнання доказами суб'єктивних думок та неперевіраних показань з чужих слів)» від 16.07.2013 р. (доопрацьований № 2112), в яких пропонувалося викласти у новій редакції частину 6 статті 95 і статтю 97 КПК України [201]. У пояснювальній записці від 16.07.2013 р. автор законопроекту додатково вказував, що у правозастосовній практиці дійсно відомі випадки, коли саме факти, отримані не з первинного джерела, надавали допомогу в розкритті суспільно небезпечних діянь і встановленні особи, винної у його вчиненні, або у виправданні невинної особи. На нашу думку, головною передумовою у прийнятті судом рішення про визнання допустимим доказом показань із чужих слів є об'єктивна, встановлена судом неможливість допитати особу, яка надала первинні пояснення, наприклад, смерть цієї особи. Поряд із цим, у пояснювальній записці вказувалося на врахування в ході доопрацювання законопроекту висновків Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України і низки правових висновків органів державної влади,

наукових установ та навчальних закладі [194]. Вказаний законопроект 02.09.2014 р. було включено до порядку денного Верховної Ради України, але 27.11.2014 р. його також було відкликано ініціатором.

Поряд із цим, правозастосування норм статті 97 КПК України у ході оцінки показань із чужих слів та їх подальшого використання виявило окремі недоліки, зокрема в частині визначення умов допустимості цього доказу. Зокрема, в початковій редакції статті 97 КПК України містилася частина 4, яка надавала суду право визнати показання з чужих слів допустимим доказом, якщо сторони кримінального провадження погоджуються визнати їх доказами [100]. Зазначена норма набула широкого використання в судовій практиці та застосовувалася судами під час оцінки допустимості показань із чужих слів. Встановлення ними факту відсутності згоди сторін кримінального провадження стосовно використання показань із чужих слів, в тому числі й шляхом висловлення заперечень щодо цього, призводило до безумовного визнання таких показань недопустимим доказом. Це пояснюється тим, що в судовій практиці норма частини 4 статті 97 КПК України розглядалася як імперативна (постанова ККС ВС від 22.10.2021 р. у справі № 487/5684/19) [165]. Водночас, наведена норма, з огляду на її формулювання, передбачала можливість визнання показань із чужих слів допустимим доказом на підставі волевиявлення сторін кримінального провадження, що нівелювало правила їх оцінки судом. Внаслідок цього частину 4 статті 97 КПК України було виключено на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 р. № 187-IX [197].

У процесі правозастосування норм статті 97 КПК України та з урахуванням сформованої на їх основі судової практики, переважна більшість учених звертає увагу на суперечливість окремих із цих норм [6, с. 250; 74, с. 242; 66, с. 106; 87, с. 434]. Водночас, в частині доцільності використання показань із чужих слів у доказуванні підходи науковців розділилися.

Так, одна група науковців відстоює позицію про невідповідність норм, присвячених показанням з чужих слів, іншим нормам кримінального процесуального закону та відзначає недоцільність використання такого доказу.

На обґрунтування цього підходу вчені, які його відстоюють, наводять декілька аргументів. Як вказує І.Ю. Кайло, основним аргументом супротивників допустимості таких показань можна вважати твердження, що використання показань із чужих слів, будучи винятком з принципу безпосередності дослідження судом доказів, по суті, зводить нанівець значення самої цієї засади [75, с. 89]. Водночас, засаді безпосередності, як і низці інших загальних засад кримінального провадження, притаманні окремі винятки. Поряд із показаннями, які отримуються в порядку статті 225 КПК України, виняток із загального правила безпосередності отримання показань становлять показання з чужих слів [57, с. 35]. Логічність цих винятків у цілому, як наголошує О.В. Литвин, є беззаперечною, враховуючи обмежено змагальний характер досудового розслідування та непоодинокі випадки непроцесуального впливу на підозрюваного, потерпілого, свідка [105, с. 134].

Не менш вагомим аргументом противників використання показань із чужих слів у доказуванні є обмежений характер гарантій, які забезпечують достовірність цього доказу. Так, О.П. Острійчук вважає, що законодавча регламентація показань із чужих слів може становити істотну перепону для виконання завдань кримінального провадження внаслідок як неможливості притягнення особи, котра надала такі показання, до кримінальної відповідальності в разі їх неправдивості, так і неприпустимості використання задля обґрунтування обвинувачення доказів, достовірність яких не може бути перевірена в ході кримінального провадження [131, с. 140]. Водночас, необхідність забезпечення достовірності показань із чужих слів зумовлена притаманною їм суб'єктивністю, пов'язаною з механізмом формування таких показань, і можливістю спотворення особою, котра їх надає, первинного пояснення та надання нею неправдивих, у тому числі й завідомо неправдивих,

показань. На це звертає увагу І.Л. Чернега, котра вказує на спірність положень статті 97 КПК України з огляду на такі чинники: 1) суб'єктивність показань із чужих слів; 2) високу вірогідність спотворення однією особи пояснень, отриманих нею від іншої особи, внаслідок її психічного стану, притаманних їй особливостей світосприйняття, рівня інфантильності, вад зору чи слуху, що не здійснюють визначального впливу на життєдіяльність, але можуть призвести до неправильної оцінки подій, наявності особистої заінтересованості в результатах вирішення кримінального провадження тощо; 3) умисного повідомлення особі, котра надає показання з чужих слів, завідомо неправдивих відомостей, стосовно достовірності яких нею не може бути зроблений висновок [252, с. 514].

Із урахуванням наведених аргументів А.В. Заклюка, А.О. Ляш та О.О. Сольонова обґрунтовують необхідність виключення з КПК України статті 97 «Показання з чужих слів» [69, с. 75; 114, с. 135; 214, с. 88].

Інша група вчених відзначає доцільність використання показань із чужих слів у доказуванні, вказуючи одночасно на потребу внесення тих або інших змін і доповнень до норм кримінального процесуального закону та їх урахування під час формування та використання цього доказу. Так, надаючи схвальну оцінку нормам, які врегульовують показання з чужих слів, В.В. Вапнярчук наголошує, що основним аргументом, який свідчить про правильність рішення законодавця щодо регламентації цього джерела доказів у кримінальному процесуальному законі та компенсує всі можливі її недоліки, є те, що в низці випадків такі показання є найкращим з наявних доказів за відсутності можливості отримати відомості з першоджерела. У свою чергу, це свідчить про ситуацію нормативного регулювання застосування у кримінальному провадженні крайньої необхідності [6, с. 251].

Поділяючи наведений підхід, значна кількість науковців звертає увагу на необхідність уточнення низки норм КПК України, присвячених врегулюванню як поняття показань із чужих слів, так і умов їх допустимості та підстав визнання недопустимим доказом. Зокрема, Д.В. Давидова зазначає, що попри свій

винятковий характер, стаття 97 КПК України потребує доопрацювання, зокрема шляхом більш чіткого визначення умов допустимості показань із чужих слів, на підставі чого наводить пропоновані зміни до частин 1 – 3 цієї статті [60, с. 82-83]. Як вказує Л.В. Гаврилюк, інститут показань із чужих слів є доцільним і можливим, але лише у виняткових випадках та з урахуванням потреби в його вдосконаленні, у зв'язку з чим пропонує доповнити КПК України статтею 97-1 «Умови та підстави використання показань з чужих слів слідчим як доказу при прийнятті ним процесуальних рішень», а також внести відповідні доповнення до частини 1 статті 97 цього Кодексу [45, с. 89-90].

Прихильники цього підходу визначають чинники, які підлягають врахуванню в ході вдосконалення норм кримінального процесуального закону, що врегульовують показання з чужих слів. Так, Г.С. Зінченко та О.В. Ільченко звертають увагу на потребу внесення змін до положень статті 97 КПК України з урахуванням практики їх застосування [74, с. 242]. Натомість, А.В. Панова та Н.В. Скідан відзначають доцільність доопрацювання та вдосконалення положення цієї статті за зразком США та Англії, пояснюючи свою позицію тим, що саме із законодавства цих країн українським законодавцем імплементований інститут показань із чужих слів, а тому задля його ефективного використання відповідні положення КПК України повинні бути сформульовані в редакції, наближеній до змісту Федеральних правил доказування США та Закону Англії «Про кримінальне судочинство» [133, с. 192-193]. Більш широко до визначення чинників, що підлягають врахуванню у процесі вдосконалення норм статті 97 КПК України, підходить Г.Р. Крет, на думку якої вітчизняному законодавцю варто переглянути стан нормативного закріплення показань із чужих слів як джерела доказів з урахуванням ґрунтовного дослідження: 1) стану законодавчого визначення в міжнародних нормативно-правових актах і національному законодавстві зарубіжних країн поняття таких показань та умов їх використання у кримінальному провадженні; 2) практики використання показань із чужих слів міжнародними судами і національними судами іноземних держав [91, с. 260].

На необхідність удосконалення норм кримінального процесуального закону, присвячених показанням із чужих слів, у ході проведення анкетування звернули увагу практичні працівники, 85,8 % яких вважають незадовільним стан їх нормативного врегулювання. Як основні напрями його вдосконалення переважна більшість опитаних практичних працівників розглядає: 1) уточнення законодавчої дефініції показань із чужих слів (55,8 %); 2) уточнення переліку виняткових випадків їх використання (69,2 %); 3) розширення кола умов допустимості показань із чужих слів (74,2 %); 4) розширення підстав визнання показань із чужих слів недопустимим доказом (76,7 %); 5) розмежування умов допустимості та достовірності показань із чужих слів і, відповідно, підстав визнання їх недопустимим і недостовірним доказом (64,2 %) (див. додаток 3 до дисертації).

Звертаючись до аналізу наведених підходів, необхідно відзначити, що перший з них, у межах якого відстоюється позиція про недоцільність використання показань із чужих слів і необхідність виключення з КПК України статті 97, пояснюється тим, що його прихильники не сприйняли її норми з огляду на їх новизну для вітчизняного кримінального процесу. Водночас, результати дослідження слідчої та судової практики свідчать про широке використання показань із чужих слів у доказуванні, що зумовлює необхідність забезпечення їх належності, допустимості та достовірності. У зв'язку з цим більш обґрунтованим є другий із наведених підходів, у межах якого визнається прийнятність показань із чужих слів і доцільність використання цього джерела доказів у доказуванні з урахуванням необхідності внесення відповідних змін і доповнень до статті 97 КПК України. Проведене дослідження інституту показань із чужих слів у законодавстві та судовій практиці країн англосаксонської правової системи дозволяє погодитися з вченими, які вказують на його імплементацію у вітчизняний кримінальний процесуальний закон із кримінального процесу США та СК [74, с. 363; 133, с. 193; 251, с. 96-97], що зумовлює доцільність урахування

у процесі вдосконалення норм статті 97 КПК України позитивного досвіду цих країн.

Поряд із цим, у ході формування показань із чужих слів та їх використання в доказуванні вагоме значення відіграє практика ЄСПЛ і ВС, що, в першу чергу, стосується належності, допустимості та достовірності таких показань. Оскільки норми законодавства передбачають застосування кримінального процесуального законодавства України з урахуванням практики ЄСПЛ, у тому числі її застосування, поряд із Конвенцією, судами в ході розгляду справ як джерела права, та вказують на забезпечення ВС як найвищим судом у системі судоустрою України сталості та єдності судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (частина 5 статті 9 КПК України, частина 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV, частина 1 статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII) [99; 196; 199], це свідчить про доцільність обов'язкового врахування під час внесення змін і доповнень до статті 97 КПК України практики як ЄСПЛ, так і ВС. У зв'язку з цим, відповідні пропозиції можуть бути сформульовані лише за результатами дослідження практики застосування норм статті 97 КПК України.

Окрім того, аналіз доктринальних підходів засвідчує, що переважна більшість учених, звертаючись до дослідження норм статті 97 КПК України, розглядає показання з чужих слів як інститут кримінального процесуального права [6, с. 251; 45, с. 99; 66, с. 106; 74, с. 242; 75, с. 90; 87, с. 434; 133, с. 193; 251, с. 96; 259, с. 22]. Для встановлення того, чи є певна сукупність норм самостійним інститутом кримінального процесуального права, як вказує В.Г. Пожар, потрібно встановити, за якими ознаками однорідні суспільні відносини поділяються на окремі види [139, с. 35]. Це пояснюється тим, що інститутом визнається сукупність однорідних узгоджених норм кримінального процесуального права, які врегульовують відносно відокремлені сфери кримінального провадження. Водночас, як слушно зазначає А.В. Мурзановська, інститути кримінального

процесуального права можуть включати субінститути, норми яких урегульовують специфічні прояви, притаманні окремим кримінальним процесуальним відносинам [97, с. 53]. За такого розуміння, інститутом кримінального процесуального права є докази і доказування, а показання з чужих слів доцільно розглядати як субінститут у межах цього інституту.

Структуру цього субінституту складають норми статті 97 КПК України, присвячені визначенню: 1) поняття показань із чужих слів (частина 1); 2) умов допустимості таких показань (частини 2, 3, 5); 3) підстав визнання показань із чужих слів недопустимим доказом (частини 6, 7). Поряд із цим, субінститут показань із чужих слів тісно пов'язаний як з іншими субінститутами інституту доказів і доказування (наприклад, показань, допустимості доказів, їх формування, використання доказів тощо), так і іншими інститутами кримінального процесуального права (наприклад, учасників кримінального провадження, досудового розслідування, судового розгляду тощо).

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що відносна новизна норм, присвячених урегулюванню показань із чужих слів, зумовила недосконалість окремих із них, внаслідок чого на початковому етапі їх існування низкою вчених вказувалося на необхідність виключення з КПК України статті 97, а окремими народними депутатами України вносився відповідний законопроект. У подальшому, з урахуванням широкого використання показань із чужих слів у слідчій і судовій практиці, акцент змістився на необхідність удосконалення норм статті 97 КПК України, особливо в частині умов допустимості таких показань і підстав визнання їх недопустимим доказом, що підлягає здійсненню з урахуванням як позитивного досвіду країн англосаксонської правової системи, так і практики ЄСПЛ та ВС. У своїй сукупності норми, які врегульовують показання з чужих слів, є субінститутом такого інституту кримінального процесуального права як докази і доказування.

1.2. Правило з чужих слів у законодавстві та судовій практиці країн англосаксонської правової системи

Комплексний характер дослідження показань із чужих слів зумовлює необхідність звернення до розкриття їх поняття, механізму формування та використання у кримінальному процесі низки зарубіжних країн, з'ясування яких дозволить виявити позитивний досвід у цьому напрямі та визначити можливі шляхи його використання в національному кримінальному процесуальному законодавстві та слідчій і судовій практиці. Особливий інтерес у зазначеному напрямі становить законодавство та судова практика країн англосаксонської правової системи, з якими пов'язують виникнення інституту показань із чужих слів і подальшу імплементацію його норм у законодавство країн романо-германської правової системи.

Досліджуючи норми законодавства країн англосаксонської правової системи, присвячені показанням з чужих слів, і сформовану в них судову практику їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні, вітчизняні науковці оперують поняттям «інститут показань із чужих слів» [60, с. 79; 132, с. 148; 133, с. 193; 251, с. 97]. Натомість, у доктрині кримінального процесу країн цієї правової системи традиційно прийнято використовувати термін «правило з чужих слів» («hearsay rule») [261, с. 1395; 276, с. 2; 277, с. 499; 283, с. 413], що ґрунтується на нормах законодавства (зокрема, стаття 59 Закону Австралії «Про докази» 1995 р. та стаття 17 Закону Нової Зеландії «Про докази» 2006 р.) [270; 271] та знаходить відображення в судовій практиці [281], хоча в законодавстві США використовується термін «правило проти чужих слів» («rule against hearsay») (зокрема, правила 802, 803 Федеральних правил доказування 1975 р.) [272].

Нормативному закріпленню правила з чужих слів передував тривалий період його використання в судовій практиці. Так, один із перших дослідників еволюції цього правила John H. Wigmore виокремлює три періоди його

становлення та подальшого розвитку: 1) період до середини XVI століття, протягом якого не було заперечень проти використання присяжними показань осіб, які не були присутніми у суді; 2) період із середини XVI до початку XVIII століття, на якому виникає відчуття недоречності таких джерел інформації та поступово, але виразно формується, з урахуванням складного досвіду, уявлення про те, що причиною цієї недоречності є те, що всі твердження, які повинні використовуватися як показання, мають висловлюватися тільки там, де особа, на яку вони впливають, має можливість перевірити їх достовірність за допомогою перехресного допиту; 3) період з початку XVIII століття, протягом якого відбувається загальне та усталене визнання цього правила як основоположного елемента права [285, с. 458].

При цьому вчені наводять причини, з яких правило з чужих слів протягом тривалого періоду не використовувалося в судовій практиці, та пов'язують подальше визнання цього правила на початку XVIII століття з еволюцією суду присяжних у контексті його поступового переходу від інквізиційного до змагального процесу. Так, Edmund M. Morgan виокремлює дві причини, з яких загальновизнана доктрина до 1700 р. виключала правило з чужих слів: 1) суд і присяжні повинні покладатися на те, що знає свідок, а не на його просту довірливість; 2) особа, зі слів якої надаються показання, не перебувала під присягою. Правило з чужих слів було розроблене в ході поступової трансформації в Англії суду присяжних [276, с. 2].

Розвиток правила з чужих слів із кінця XVII століття відбувався шляхом виокремлення винятків із нього. Як зазначає Ronald J. Allen, починаючи із XVII століття, існував майже односторонній механізм збільшення, але без будь-яких зменшень, винятків, пов'язаних з чужими словами [261, с. 1398]. Поступове удосконалення судової практики, яке відбувалося у країнах англосаксонської правової системи протягом XVII-XIX століть, призвело до формування умов прийнятності використання в доказуванні похідних доказів, у тому числі й показань із чужих слів. Так, John H. Langbein наголошує, що питання доказів,

таких як показання з чужих слів, що залишалися на розсуд суддів протягом періоду, коли суддя все ще домінував у судовому процесі, наприкінці XVIII і впродовж XIX століття були переформульовані у правила допустимості та виключення доказів [274, с. 1201]. Поступове розширення кола винятків із правила з чужих слів наприкінці XIX століття призвело вчених до висновку про доцільність його уточнення. Так, James Bradley Thayer вказує, що справжній аналіз, ймовірно, дозволяє переформулювати закон таким чином, щоб зробити те, що ми називаємо правилом з чужих слів, винятком, а основним правилом визнати таке: все, що має відношення до справи, є допустимим. Із будь-якого такого основного правила, звичайно, існують винятки, але, як і у випадку з іншими винятками, їх виокремлення призведе до обмеженого застосування, в той час як основне правило буде діяти більш вільно [284, с. 522].

Починаючи з другої половини XX століття, правило з чужих слів набуває нормативного закріплення в законодавстві країн англосаксонської правової системи у контексті засади змагальності сторін кримінального провадження. Так, Susan R. Kelly вказує, що правило з чужих слів відображає основний принцип англо-американського закону про докази: змагальна система повинна надати особі, яка розглядає факти, якомога надійніші докази. Відповідно, традиційне законодавство про докази зазвичай вимагає, щоб у випадках, коли це можливо, показання надавалися під присягою свідками, присутніми перед особою, яка встановлює факти, і такі свідки підлягали перехресному допиту [273, с. 139].

У СК нормативне врегулювання показань із чужих слів здійснюється в Законі «Про кримінальне судочинство» 2003 р., норми якого містять правила встановлення допустимості таких показань і визначають додаткові вимоги щодо допустимості декількох показань із чужих слів.

У частині 1 статті 114 вказаного Закону встановлюються умови, за яких суд вправі визнати показання з чужих слів допустимим доказом. Так, відповідно до

цієї норми, у кримінальному провадженні твердження¹, яке було зроблене не під час усного доказування у цьому провадженні, є допустимим як доказ будь-якого питання, яке з'ясовується, виключно якщо: (а) будь-яке положення глави 2 «Показання з чужих слів» розділу 11 «Докази» або будь-яке інше положення закону робить його допустимим; (b) будь-яка норма права, встановлена статтею 118 цього Закону «Збереження певних категорій допустимості в загальному праві», робить його допустимим; (c) всі сторони провадження згодні з тим, що воно є допустимим; (d) суд переконаний, що його допустимість зумовлена інтересами правосуддя [268].

Поряд із цим, законодавець визначає коло обставин, які підлягають урахуванню судом в ході прийняття рішення про визнання показань із чужих слів допустимим доказом. Так, згідно з частиною 2 зазначеної статті, вирішуючи питання про допустимість твердження, зробленого не під час дослідження усних показань, відповідно до пункту «d» частини 1 цієї статті, суд повинен взяти до уваги такі фактори (а також будь-які інші, які він вважатиме доречними): (а) доказову силу, яку має твердження (якщо припустити, що воно є правдивим) щодо питання, яке розглядається у цьому провадженні, або наскільки цінним воно є для розуміння інших доказів у справі; (b) які інші докази були надані чи можуть бути надані щодо питання або доказів, згаданих у пункті «а»; (c) наскільки важливим є питання чи докази, вказані в пункті «а», в контексті справи у цілому; (d) обставини, за яких було висловлене твердження; (e) наскільки надійною видається особа, яка висловила твердження; (f) наскільки надійними видаються докази того, що вона висловила твердження; (g) чи можуть бути надані усні показання з викладеного питання, і якщо ні, то чому; (h) ступінь складності оскарження твердження; i) ступінь, до якого ці труднощі можуть завдати шкоди стороні, що стикається з ними [268]. Водночас, як свідчить аналіз

¹ У контексті визначення правила з чужих слів у законодавстві та судовій практиці країн англосаксонської правової системи під твердженням розуміють покладену в основу показань із чужих слів первинну інформацію, висловлену особою в усній або письмовій формі, чи її невербальну поведінку, якщо вона мала намір виразити її як твердження.

частини 2 статті 114 вказаного Закону, наведений перелік обставин, які підлягають урахуванню судом під час ухвалення ним рішення про визнання показань із чужих слів допустимим доказом, не є вичерпним, що дозволяє суду врахувати будь-які інші обставини, якщо вони, на його думку, матимуть значення для правильного вирішення цього питання.

У цьому контексті заслуговує на увагу судова практика, сформована судами СК задовго до ухвалення Закону «Про кримінальне судочинство» 2003 р. По-перше, Судовий комітет Таємної ради (найвищий апеляційний суд для заморських територій СК і залежних від Корони територій) розмежовує чутки і показання з чужих слів. Так, на його думку, викладену в рішенні у справі «*Subramaniam v. Public Prosecutor*» (1956 р.), докази, які містяться в твердженні, висловленому свідку особою, котра сама не викликана як свідок, можуть бути чутками або не бути ними. Чутки є неприпустимими, якщо докази спрямовані на встановлення правдивості того, що міститься у твердженні. Воно не є чутками і допускаються, коли доказами пропонується встановити не правдивість твердження, а факт його висловлення¹ [279]. По-друге, Судовий комітет Таємної ради вказує на необхідність перевірки обставин отримання показань із чужих слів, які можуть впливати на їх достовірність. Так, в рішенні у справі «*Leith McDonald Ratten v. the Queen*» (1972 р.) він зазначає, що показання з чужих слів можуть бути прийняті, якщо твердження, в якому вони містяться, висловлене за таких умов (завжди приблизних, але не точних) втручання або тиску, що виключають можливість фальсифікації чи спотворення на користь особи, яка їх надає, або на шкоду обвинуваченому [275].

Із точки зору законодавця, той факт, що таке твердження не було висловлене в ході судового розгляду, сам по собі не впливає на допустимість показань із чужих слів. Так, частина 3 статті 114 зазначеного Закону передбачає, що ніщо в главі 2 «Показання з чужих слів» розділу 11 «Докази» не впливає на

¹ У зв'язку з відсутністю першоджерела наводиться цитата з цього рішення, викладена в рішенні ВС Канади у справі «*R. v. Abbey*» (1982 р.) [279].

виключення твердження як доказу з підстав, відмінних від того, що це твердження не було висловлене під час дослідження усних показань у провадженні [268].

У частині 1 статті 121 Закону «Про кримінальне судочинство» 2003 р. законодавець закріплює додаткові вимоги щодо допустимості декількох показань із чужих слів. Так, згідно з цією нормою, твердження з чужих слів не є допустимим доказом того факту, що попереднє твердження з чужих слів було зроблене, якщо тільки: (а) будь-яке з цих тверджень є допустимим згідно зі статтями 117 «Ділові та інші документи», 119 «Непослідовні твердження» або 120 «Інші попередні показання свідків» цього Закону; (б) всі сторони провадження згодні з цим; або (с) суд переконаний, що цінність доказів, про які йдеться, з урахуванням того, наскільки достовірними видаються твердження, є настільки високою, що інтереси правосуддя вимагають, щоб більш пізнє твердження було визнане допустимим для цієї мети. При цьому, відповідно до частини 2 статті 121 вказаного Закону, у цій статті «твердження з чужих слів» означає твердження, яке зроблене не в ході надання усних показань і на яке покладаються як на доказ викладеного в ньому питання [268].

В Австралії правило з чужих слів урегульоване більш детально, ніж у СК. Так, розділ 3 «Допустимість доказів» Закону Австралії «Про докази» 1995 р. містить частину 3.2 «Із чужих слів», що складається з вісімнадцяти статей, об'єднаних у три підрозділи.

Підрозділ 1 «Правило з чужих слів» складається з трьох статей, в яких розкривається зміст цього правила та наводяться винятки із нього. Зокрема, відповідно до частини 1 статті 59 Закону «Про докази» 1995 р., докази, що містяться в попередньому твердженні, висловленому особою, не є допустимими для доведення існування факту, який можна обґрунтовано припустити і про який особа мала намір стверджувати за допомогою твердження [270]. У цій частині такий факт, згідно з частиною 2 наведеної статті, визначається як стверджуваний факт. При цьому, у відповідь на рішення ВС Нового Південного Уельсу у справі

«R. v. Hannes» (2000 р.), статтю 59 вказаного Закону було доповнено частиною 2А, яка передбачає, що для цілей визначення, відповідно до частини 1, того, чи можна обґрунтовано припустити, що особа мала намір стверджувати певний факт своєю заявою, суд може взяти до уваги обставини, за яких було зроблено твердження [270].

Примітка до статті 59 містить перелік винятків із правила з чужих слів, зміст яких розкривається як у нормах підрозділів 2 «Із перших вуст» та 3 «Інші винятки із правила з чужих слів» частини 3.2 розділу 3, так і нормах інших частин цього розділу зазначеного Закону. До винятків із правила з чужих слів належать: 1) докази, що мають відношення до мети, яка не пов'язана з використанням показань із чужих слів (стаття 60), зокрема мають значення для іншої мети, ніж доказування стверджуваного факту; 2) обмеження показань із чужих слів тими, що отримані з перших вуст: (а) у цивільному процесі, якщо особа, яка висловила твердження, не може надати показання щодо стверджуваного факту (стаття 63) або може їх надати (стаття 64); (б) у кримінальному процесі, якщо особа, яка висловила твердження, не може надати показання щодо стверджуваного факту (стаття 65) або може їх надати (стаття 66); 3) одночасні твердження про стан здоров'я особи тощо (стаття 66А); 4) ділові записи (стаття 69); 5) бирки та етикетки, прикріплені до об'єкта (включно з документом), і написи, розміщені на об'єкті (включно з документом) (стаття 70); 6) твердження, що містяться в документах, за допомогою яких зафіксовано електронний зв'язок (стаття 71); 7) докази на підтвердження існування чи неіснування або зміст традиційних законів і звичаїв групи аборигенів чи жителів островів Торресової протоки (стаття 72); 8) докази щодо шлюбу, сімейних стосунків і віку особи (стаття 73); 9) докази репутації щодо існування, характеру або обсягу публічного чи загального права (стаття 74); 10) використання показань із чужих слів у проміжних провадженнях (стаття 75); 11) зізнання (стаття 81); 12) твердження про роботу або повноваження (частина 2 статті 87); 13) винятки з правила про виключення доказів судових рішень і вироків (частина 3 статті 92); 14) докази про характер

обвинуваченого, надані ним, та оцінка його характеру іншим обвинуваченим чи особою, яка володіє спеціальними знаннями (статті 110 і 111) [270].

Наведений перелік винятків із правила з чужих слів не є вичерпним, на що міститься вказівка у примітці до статті 59 Закону «Про докази» 1995 р., відповідно до якої інші положення цього Закону або інших законів можуть діяти як додаткові винятки. Зокрема, такий виняток встановлений статтею 61 зазначеного Закону, в якій закріплені винятки із правила з чужих слів, що залежать від компетентності. Так, згідно з частиною 1 цієї статті забороняється використовувати попереднє твердження для доведення існування стверджуваного факту, якщо на момент такого твердження особа, яка його зробила, не була компетентною давати показання про цей факт відповідно до частини 1 статті 13. Із урахуванням цієї норми, особа не є компетентною давати показання щодо факту, якщо з будь-якої причини (включно із психічними, інтелектуальними чи фізичними вадами): (а) вона не має можливості зрозуміти питання про факт; або (б) особа не має можливості надати зрозумілу відповідь на запитання про факт; і цю неспроможність неможливо подолати. Водночас, відповідно до частини 2 статті 59 та статті 66А зазначеного Закону, правило з чужих слів не застосовується до твердження, зробленого особою, якщо воно одночасно було її уявленням про стан свого здоров'я, почуття, відчуття, намір, знання або душевний стан [270].

При цьому норми Закону «Про докази» 1995 р. визначають умови, за яких показання з чужих слів підлягають визнанню недопустимими доказами у кримінальному процесі, залежно від того, чи може особа, яка висловила твердження, надати показання щодо стверджуваного факту. Так, відповідно до частини 2 статті 65 цього Закону, правило з чужих слів не застосовується до доказів, які містяться в попередньому твердженні, висловленому особою, котра бачила, чула або іншим чином сприйняла таке твердження, якщо воно: (а) було зроблено відповідно до обов'язку висловити таке твердження чи відобразити його іншим чином; або (б) було висловлено під час або незабаром після того, як

стався стверджуваний факт, і за обставин, які роблять малоімовірним те, що твердження є вигадкою; або (c) було зроблено за обставин, які з високим ступенем ймовірності свідчать про те, що твердження є надійним; або (d) було висловлено: (i) всупереч інтересам особи, яка його зробила, у момент його висловлення; та (ii) за обставин, які створюють імовірність надійності твердження [270].

Згідно з частиною 2 статті 66 зазначеного Закону, якщо особа, котра висловила попереднє твердження, була або повинна бути викликана для давання показань, правило з чужих слів не застосовується до доказів, що містяться у твердженні, наданому: (a) цією особою; або (б) особою, яка бачила, чула чи іншим чином сприйняла твердження; якщо на момент висловлення твердження стверджуваний факт був свіжим у пам'яті особи, котра його зробила це твердження. При цьому, у відповідь на рішення Високого Суду Австралії у справі «Graham v. the Queen» (1998 р.) статтю 66 було доповнено частиною 2А, яка передбачає, що визначаючи, чи був стверджуваний факт свіжим у пам'яті особи, суд може взяти до уваги всі обставини, які, на його думку, мають відношення до цього питання, зокрема: (a) характер відповідної події; та (б) вік і стан здоров'я людини; і (c) проміжок часу між настанням стверджуваного факту та висловленням твердження [270].

У Новій Зеландії, як і в Австралії, правило з чужих слів детально врегульоване на законодавчому рівні. Зокрема, в частині 1 статті 4 Закону Нової Зеландії «Про докази» 2006 р. закріплене поняття твердження з чужих слів, а частина 2 цього Закону «Правила допустимості, привілеї та конфіденційності» містить главу 1 «Показання з чужих слів», що складається з восьми статей, у межах яких визначаються правила допустимості таких показань як у кримінальному, так і в цивільному процесі.

У частині 1 статті 4 вказаного Закону встановлено, що твердження з чужих слів означає твердження, яке: (a) було зроблене особою, котра не є свідком; та (b) надається як доказ у провадженні з метою доведення правдивості його змісту.

Згідно зі статтею 17 цього Закону, твердження з чужих слів не допускається, крім випадків: (а) які передбачені цією главою або положеннями будь-якого іншого закону; або (б) коли: (і) цей закон передбачає, що зазначена глава не застосовується; та (ii) твердження з чужих слів є релевантним і не є недопустимим за іншими підставами відповідно до цього закону [271].

Норми Закону Нової Зеландії «Про докази» 2006 р. встановлюють коло обставин, яких можуть стосуватися показання з чужих слів, і визначають перелік обставин, що можуть унеможливлувати з'явлення свідка до суду. Так, частина 1 статті 16 вказаного Закону передбачає, що обставини, які стосуються твердження особи, котра не є свідком, включають: (а) характер твердження; та (b) його зміст; та (c) обставини, що стосуються здійснення твердження; та (d) будь-які обставини, які стосуються правдивості особи; та (e) будь-які обставини, що стосуються точності спостереження особи. Частина 2 наведеної статті закріплює, що для цілей цієї глави особа не може бути свідком у провадженні, якщо вона: (а) померла; або (b) перебуває за межами Нової Зеландії та з'явлення як свідка для неї не є розумно здійсненим; або (c) не може бути свідком через вік або фізичний чи психічний стан; або (d) не може бути ідентифікована чи знайдена з розумною старанністю; або (e) не може бути примушена до давання показань. Водночас, зазначені обставини, з огляду на вимоги частини 3 статті 16 вказаного Закону, не застосовується до особи, показання котрої намагається надати як доказ сторона, яка вжила заходів, що унеможливили з'явлення цієї особи у судове засідання або надання нею показань [271].

У Законі Нової Зеландії «Про докази» 2006 р. передбачено загальні умови допустимості показань із чужих слів, а також спеціальні, які підлягають встановленню у кримінальному та цивільному провадженні відповідно. Загальні умови визначені частиною 1 статті 18, згідно з якою твердження з чужих слів є допустимим в будь-якому провадженні, якщо: (а) обставини, які мають відношення до твердження, дають достатні підстави вважати, що воно є достовірним; та (b) або: (і) особа, котра висловила твердження, не може бути

викликана як свідок; або (ii) суд вважає, що виклик цієї особи як свідка призведе до надмірних витрат чи затримок у розгляді. Спеціальні умови допустимості показань із чужих слів, які встановлюються у кримінальному провадженні, закріплені в статтях 21, 22 і 22А, з урахуванням яких: 1) у разі відмови обвинуваченого від надання показань, він не може висловити власне твердження з чужих слів як доказ у провадженні; 2) жодне твердження з чужих слів не може бути використане як доказ у кримінальному провадженні, якщо: (а) сторона, яка пропонує його надати, не виконала вимоги пунктів 2, 3 і 4 статті 22 цього Закону щодо здійснення іншій стороні письмового повідомлення про намір надання твердження з чужих слів як доказу; або (b) інша сторона відмовилася від виконання цих вимог; або (c) суд відмовляється від їх виконання; 3) твердження з чужих слів проти обвинуваченого є допустимим, якщо: (а) є обґрунтовані докази змови або спільної діяльності; та (b) є обґрунтовані докази того, що обвинувачений був учасником змови чи спільної діяльності; та (c) твердження з чужих слів було висловлене для сприяння змові або спільній діяльності [271].

Із урахуванням понять «документ» і «діловий документ», визначених у частині 1 статті 16 Закону Нової Зеландії «Про докази» 2006 р., твердження з чужих слів може міститися в ділових документах. При цьому, відповідно до частини 1 статті 19 зазначеного Закону, твердження з чужих слів, що містяться в ділових документах, є допустимим, якщо: (а) особа, котра надала інформацію, що була використана для складання документа, не може бути викликана як свідок; або (b) суд вважає, що виклик цієї особи як свідка не принесе користі, оскільки не можна розумно очікувати, що ця особа (з урахуванням часу, що минув з моменту надання нею інформації, та всіх інших обставин справи) пригадає питання, про які йшлося у наданій нею інформації; або (c) суд вважає, що виклик цієї особи як свідка призведе до надмірних витрат чи затримки [271].

У Канаді, на відміну від СК, Австралії та Нової Зеландії, правило з чужих слів законодавчо не визначене. Зокрема, Закон Канади «Про докази» 1985 р., який відповідно до статті 2, застосовується до всіх кримінальних, цивільних та інших

проваджень, незалежно від того, щодо яких Парламент має юрисдикцію, не містить терміну «правило з чужих слів» [262]. Натомість, це правило широко використовується в судовій практиці, в якій судами визначено поняття показань із чужих слів і напрацьовано низку правил їх допустимості.

Із урахуванням того, що помилкові заперечення щодо допустимості позасудових показань, які ґрунтуються на неправильному розумінні того, що саме є показаннями з чужих слів, є доволі поширеним явищем, ВС Канади в рішенні у справі «R. v. Khelawon» (2006 р.) зазначає, що не всі твердження, зроблені поза межами суду, будуть вважатися твердженнями з чужих слів. Позасудове твердження вважатиметься твердженням з чужих слів, якщо: 1) воно наводиться для доведення правдивості його змісту та 2) немає можливості для одночасного перехресного допиту заявника¹. Як тільки подані докази визнаються показаннями з чужих слів, вони вважаються недопустимими. За своєю природою правило з чужих слів є загальним правилом виключення, оскільки більша гнучкість, запроваджена в канадському доказовому праві за останні декілька десятиліть, іноді мала тенденцію розмивати різницю між допустимістю та вагомістю доказів. Було внесено зміни до низки правил, у тому числі до правила про заборону показань із чужих слів, з метою приведення їх у відповідність до сучасного розуміння та забезпечення того, щоб вони сприяли, а не перешкоджали досягненню цілей пошуку істини, ефективності судової системи та справедливості у змагальному процесі [281].

У рішенні в справі «R. v. Baldree» (2013 р.) ВС Канади із посиланням на інші ухвалені ним рішення вказує, що показання з чужих слів є недопустимими через труднощі, властиві перевірці достовірності твердження заявника. Окрім неспроможності суду оцінити поведінку заявника в момент висловлення твердження, суди і науковці визначили чотири конкретні проблеми, які стосуються сприйняття ним фактів, його пам'яті, розповіді та щирості. По-

¹ Під заявником у судовій практиці Канади, як і законодавстві та судовій практиці США, розуміють особу, яка зробила твердження, покладене в основу показань із чужих слів.

перше, заявник, можливо, неправильно сприйняв факти, яких стосується його твердження; по-друге, навіть у разі правильного сприйняття відповідні факти могли бути неправильно згадані; по-третє, заявник міг ненавмисно розповісти про відповідні факти оманливим чином; і, нарешті, заявник, можливо, свідомо зробив помилкове твердження. Можливість повністю дослідити ці потенційні джерела помилок виникає тільки у тому випадку, якщо заявник присутній в суді та підлягає перехресному допиту [280].

У рішенні в справі «R. v. Maraga» (2005 р.) ВС Канади зазначає, що для визначення допустимості показань із чужих слів існують такі межі: (а) вони є недопустимими, якщо не підпадають під виняток із правила з чужих слів, традиційні винятки з якого залишаються незмінними; (b) виключення із правила з чужих слів може бути оскаржене, щоб визначити, чи відповідає воно ознакам необхідності та надійності, яких вимагає принциповий підхід; виняток може бути змінений в міру необхідності, щоб привести його у відповідність; (с) у виняткових випадках докази, що підпадають під існуючий виняток, можуть бути виключені, оскільки за конкретних обставин справи відсутні ознаки необхідності та достовірності; (d) якщо показання з чужих слів не підпадають під виняток із правила з чужих слів, вони все одно можуть бути допущені, якщо ознаки надійності та необхідності встановлені ході «*a voir dire*»¹ [282].

У США показання з чужих слів детально врегульовуються на нормативному рівні. Так, Федеральні правила доказування, затверджені 02.01.1975 р., містять статтю VIII «Із чужих слів», що включає в себе вісім правил, в яких закріплюється визначення понять «твердження», «заявник», «твердження з чужих слів», визначається правило проти чужих слів, наводиться

¹ У кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи термін «*a voir dire*» використовується для позначення процедури визначення в судовому засіданні допустимості доказів, у тому числі й показань із чужих слів, що відрізняється від процедури судового розгляду. Як зазначає ВС Канади в рішенні у справі «*Erven v. the Queen*» (1979 р.), аксіомою є те, що *voir dire* і сам судовий процес мають різні функції: функція *voir dire* полягає у визначенні допустимості доказів, а функція судового розгляду – у встановленні суті справи на основі допустимих доказів [269].

перелік винятків із цього правила, передбачається механізм перевірки достовірності твердження заявника.

У правилі 801 вказується, що твердженням є усне висловлювання або письмова заява особи чи її невербальна поведінка, якщо ця особа мала намір висловити її як твердження, заявником визнається особа, котра висловила твердження, а твердженням з чужих слів – твердження про те, що: 1) заявник не стверджував під час давання показань у поточному судовому розгляді або слуханні; та 2) сторона пропонує як доказ на підтвердження істинності інформації, наведеної у твердженні. Поряд із цим, у зазначеному правилі наводиться перелік умов, за яких твердження, що містяться в попередніх показаннях заявника-свідка та твердженнях протилежної сторони, не є показаннями з чужих слів [272].

Поняття показань із чужих слів Федеральні правила доказування не містять, хоча в доктрині кримінального процесу їх визначенню присвячена істотна увага. При цьому, як зазначає Roger C. Park, дефініції поняття «показання з чужих слів», зазвичай, орієнтовані або на твердження, або на особу, яка його висловила. Визначення, орієнтовані на твердження, зосереджуються на тому, чи буде позасудове твердження використовуватися для доведення правдивості того, що складає його зміст, тоді як визначення, орієнтовані на особу, – на тому, чи вимагатиме використання цього висловлювання звернення до встановлення рівня довіри до особи, яка висловила позасудове твердження [278, с. 424].

Правило 802 містить законодавчу дефініцію визначення правила проти чужих слів, відповідно до якої воно сформульоване як нормативна заборона, з якої, водночас, можливі винятки. Так, зазначена норма передбачає, що показання з чужих слів не допускаються, якщо інше не передбачено федеральним законом, цими правилами або іншими правилами, встановленими ВС [272].

У правилі 803 передбачено винятки з правила проти чужих слів, які підлягають застосуванню незалежно від того, чи може заявник бути допитаним як свідок. Зазначене правило містить 24 винятки, у межах кожного з яких

встановлюються відповідні умови, а саме: 1) враження, що виникло під час сприйняття; 2) висловлювання у стані афекту; 3) психічний, емоційний або фізичний стан, що існував на той момент; 4) твердження, зроблене з метою медичного діагнозу чи лікування; 5) записаний спогад; 6) записи регулярно здійснюваної діяльності; 7) відсутність запису про регулярно здійснювану діяльність; 8) публічні документи; 9) публічні записи актів цивільного стану; 10) відсутність публічного документа; 11) документи релігійних організацій, що стосуються особистої або сімейної історії; 12) свідоцтва про шлюб, хрещення та подібні церемонії; 13) сімейні записи; 14) записи у документах, які стосуються майнових інтересів; 15) твердження, які містяться в документах, що стосуються майнових інтересів; 16) твердження, що містяться у стародавніх документах; 17) кон'юнктурні звіти і подібні комерційні публікації; 18) висловлювання в наукових трактатах, періодичних виданнях або памфлетах; 20) репутація щодо граничних меж або загальної історії; 21) репутація особи; 22) судові рішення за попереднім обвинуваченням; 23) судові рішення, які стосуються особистих, сімейних або загальних стосунків чи граничних меж; 24) інші винятки, встановлені правилом 807 [272]. Коментуючи правило 803, Ronald J. Allen зазначає, що існує певна неоднозначність стосовно того, що таке правило з чужих слів. Якщо бути точним, то це спеціальне правило релевантності, спрямоване на підвищення ймовірності точних результатів і відповідей на питання правила 803 за нормами, а не на суддівський розсуд. Еволюція американського правила з чужих слів досягла цих цілей, перетворивши британський фетишизм щодо знань з перших рук на загальне правило допуску. Сьогодні практично всі твердження з чужих слів, які можуть мати доказову силу, допускаються, залишаючи винятки у першу чергу для тих видів доказів, які все одно не є переконливими (наприклад, результат телефонної гри). Якщо в конкретній справі наводяться достовірні показання з чужих слів, які не підпадають під виняток, правило 807 передбачає можливість їх допуску. Аналогічно, якщо вони підпадають під виняток, але є

недостовірними або абсурдними, правило 403 створює протилежну можливість, дозволяючи суду виключити їх [261, с. 1398-1399].

Правило 804 встановлює винятки з правила проти чужих слів за відсутності можливості допитати заявника як свідка. Відповідно до цього правила, заявник вважається таким, що не може бути допитаний як свідок, якщо він: 1) звільнений від давання показань щодо предмета твердження, оскільки суд встановив наявність підстав для застосування привілею; 2) відмовляється давати показання щодо предмета твердження, незважаючи на рішення суду про його допит; 3) стверджує в своїх показаннях, що не пам'ятає предмет твердження; 4) не може бути присутнім або давати показання в судовому розгляді чи слуханні через смерть або існуючу на той час неміч, фізичну чи психічну хворобу; або 5) відсутній у судовому процесі чи слуханні, а ініціатор твердження не зміг, за допомогою виклику до суду або інших розумних засобів, забезпечити присутність заявника чи наявність його показань у випадках виключення показань із чужих слів з підстав, встановлених цим правилом. Правило про заборону показань із чужих слів не виключає випадків, за яких заявник не може бути допитаний як свідок, а саме: стосовно попередніх показань; твердження, висловленого під впливом переконання про неминучу смерть; твердження, висловленого проти його інтересів; твердження про особисті або сімейні стосунки; інших винятків, визначених правилом 807; твердження, висловленого проти сторони, неправомірні дії якої спричинили відсутність заявника. Водночас, встановлені правилом 804 обставини, внаслідок існування яких заявник вважається таким, що не може бути допитаний як свідок, не застосовується, якщо ініціатор твердження підкупив або вжив неправомірних заходів, які спричинили нез'явлення заявника як свідка або перешкодили йому бути присутнім чи давати показання [272].

У правилі 805 встановлюється можливість використання показань із чужих слів, джерелом яких є показання з чужих слів, надані іншими особами. Відповідно до цієї норми, правило проти чужих слів не виключає використання

таких показань у разі, якщо кожна частина об'єднаних висловлювань відповідає виключенню з цього правила [272].

Правило 806 закріплює механізм перевірки протилежною стороною достовірності заявника, котрим надані показання з чужих слів, та осіб, якими надані показання, що не є показаннями з чужих слів (зокрема, особи, котру на висловлення твердження уповноважила сторона, представника цієї сторони, який висловив твердження, та співучасника під час змови та на її підтримання). Так, згідно з цим правилом, якщо твердження вказаних осіб було прийняте як доказ, достовірність заявника може бути спростована, а потім підтримана будь-якими доказами, які були б прийнятними для цих цілей у разі, якщо б заявник надав показання як свідок. Суд може прийняти докази непослідовності твердження або поведінки заявника незалежно від того, коли вони мали місце і чи мав заявник можливість їх пояснити або спростувати. Якщо сторона, проти якої було прийнято твердження, викликає заявника як свідка, вона може допитати його стосовно обставин, що містяться у цьому твердженні, за правилами перехресного допиту [272].

Поряд із цим, Федеральні правила доказування стосовно показань із чужих слів встановлюють правило залишкового винятку. Так, відповідно до правила 807, такі показання не виключаються за правилом проти чужих слів, навіть якщо вони не є допустимим відповідно до винятку щодо показань із чужих слів, передбаченого правилом 803 або 804, за таких умов: 1) за результатами розгляду всієї сукупності обставин, за яких було висловлене твердження, та доказів, що його підтверджують, за їх наявності, воно підтверджується достатніми гарантіями достовірності; та 2) твердження має більше доказове значення для встановлення обставини, щодо якої воно висловлене, ніж будь-які інші докази, які особа, котра її подає, може здобути за допомогою обґрунтованих зусиль. Із урахуванням правила 807, твердження вважається допустимим лише в тому випадку, якщо заявник надасть протилежній стороні обґрунтоване повідомлення про намір його висловити, що містить зміст цього твердження та ім'я заявника, з

тим, щоб сторона мала справедливу можливість відповісти на це повідомлення. Повідомлення має бути надане в письмовій формі до початку судового розгляду чи слухання або в будь-якій формі під час судового розгляду чи слухання, якщо суд визнає поважними причини, з яких не було зроблено попереднє повідомлення [272].

Результати проведеного дослідження свідчать, що в переважній більшості країн англосаксонської правової системи правило з чужих слів набуло нормативного визначення, якому передувала тривала практика його застосування судами, у тому числі й судами присяжних. У цілому в ході нормотворення та правозастосування використання показань із чужих слів сформоване як виняток: за загальним правилом, вони не можуть бути доказом у кримінальному провадженні, але з урахуванням обставин, які унеможливають допит особи, котра висловила первинне твердження, та відповідності встановленим законом або напрацьованим судовою практикою умовам допустимості, показання з чужих слів можуть бути використані судом.

Визначаючи у статті 97 КПК України поняття показань із чужих слів, умови їх допустимості та підстави визнання недопустимим доказом, вітчизняний законодавець поклав в їх основу низку норм законодавчих актів країн англосаксонської правової системи, присвячених правилу з чужих слів, і сформовану практику їх застосування. Такий підхід є цілком обґрунтованим, водночас, законодавцем недостатньо повно враховано позитивний досвід у цьому напрямі, а саме: 1) необхідність покладення на суд обов'язку враховувати у ході визнання показань із чужих слів допустимим доказом проміжку часу, який спливає між настанням факту, якого стосуються первинні пояснення, та наданням цих пояснень; 2) доцільність визнання обставиною, що унеможливорює допит особи, ствердження нею у своїх показаннях, що вона не пам'ятає або недостатньо повно чи точно пам'ятає факти, які є предметом первинних пояснень; 3) необхідність надання суду права визнати показання з чужих слів допустимим доказом, якщо первинні пояснення отримані за обставин, які не викликають сумнівів в їх

достовірності та виключають можливість фальсифікації чи спотворення цих пояснень. Із урахуванням цього вбачається доцільність у внесенні відповідних доповнень до частин 2, 3 і 5 статті 97 КПК України (див. додаток 2 до дисертації).

1.3. Поняття, правова природа та процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі України

Необхідність забезпечення комплексного характеру дослідження будь-якого правового явища зумовлює доцільність звернення до встановлення його сутності. Її розкриття, з одного боку, забезпечує визначення внутрішнього змісту досліджуваного об'єкта наукового пізнання, а з іншого, – дозволяє сформулювати дефініцію цього правового явища. Сутність правового явища підлягає розкриттю за допомогою виокремлення притаманних йому ознак, під якими вчені розуміють особливості (властивості) явища, що свідчать про схожість їх носія з іншими об'єктами наукового пізнання або вказують на його відмінність від них і дозволяють у своїй сукупності відмежувати цей об'єкт від інших явищ [249, с. 445]. Сукупна кількість ознак, які характеризують будь-яке правове явище, має бути достатньою задля встановлення його сутності, а ті з них, що є найбільш визначальними і відмежовують його від інших правових явищ, підлягають використанню у визначенні поняття цього явища. Як наголошує О.В. Капліна, дефініція терміну має містити основні, суттєві ознаки поняття, що ним позначається, які є необхідними і достатніми як для ідентифікації цього терміну, так і його відмежування від інших термінів [76, с. 176]. Відповідно, сутність показань із чужих слів як об'єкта наукового пізнання підлягає розкриттю шляхом виокремлення притаманних їм ознак і визначення, з урахуванням їх сукупності, поняття таких показань.

Нормативне визначення показань із чужих слів закріплене законодавцем у частині 1 статті 97 КПК України, відповідно до якої показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного

факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи [99]. Законодавча дефініція цього поняття відіграє вагоме значення у правовому регулюванні кримінальних процесуальних відносин, пов'язаних з отриманням, перевіркою, оцінкою та використанням показань із чужих слів. Роль нормативних приписів дефінітивного характеру в механізмі правового регулювання, на думку О.Р. Дашковської, полягає у забезпеченні єдності в розумінні та застосуванні всіх велінь законодавця, формуванні понятійно-категоріального апарату системи права, підвищенні ступеня формалізації законодавства, впровадженні до нього новітніх результатів розвитку науки і техніки, відновленні його теоретичної бази [61, с. 23]. У законодавчій площині нормативне закріплення дефініції терміну «показання з чужих слів» вказує на прагнення вітчизняного законодавця забезпечити належну реалізацію засади юридичної визначеності, яка охоплюється конституційним принципом верховенства права, притаманним усім його галузям, у тому числі й кримінальному процесуальному. Таке прагнення законодавця пояснюється тим, що одним з елементів засади юридичної визначеності, як вказує КС України, є чіткість норм права, їх зрозумілість та однозначність (абзац 5 підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини рішення від 20.06.2019 р. № 6-р/2019) [207]. У практичній площині наявність нормативно закріпленої дефініції терміну «показання з чужих слів» сприяє забезпеченню сталості судової практики та її єдності в частині розуміння сутності та правової природи таких показань.

У доктрині кримінального процесу поняття «показання з чужих слів» використовується доволі широко, хоча окремі дослідження, присвячені розкриттю його змісту, вченими не проводилися. Звернення до наведених науковцями визначень цього поняття дозволяє виокремити два підходи до розуміння показань із чужих слів.

Одна група вчених послуговується законодавчою дефініцією терміну «показання з чужих слів» поза здійсненням дослідження їх сутності та наведенням авторського визначення їх поняття. Зокрема, такий підхід

застосовують В.П. Гмирко, А.М. Долгополов, С.Ю. Задерейко, Н.В. Кіцен, Г.Р. Крет, Т.В. Лукашкіна, А.С. Степаненко, М.М. Стоянов та О.Г. Шило, які в основу досліджуваної ними проблематики покладають поняття показань із чужих слів, закріплене законодавцем у частині 1 статті 97 КПК України [56, с. 624; 66, с. 106; 68, с. 270; 79, с. 257; 91, с. 255; 96, с. 398; 121, с. 225; 217, с. 329; 257, с. 154].

Інша група вчених розширює зміст нормативного визначення поняття «показання з чужих слів». Так, В.Д. Басай вказує, що ними є відомості про факти, які надані в усній або письмовій формі під час допиту учасниками кримінального провадження (свідками, потерпілими, підозрюваними), які безпосередньо не сприймали обставини, що мають значення для кримінального провадження [4, с. 197]. Більш широко поняття показань із чужих слів визначають Т.П. Бичок і Л.В. Омельчук, які під ними розуміють надані в усній, письмовій чи іншій формі відомості стосовно певного факту або обставини, які ґрунтуються на поясненні, висловленому іншою особою, мають значення для провадження та у випадках, передбачених КПК України, можуть бути визнані допустимим доказом [129, с. 321]. Акцентуючи увагу на способах формування показань із чужих слів, Д.В. Давидова вказує, що ними є відомості щодо значимих для кримінального провадження обставин, які надані в усній, письмовій або іншій формі та засновані на інформації, що отримана з документів чи від іншої особи, допитати яку неможливо [60, с. 82-83]. Беручи до уваги законодавче тлумачення використання в доказуванні показань із чужих слів, О.А. Рижий розглядає їх як відомості, надані в усній або письмовій формі учасником кримінального провадження (окрім слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи щодо пояснень осіб, які були надані слідчому, прокурору чи співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ним кримінального провадження) щодо певного факту чи обставини, що мають значення у кримінальному провадженні, ґрунтуються на поясненні іншої особи та у випадках, визначених нормами кримінального процесуального закону, можуть бути визнані допустимим доказом [206, с. 143].

Аналіз наведених підходів дозволяє констатувати, що з точки зору прихильників першого з них, як і з позиції законодавця, показання з чужих слів характеризуються такими ознаками: 1) вони є висловлюваннями; 2) вони надаються в усній, письмовій або іншій формі; 3) вони ґрунтуються на поясненні іншої особи; 4) вони надаються щодо певного факту. Наведені ознаки в цілому, але з тими або іншими уточненнями, простежуються і у визначеннях показань із чужих слів, сформульованих представниками другого з наведених підходів. По-перше, у межах другого підходу вчені одностайно розуміють показання з чужих слів як відомості про факти [4, с. 197; 129, с. 321; 206, с. 143] або інформацію [60, с. 81-83], а не висловлювання. По-друге, окремі з цих науковців, зокрема В.Д. Басай, звертають увагу на надання таких показань під час допиту [4, с. 197], чим конкретизують вимоги до процесуальної форми їх отримання. По-третє, частина прихильників цього підходу, зокрема В.Д. Басай та О.А. Рижий, вказує на можливість надання показань із чужих слів в усній або письмовій формі та залишає поза увагою інші форми [4, с. 197; 206, с. 143], що суперечить приписам частини 1 статті 97 КПК України. По-четверте, ці вчені відзначають суб'єктів, якими можуть надаватися показання з чужих слів, але по-різному підходять до визначення їх кола: на думку В.Д. Басая, вони надаються свідком, потерпілим, підозрюваним [4, с. 197], а з точки зору О.А. Рижого – будь-яким учасником кримінального провадження за винятком слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи щодо пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ним кримінального провадження [206, с. 143]. По-п'яте, прихильники другого з наведених підходів одностайно відзначають, що показання з чужих слів можуть надаватися стосовно фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження [4, с. 197; 60, с. 82-83; 129, с. 321; 206, с. 143]. По-шосте, переважна більшість представників цього підходу, зокрема Т.П. Бичок, Л.В. Омельчук та О.А. Рижий, акцентує увагу на допустимості показань із чужих слів – вони можуть бути визнані допустимим доказом виключно в тих випадках, які

передбачені КПК України [129, с. 321; 206, с. 143]. По-сьоме, окремі прихильники другого із вказаних підходів, зокрема Д.В. Давидова, відзначають можливість формування показань із чужих слів на основі як інформації, отриманої від іншої особи (із тим уточненням, що допит такої особи є неможливим), так і інформації, що міститься в документах [60, с. 82-83].

Зміст нормативного визначення досліджуваного поняття, яке закріплене в частині 1 статті 97 КПК України, свідчить про розгляд законодавцем показань із чужих слів як різновиду показань. Так, норми статті 97 КПК України, присвячені визначенню поняття показань із чужих слів, умов їх допустимості та підстав визнання недопустимим доказом, є спеціальними по відношенню до норм статті 95 КПК України та інших, які закріплюють дефініцію показань як джерела доказів і визначають загальні положення їх формування та використання. Такий підхід до розуміння показань із чужих слів знаходить своє відображення в судовій практиці ККС ВС, який зазначає, що вони є одним із видів показань (постанови від 22.04.2021 р. у справі № 732/760/19, від 18.05.2021 р. у справі № 601/200/18) [158; 159]. Відповідно, задля з'ясування сутності показань із чужих слів необхідно звернутися до розкриття поняття показань шляхом виокремлення кола притаманних їм ознак.

Поняття показань законодавцем закріплене в частині 1 статті 95 КПК України, згідно з якою ними є відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [99]. На основі нормативно закріпленої дефініції цього поняття, О.Г. Шило характеризує показання за допомогою трьох ознак: 1) ними є відомості, що надаються в ході допиту як в усній, так і письмовій формі (ознака, яка відображає процесуальну форму одержання показань); 2) вони надаються свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, експертом (ознака, що вказує на учасника кримінального провадження, яким можуть бути надані показання); 3) зв'язок відомостей про

факти та обставини, що становлять зміст показань, з обставинами, значимими для кримінального провадження (ознака, що має відображає вимоги до змісту показань) [257, с. 152]. Наведені ознаки показань, з тими або іншими уточненнями, зумовленими вимогами норми частини 1 статті 97 КПК України і сформованою на її підставі судовою практикою, можуть бути покладені в основу визначення ознак показань із чужих слів.

Показання в частині 1 статті 95 КПК України характеризуються як відомості, що відповідає закладеній законодавцем у кримінальному процесуальному законі концепції, згідно з якою доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані (відомості про факти). Натомість, показання з чужих слів у частині 1 статті 97 КПК України визначаються як висловлювання. Із точки зору семантики, змістовне навантаження мовних одиниць «відомості» та «висловлювання» істотно відрізняється. Так, у сучасній українській мові під висловлюванням розуміють дію за значенням висловлювати – передавати словами (думки, почуття і т. ін.), а під відомостями (у відповідних значеннях) – повідомлення, вісті про кого-, що-небудь; певні факти, дані про кого-, що-небудь [8, с. 151, 176]. Наведене семантичне значення свідчить про те, що слово «відомості» є більш широким, ніж «висловлювання», та відповідає понятійно-категоріальному апарату кримінального процесуального права.

Законодавчий підхід до визначення показань із чужих слів як висловлювань цілком обґрунтовано був підданий критиці в доктрині кримінального процесу. Так, Д.В. Давидова вказує, що висловлювання є певною думкою або висновком, які, відповідно до частини 6 статті 95 КПК України, можуть визнаватися доказом тільки якщо корисні для ясного розуміння показань і ґрунтуються на спеціальних знаннях. Отже, за загальним правилом, висловлювання за своїм розумінням не можуть визнаватися доказами, адже вони містять не відомості, а думку особи з приводу певних фактів та обставин [60, с. 80].

Показання, відповідно до частини 1 статті 95 КПК України, можуть надаватися в усній або письмовій формі, а показання з чужих слів, згідно з

частиною 1 статті 97 цього Кодексу, – в усній, письмовій або іншій формі. У контексті частини 1 статті 97 КПК України під іншою формою, в якій можуть надаватися показання з чужих слів, доцільно розуміти засоби невербальної комунікації – рухи, жести (за винятком жестової мови, якою надають показання особи з фізіологічними вадами, що підлягають перекладу сурдоперекладом, залученим у порядку частини 1 статті 68 КПК України), міміку тощо, якщо вони відображають певне твердження [52, с. 143].

Процесуальна форма отримання показань, у тому числі й показань із чужих слів, передбачає їх надання в ході допиту, порядок проведення якого під час досудового розслідування визначається статтями 224 – 227 КПК України, а судового розгляду – статтями 351 – 354 КПК України. Вербальна інформація, отримана внаслідок проведення інших процесуальних дій, зокрема пред’явлення для впізнання та слідчого експерименту, не може визнаватися показаннями. Так, на неприпустимість визнання показаннями тієї вербальної інформації, що була отримана в результаті проведення слідчого експерименту звертає увагу ОП ККС ВС, яка вказує, що зміст показань як джерела доказів становлять тільки відомості, які повідомлені в ході допиту, в тому числі й одночасного допиту двох або більше осіб, котрі були допитані раніше. У контексті частини 4 статті 95 КПК України термін «показання» використаний законодавцем для позначення відомостей, що надаються учасниками кримінального провадження в судовому засіданні в ході судового провадження. Закріплене в цій нормі правило підлягає застосуванню тільки до тих відомостей, яким притаманні ознаки показань як самостійного джерела доказів. У разі, якщо відомості були повідомлені підозрюваним, обвинуваченим в ході проведення за його участю будь-яких інших процесуальних дій, то вони є складовою змісту документа як іншого самостійного джерела доказів, що стосується, зокрема, протоколу слідчого експерименту, в якому здійснюється фіксація його ходу й отриманих результатів. Враховуючи зміст норм статей 23, 84, 95, 99, 103 – 105, 240 КПК України, ОП ККС ВС вказує, що показання і протокол слідчого експерименту є самостійними

джерелами доказів, що підлягають оцінці судом на основі правил, визначених статтею 94 КПК України (постанова від 24.09.2020 р. у справі № 740/3597/17) [193].

У частині 1 статті 95 КПК України законодавець прямо закріплює, що показання можуть бути надані підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим та експертом. Натомість, у частині 1 статті 97 КПК України він не наводить перелік учасників кримінального провадження, які можуть бути суб'єктом надання показань із чужих слів. Водночас, зі змісту цієї норми вбачається, що вони можуть бути надані лише свідком і потерпілим, хоча не виключається можливість їх надання підозрюваним, обвинуваченим, що підтверджується й результатами дослідження судової практики. Зокрема, Тернопільський апеляційний суд для встановлення обставин кримінального провадження використав показання свідка, отримані ним від обвинуваченого та надані з його слів (ухвала від 09.09.2020 р. у справі № 607/10537/19) [244]. При цьому стосовно свідків законодавцем закріплюється виняток: з огляду на вимоги частини 7 статті 97 КПК України показання з чужих слів не можуть надаватися слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [99].

У доктрині кримінального процесу спірним є питання про можливість використання в доказуванні показань із чужих слів, наданих малолітніми і неповнолітніми особами. Так, з урахуванням особливостей одержання показань таких свідків і потерпілих, І.Л. Чупрікова відзначає складність встановлення ступеня впливу їх фантазії на зміст показань і, відповідно, ступеня збереження реального змісту показань, які надаються ними із чужих слів, на підставі чого обґрунтовує доцільність виключення з КПК України норм, які надають суду повноваження визнати показання з чужих слів допустимим доказом, або, як альтернативний варіант, внести до цього Кодексу зміни у частині виключення

можливості використання таких показань у разі їх надання малолітніми особами [253, с. 80]. Цю позицію підтримує О.А. Рижий, який вказує на доцільність уточнення змісту частини 7 статті 97 КПК України шляхом внесення відповідних змін щодо неможливості визнання допустимими показань із чужих слів, отриманих не лише від малолітніх, але й також від неповнолітніх осіб [206, с. 145]. Протилежну за змістом позицію відстоюють Т.П. Бичок, Л.В. Гаврилюк, Л.В. Омельчук та А.В. Пономаренко, котрі на основі аналізу норм кримінального процесуального закону відзначають можливість отримання та подальшого використання в доказуванні показань із чужих слів, наданих малолітніми та неповнолітніми свідками і потерпілими [129, с. 323; 141, с. 448]. Аналізуючи наведені підходи, потрібно вказати, що норми статті 97 України не містять заборони отримання показань із чужих слів від малолітніх та неповнолітніх свідків і потерпілих, у зв'язку з чим вони можуть бути допитані як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду з обов'язковим дотриманням вимог статей 226, 227 і 354 КПК України.

Певні відмінності наявні в нормативному закріпленні зв'язку відомостей, які складають зміст відповідно показань і показань із чужих слів, з обставинами, що мають значення для кримінального провадження. Так, згідно з частиною 1 статті 95 КПК України, показання надаються щодо відомих допитуваній особі обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [99]. Наведена норма відображає належність відомостей, що становлять зміст показань із чужих слів, як однієї з процесуальних властивостей доказів і корелює зі статтею 85 КПК України.

У нормативному визначенні поняття показань із чужих слів пряма вказівка на їх значимість для встановлення обставин кримінального провадження, які становлять предмет доказування, відсутня. Натомість, як передбачає частина 1 статті 97 КПК України, показання з чужих слів надаються щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи [99]. Звертаючись до тлумачення цієї норми, ККС ВС наголошує, що показаннями з чужих слів є твердження особи

про існування певного факту, про який вона дізналася зі слів іншої особи і не сприймала його особисто. Показаннями з чужих слів у розумінні статті 97 КПК України є показання, що містять висловлювання іншої особи і надаються або використовуються для доведення існування факту, стверджуваного в цьому висловлюванні. Натомість, показання, що містять висловлювання іншої особи, які переслідують іншу мету, наприклад, доведення того факту, що ця особа саме так висловилася за певних обставин, не є показаннями із чужих слів відповідно до статті 97 КПК України, оскільки у цьому випадку такі показання відображають повідомлення про факт висловлювання особи, який безпосередньо спостерігався свідком (постанова від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к) [162].

Проведене дослідження доктринальних підходів, норм КПК України і сформованої на його основі судової практики ККС ВС дозволяє стверджувати, що показання з чужих слів характеризуються такими ознаками: 1) вони є фактичними даними (відомостями про факти), які надаються під час допиту особи; 2) вони надаються в усній, письмовій або іншій формі, в тому числі за допомогою засобів невербальної комунікації; 3) вони можуть бути надані свідком, потерпілим, хоча не виключається можливість їх надання підозрюваним, обвинуваченим; 4) вони ґрунтуються на поясненні іншої особи, тобто надаються щодо фактів та обставин кримінального провадження, які особа не сприймала особисто, а дізналася про них від іншої особи; 5) вони надаються щодо фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження [52, с. 144].

Зазначені ознаки є достатніми для повного й однозначного визначення поняття показань із чужих слів та їх відмежування від поняття показань. Із урахуванням цих ознак, показання з чужих слів є відомостями, що надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження.

У цілому наведене визначення поняття «показання з чужих слів» відповідає системі вимог, які у правовій доктрині висуваються до правових дефініцій. Зокрема, В.М. Косович виокремлює основні вимоги, яким має відповідати правове визначення терміну, а саме: 1) відображати тільки суттєві ознаки узагальнених явищ, які мають правове значення; 2) бути повним і відображати усі узагальнювані явища; 3) бути адекватним – його обсяг має збігатися з поняттям, що визначається; 4) не містити термінів, які використовуються у понятті, що визначається; 5) видовою відмінністю має бути ознака, властива тільки поняттю, що визначається, і відсутня в інших поняттях цього ж роду; 6) визначення не може бути заперечуючим; 7) визначення терміну не повинно суперечити його нормальному значенню; 8) правило недопустимості визначення невідомого через невідоме; 9) недоцільність використання у визначенні формально невизначених, насамперед, оціночних термінів; 10) правило однозначності; 11) формулювання визначень має бути коротким [88, с. 48].

Із цих позицій викликає заперечення позиція вчених, які у визначенні поняття «показання з чужих слів» наводять розширений перелік осіб, якими не можуть надаватися такі показання [206, с. 143], та констатують можливість їх визнання допустимим доказом у випадках, передбачених КПК України [129, с. 321; 206, с. 143]. Допустимість є процесуальною властивістю, притаманною доказам незалежно від процесуального джерела, в якому вони містяться (показань, речових доказів, документів, висновків експерта). Отримання доказу в порядку, встановленому КПК України, є узагальненою умовою допустимості будь-якого доказу (частина 1 статті 86 КПК України), а неможливість отримання показань із чужих слів від осіб, вказаних у частині 7 статті 97 КПК України, – однією з умов допустимості цього джерела доказів. Відповідно, умови допустимості доказів, у тому числі й тих, що містяться в показаннях із чужих слів, не є притаманними їм ознаками, а їх використання у визначенні цього джерела доказів призводить до його змістовного перенавантаження.

Як різновид показань, показання з чужих слів є процесуальним джерелом доказів (частина 2 статті 84 КПК України). На відміну від фактичних даних (відомостей про факти), які становлять зміст доказу, процесуальне джерело доказів відображає процесуальну форму, що дозволяє використовувати доказ у кримінальному процесуальному доказуванні. Процесуальні джерела доказів у загальному В.В. Вапнярчук розглядає як процесуальну форму, яка надається доказам (фактичним даним) задля їх допуску до кримінального провадження [6, с. 291]. Надаючи більш широке тлумачення процесуальних джерел доказів, Д.В. Давидова розуміє під ними отримані, перевірені й оцінені у передбаченій законом процесуальній формі показання, речові докази, документи і висновки експертів, які містять значиму для кримінального провадження інформацію та відповідають встановленим вимогам належності, достовірності та допустимості [60, с. 56-57]. Із урахуванням цього, показання з чужих слів як процесуальне джерело доказів є процесуальною формою відображення фактичних даних (відомостей про факти), що становлять зміст доказу.

Незважаючи на висловлену вченими позицію про те, що процесуальні джерела не є єдиним нерозривним цілим із доказами [216, с. 194] і не втрачають самостійного значення для кримінального процесуального доказування [212, с. 43], значного поширення в доктрині кримінального процесу набула концепція, відповідно до якої доказ являє собою єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел [80, с. 89-90; 135, с. 16; 210, с. 219; 203, с. 166; 254, с. 24]. Відзначаючи найбільш чітке відображення цією концепцією гносеологічної сутності доказу у кримінальному провадженні, М.А. Погорецький наголошує, що в будь-якому із джерел доказів, передбачених КПК України, фактичні дані можуть існувати, передаватися, зберігатися та досліджуватися лише за умови їх нерозривної єдності, а за її відсутності доказ втрачає свою сутність. Із урахуванням концепції єдності фактичних даних та процесуальних джерел, в яких вони містяться, вчений доходить обґрунтованого висновку, що показання, в разі визнання їх доказом у кримінальному провадженні, одночасно є видом

доказів, джерелом доказів і засобом доказування [136, с. 8-9, 33]. Таким чином, будучи видом показань, за своєю правовою природою показання з чужих слів є процесуальним джерелом доказів, видом доказів і засобом доказування.

За відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту показання з чужих слів є похідним доказом, на що звертається увага як у доктрині кримінального процесу [65, с. 50; 113, с. 74; 257, с. 154], так і в судовій практиці ККС ВС (постанови від 22.04.2021 р. у справі № 732/760/19, від 18.05.2021 р. у справі № 601/200/18) [158; 159]. Похідні докази, як відзначає В.Д. Басай, являють собою одержані у встановленому КПК України порядку фактичні дані, які опосередковано відображають наявність чи відсутність значимих для кримінального провадження фактів та обставин [4, с. 196]. Саме опосередковане сприйняття особою (з пояснень іншої особи) події кримінального правопорушення та/або інших обставин кримінального провадження свідчить про похідний характер показань, які надаються цією особою в ході допиту.

Звертаючись до розмежування показань як первинного доказу та показань із чужих слів, В.М. Лушпієнко відзначає, що показання з чужих слів, як і первинні, містять відомості про подію кримінального правопорушення, особу винуватого та інші обставини, сприйняття яких свідком відбувалося не безпосередньо, а через отримані ним пояснення іншої особи, котра не була залучена до кримінального провадження, хоча можливість такого залучення існувала [113, с. 74]. І, навпаки, якщо особа, зокрема свідок і потерпілий, сприймала обставини кримінального правопорушення особисто, то надані нею під час допиту показання не можуть розглядатися як показання з чужих слів. У цьому контексті ККС ВС, з урахуванням обставин кримінального провадження, слушно вказує, що в суді першої інстанції свідки були допитані стосовно обставин, сприйнятих ними особисто, а тому їх показання цим судом правильно не визнано такими, що були надані з чужих слів (постанова від 15.06.2022 р. у справі № 552/971/20) [169].

Окрім того, необхідно враховувати, що відомості про факти, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та повідомляються свідком, потерпілим у ході проведення його допиту, в одній частині можуть належати до показань у розумінні статті 95 КПК України, а в іншій – бути показаннями із чужих слів. Важливість розмежування показань і показань із чужих слів у практичній площині зумовлена різними вимогами, які висуваються законодавцем у нормах кримінального процесуального закону до їх оцінки, зокрема визначенням у статті 97 КПК України додаткових вимог до встановлення допустимості та достовірності показань із чужих слів. На це звертає увагу ККС ВС, який у контексті надання оцінки доводам касаційної скарги прокурора відзначає, що з показань свідка в суді першої інстанції вбачається, що до неї приїжджав син за деякими речами. Коли вона пішла у гараж, то почула постріли, а коли вибігла, побачила пораненого потерпілого. Колегія суддів звертає увагу на те, що ці показання є відомостями про події, які цей свідок сприймала безпосередньо, а тому не підпадають під поняття показань із чужих слів. І тільки її показання про те, що на запитання її сина, хто стріляв, потерпілий відповів, що це був засуджений, можуть розглядатися як показання з чужих слів і мають бути оцінені з дотриманням вимог статті 97 КПК України (постанова від 03.10.2019 р. у справі № 138/3715/16-к) [148]. В іншій справі, непогоджуючись із доводами сторони захисту щодо недопустимості показань із чужих слів, наданих двома свідками (класним керівником потерпілої та директором школи, де навчалася малолітня потерпіла), ККС ВС вказує, що згідно з їх показаннями, приблизно в грудні 2019 року діти у школі стали обговорювати те, що батько потерпілої пристає до неї. Крім того, свідок, котра є класним керівником потерпілої, показала, що їй потерпіла безпосередньо розповіла, як батько приставав до неї, детально описуючи його дії. Свідок, яка є директором школи, пояснила, що потерпіла хотіла розповісти про все лише класному керівнику, тому вона не була присутня під час їхньої розмови, однак, дізнавшись від свідка, котра є класним керівником потерпілої, про зміст цієї бесіди, повідомила про нього маму дитини,

а також звернулася до правоохоронних органів. Як наголошує ККС ВС, у цій справі показання зазначених свідків не використовувалися судом для доведення обставин поводження засудженого з потерпілою, які встановлювалися на підставі показань потерпілої та самого засудженого. Суд використав показання цих свідків для перевірки достовірності показань малолітньої потерпілої та дійшов висновку, що в сукупності з іншими доказами вони підтверджують достовірність її показань. За таких обставин показання цих свідків не можуть розглядатися як показання з чужих слів, а є прямими доказами поведінки потерпілої після вчинення злочину (постанова від 01.06.2021 р. у справі № 451/385/20) [160].

Таким чином, видовою відмінністю, яка властива лише поняттю показань із чужих слів і дозволяє відмежувати їх від поняття показань, є те, що вони ґрунтуються на поясненні іншої особи, хоча цим процесуальним джерелам доказів притаманні й інші відмінності, які, водночас, не є визначальними (зокрема, показання з чужих слів можуть надаватися не тільки в усній і письмовій, але й в іншій формі, а суб'єктами їх надання є свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений) [47, с. 233].

Незважаючи на опосередкований характер відображення за їх допомогою фактів та обставин кримінального провадження, показання з чужих слів, як і будь-які інші похідні докази, відіграють вагоме значення у кримінальному процесуальному доказуванні. Значення похідних фактичних даних, на думку І.Г. Івасюка, проявляється в тому, що вони: 1) слугують засобами виявлення первинних доказів, які є першоджерелами отриманої інформації, що, у свою чергу, дозволить слідчому, прокурору, слідчому судді та суду безпосередньо сприйняти і дослідити первинні докази і, за умови їх достовірності, сприятиме виконанню завдань провадження; 2) в багатьох випадках замінюють первинні докази, які з огляду на об'єктивні чинники не можуть бути використані суб'єктами доказування; 3) відіграють вагоме значення під час їх використання в сукупності з первинними доказами, де похідні фактичні дані можуть підкріплювати їх, вказувати на їх недостовірність чи заповнювати собою

первинну інформацію [73, с. 260-261]. У повному обсязі наведена позиція відображає значення показань із чужих слів для кримінального процесуального доказування. Виходячи з того, що такі показання є похідним доказом, О.Г. Шило вказує на доцільність спрямування доказування до першоджерела значимих для кримінального провадження відомостей і мінімізації при цьому їх інтерпретаторів [257, с. 154]. Водночас, з огляду на частину 2 статті 97 КПК України, показання з чужих слів можуть використовуватися не лише для виявлення особи, яка є першоджерелом таких відомостей, задля її подальшого допиту, але й для встановлення (в сукупності з іншими доказами) обставин кримінального провадження, які становлять предмет доказування.

У доктрині кримінального процесу неодноразово зверталася увага на доцільність уточнення нормативного визначення поняття показань із чужих слів. Так, В.М. Лушпієнко пропонує частину 1 статті 97 КПК України викласти у такій редакції: «Показаннями з чужих слів є відомості, які надаються в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на твердженні, зробленому іншою особою в усній чи письмовій формі» [112, с. 179]. Схожу позицію висловлюють Г.С. Зінченко та О.В. Ільченко, на думку яких зазначену норму доцільно викласти у такій редакції: «Показаннями з чужих слів є відомості, надані в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на твердженні, зробленому іншою особою в усній, письмовій чи в іншій зрозумілій формі» [74, с. 365].

Аналіз наведених пропозицій свідчить про їх кардинальну відмінність від нормативного визначення поняття показань із чужих слів, закріпленого в чинній редакції частини 1 статті 97 КПК України, за рахунок: 1) характеристики змісту показань із чужих слів як відомостей про факти, а не висловлювань щодо них; 2) визначення первинної інформації, що передається за допомогою показань із чужих слів, як твердження, а не пояснення іншої особи; 3) наведення вказівки на форми, в яких висловлювалося первинне твердження, що передається за допомогою показань із чужих слів. Водночас, зміст наведених позицій є

максимально наближеним з наявною відмінністю стосовно розуміння форм, в яких висловлювалася первинна інформація, що передається за допомогою показань із чужих слів: у першому випадку мова йде про усну та письмову форму, а в другому – також і про іншу зрозумілу форму твердження [47, с. 234].

Поділяючи у цілому позицію про доцільність уточнення нормативної дефініції терміну «показання з чужих слів», потрібно вказати, що перше із наведених вченими уточнень є обґрунтованим, що відзначалося в контексті дослідження сутності цього джерела доказів, і підлягає врахуванню в ході вдосконалення змісту частини 1 статті 97 КПК України. Стосовно другого уточнення необхідно звернути увагу на істотну відмінність у змістовному навантаженні мовних одиниць «пояснення» та «твердження». Так, у сучасній українській мові під поясненням (у відповідному значенні) розуміють дію за значенням пояснити, пояснювати – розповідаючи про що-небудь, робити його ясним, зрозумілим; з'ясовувати комусь ситуацію, розкривати причини якоїсь дії чи явища; добиватися порозуміння з ким-небудь за допомогою жестів, міміки і т. ін., а під твердженням (у відповідному значенні) – думку, положення, вислів, що доводить, підтверджує що-небудь, лежить в основі чогось [8, с. 1100, 1434]. Тобто слово «пояснення», з позицій семантики, більш чітко розкриває сутність первинної інформації, що передається за допомогою показань із чужих слів, що вказує на недоцільність заміни у частині 1 статті 97 КПК України слова «пояснення» на слово «твердження». Третє з наведених вченими уточнень також викликає заперечення, оскільки із процесуальної точки зору значення має форма, в якій допитуваною особою надаються показання з чужих слів, а не форма, в якій нею була отримана первинна інформація, що передається за допомогою цих показань.

Із урахуванням наведеного, частину 1 статті 97 КПК України доцільно викласти у новій редакції (див. додаток 2 до дисертації).

Як і будь-який інший вид показань, показання з чужих слів характеризуються процесуальними властивостями – нормативно визначеними

вимогами до їх процесуальної форми і змісту, притаманність сукупності яких показанням із чужих слів забезпечує визнання їх доказом і, відповідно, використання у кримінальному процесуальному доказуванні. Аналіз норм статей 85, 86 і частини 1 статті 94 України свідчить, що законодавець виокремлює чотири процесуальні властивості доказів: 1) належність; 2) допустимість; 3) достовірність; 4) достатність і взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення. При цьому належність, допустимість і достовірність він розглядає як індивідуальні процесуальні властивості доказів (з їх точки зору підлягає оцінці кожний доказ, у тому числі й показання з чужих слів), а достатність і взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення – як їх системну процесуальну властивість (з її точки зору оцінюється сукупність зібраних доказів) [99].

Незважаючи на наявність чітко сформульованого законодавчого підходу стосовно визначення системи процесуальних властивостей доказів, у доктрині кримінального процесу вона залишається дискусійною. Так, значна частина вчених, характеризуючи докази, використовує систему нормативно закріплених їх процесуальних властивостей [41, с. 494; 106, с. 184; 111, с. 76; 211, с. 80; 256, с. 77]. Натомість, не менш чисельна група вчених відходить від законодавчого підходу та виокремлює, як правило, більш широке коло процесуальних властивостей доказів [5, с. 13; 6, с. 290; 104, с. 108; 127, с. 170; 258, с. 94]. Невдаючись до детального аналізу наведених доктринальних підходів і зважаючи на дискусійний характер розширеного тлумачення системи процесуальних властивостей доказів, потрібно погодитися з науковцями, на думку яких у своїй сукупності такі властивості мають вичерпно окреслювати коло вимог, які висуваються до доказів задля використання в доказуванні, що досягається за рахунок їх відповідності умовам належності, допустимості, достовірності та достатності. Натомість, інші риси доказів, які науковці відносять до їх процесуальних властивостей, охоплюються належністю, допустимістю, достовірністю та достатністю доказів (наприклад, доброякісність і законність

входять до змісту допустимості) або не можуть бути віднесені до процесуальних властивостей (наприклад, значимість доказів) [72, с. 32]. У повному обсязі наведений підхід є застосовним до показань із чужих слів: вони підлягають визнанню доказами за умови їх відповідності трьом індивідуальним процесуальним властивостям – належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення як системній властивості доказів.

Поняття належності показань із чужих слів ґрунтується на нормативному визначенні поняття належних доказів. Відповідно до статті 85 КПК України, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для нього, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [99]. Відповідно, належність показань із чужих слів є процесуальною властивістю, що стосується їх змісту та вказує на наявність зв'язку відомостей, які містять ці показання (стосовно певних фактів та обставин кримінального провадження, про які свідку, потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому стало відомо з пояснень інших осіб), з обставинами, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Належність показань із чужих слів відображає таку їх ознаку як надання щодо фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження, з урахуванням якої вони не можуть використовуватися для доведення обставин, що не входять до предмета доказування в цьому провадженні (наприклад, того, що інша особа висловила саме так за певних обставин, на що зверталася увага в цитованій вище постанові ККС ВС від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к) [162].

Поняття належних доказів, закріплене статтею 85 КПК України, створює передумови для їх класифікації за відношенням до предмета доказування (можливістю встановлювати факти та обставини, які його складають) на дві групи: прямі та непрямі. Як зазначає В.І. Фаринник, прямі докази безпосередньо

вказують на наявність або відсутність факту чи обставини, що підлягає доказуванню, а непрямі (побічні) – дозволяють встановити проміжні факти, на підставі яких суб'єкти доказування встановлюють різні елементи, що входять до головного факту [248, с. 13]. У практиці національних судів відзначається прямий характер показань із чужих слів і констатується, що в іншому випадку показання є належними доказами, але за своїм змістом не відносяться до показань із чужих слів. Так, ККС ВС звертає увагу, що у випадках, коли злочин вчиняється за відсутності очевидців, судами обґрунтовано враховується характер відносин між винним та потерпілим, інформація про факти побиття, в тому числі за допомогою показань родичів чи знайомих. Суд вважає, що показання, надані двома свідками зі слів померлої потерпілої, яким вона неодноразово скаржилася на часте застосування обвинуваченим щодо неї фізичної сили, не є за своїм змістом показаннями з чужих слів, оскільки безпосередньо не стосуються обставин заподіяння потерпілій тяжких тілесних ушкоджень, які призвели до її смерті (постанова від 09.11.2021 р. у справі № 281/128/19) [167].

Натомість, ЄСПЛ у своїй практиці вважає за можливе використання національними судами показань із чужих слів, які є непрямыми доказами. Зокрема, надаючи оцінку їх використання національними судами, ЄСПЛ зазначає, що головуючий суддя вважав, що хоча показання Н.А., Г.А., М.Ц., Р.К., М.К., Н.Д. та О.К. частково містили показання з чужих слів, вони також становили відповідні непрямі докази у справі заявника. Беручи до уваги матеріали справи, Суд не вбачає підстав не погодитися з такою оцінкою. Оспорювані докази встановлювали важливі супутні факти, такі як, наприклад, стверджувана спроба заявника втекти з Грузії. Суд послідовно встановлював, що посилення національних судів на такі непрямі докази не є несумісним з Конвенцією. Беручи до уваги характер інших доказів, наявних у справі, та інструкції, надані головуючим суддею присяжним у зв'язку з цим, а також беручи до уваги позицію Апеляційного суду міста Тбілісі та КС Грузії з цього питання, Суд переконаний, що у цій справі головуючий суддя підійшов до прийняття як

доказів показань, наданих так званими непрямими свідками, з необхідною обережністю. Присяжні були поінформовані про особливості непрямих доказів, у тому числі показань із чужих слів, і це могло б допомогти їм оцінити цінність і значущість інформації, наданої цими свідками (§ 84 рішення від 07.09.2023 р. у справі «Okropiridze v. Georgia») [265].

Звертаючись до аналізу наведених підходів, потрібно вказати на прийнятність і необхідність врахування наведеної практики ЄСПЛ. Це пояснюється тим, що системний аналіз статті 85 і частини 1 статті 97 КПК України, в яких містяться нормативні визначення понять «належні докази» і «показання з чужих слів» дозволяє стверджувати, що такі показання можуть використовуватися як для встановлення фактів та обставин кримінального провадження, які стосуються безпосередньо готування, замаху та вчинення кримінального правопорушення і приховування його наслідків (тобто бути прямими доказами), так і для з'ясування інших фактів та обставин, що мають значення для цього провадження, в тому числі й стосовно взаємовідносин підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, подій, які передували вчиненню кримінального правопорушення або мали місце після його вчинення, але не перебували у безпосередньому зв'язку з ним (тобто бути непрямими доказами). На це звертають увагу опитані практичні працівники, 75,8 % яких вважає, що за допомогою показань із чужих слів можуть встановлюватися будь-які факти та обставини, які мають значення для цього кримінального провадження (див. додаток 3 до дисертації).

В основу поняття допустимості показань із чужих слів може бути покладена законодавча дефініція допустимих доказів. Згідно з частиною 1 статті 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [99]. Водночас, наведене визначення не вичерпує поняття допустимих доказів, оскільки законодавець у статтях 88, 88-1, частині 1 статті 290 КПК України окреслює умови допустимості доказів, які не пов'язані з порушенням порядку їх отримання, а ґрунтуються на порядку використання

доказів. Відповідно, допустимість показань із чужих слів є процесуальною властивістю, яка стосується їх процесуальної форми і відображає отримання цих показань у відповідності до вимог кримінального процесуального закону, а в окремих випадках визначає правила їх використання в доказуванні. Такі вимоги умовно можуть бути поділені на дві групи: 1) загальні вимоги, які стосуються допустимості доказів, у тому числі й показань, в цілому (наприклад, відкриття показань із чужих слів стороною обвинувачення в порядку статті 290 КПК України¹, забезпечення права на перехресний допит тощо); 2) спеціальні вимоги, які стосуються допустимості показань із чужих слів (зокрема, вимоги частин 2, 5, 6, 7 статті 97 КПК України, які конкретизують повноваження суду стосовно визнання таких показань допустимим/недопустимим доказом залежно певних обставин їх отримання).

На відміну від дефініцій належних і допустимих доказів, поняття достовірних доказів нормами кримінального процесуального закону не визначаються та є надбанням доктрини кримінального процесу, в якій під ними розуміють докази, які об'єктивно відображають обставини, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, та інші обставини, які мають значення для нього [72, с. 39]. Відповідно, достовірність показань із чужих слів стосується їх змісту та вказує на можливість об'єктивного відображення відомостями, які містять ці показання, обставин, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Достовірність показань із чужих слів може бути встановлена виключно за наявності сукупності доказів, які мають відношення до тієї самої обставини, що входить до предмета доказування у кримінальному провадженні, яка встановлюється або спростовується за допомогою таких показань [48, с. 448]. Така вимога ґрунтується на нормі частини 6 статті 97 КПК України, згідно з якою показання з чужих слів не можуть бути

¹ Наведена вимога не поширюється на сторону захисту, оскільки у досудовому розслідуванні, з урахуванням норм частин 2 і 3 статті 93 КПК України, вона не може проводити слідчі (розшукові) дії, в тому числі й допит, і, відповідно, не є суб'єктом отримання показань із чужих слів.

допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджуються іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини 2 цієї статті [99].

У сукупності з іншими доказами показання з чужих слів повинні відповідати процесуальній властивості достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. У доктрині кримінального процесу звертається увага на відображення за допомогою цієї процесуальної властивості кількісної та якісної складових сукупності доказів, наявних у кримінальному провадженні на конкретний момент досудового розслідування або судового розгляду в ньому, пов'язаному зі здійсненням оцінки доказів у зв'язку з ухваленням певного процесуального рішення. При цьому, як відзначає А.Р. Воробчак, кількісна характеристика вказує на встановлення конкретного факту чи обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, за допомогою використання декількох доказів, а якісна – на якісну визначеність цих доказів та їх системність, що дозволяє використати їх для обґрунтування ухвалюваного процесуального рішення [42, с. 71-72].

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що показання з чужих слів за своєю правовою природою є процесуальним джерелом доказів, видом доказів і засобом доказування. Показання з чужих слів є різновидом показань і вирізняються від інших їх видів тим, що вони ґрунтуються на поясненні іншої особи. За відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту показання з чужих слів є похідним доказом, а за відношенням до предмета доказування можуть бути як прямим доказом, так і непрямым. Показання з чужих слів характеризуються притаманністю їм трьох індивідуальних процесуальних властивостей – належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатністю та взаємозв'язком для прийняття відповідного процесуального рішення як системною процесуальною властивістю доказів.

РОЗДІЛ 2.

ОТРИМАННЯ ТА ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Отримання та перевірка показань із чужих слів під час досудового розслідування

У доктрині кримінального процесу для позначення початкового етапу доказування використовують три терміни: «збирання доказів», «отримання доказів» і «формування доказів», кожному з яких вчені надають різного розуміння.

Найбільш поширеним з них є термін «збирання доказів», що пояснюється законодавчим підходом до визначення структури доказування, відповідно до якого воно полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (частина 2 статті 91 КПК України) [99]. Збирання доказів, як вказує Т.В. Лукашкіна, є діяльністю уповноважених осіб з отримання в порядку, встановленому нормами кримінального процесуального законодавства, відомостей про значимі для кримінального провадження факти та обставини та їх закріплення у формі, передбаченій законом [121, с. 212]. Тобто в цілому збирання доказів складається з двох етапів: отримання відомостей про факти (як пізнавальна діяльність) та їх процесуального закріплення (як діяльність посвідчувальна). Наведені етапи є нерозривно пов'язаними, оскільки докази не можуть вважатися отриманими, якщо вони не набули процесуального закріплення.

На відміну від терміну «збирання доказів», термін «отримання доказів» не набув значного поширення серед учених. Водночас, звертаючись до визначення поняття «отримання доказів», вони відходять від його розуміння як початкового етапу збирання доказів. Так, В.О. Гринюк і М.А. Погорецький отримання доказів характеризують як активну процесуальну діяльність, що здійснюється

суб'єктами доказування та складається з пошуку, виявлення (за необхідності – також вилучення), процесуального закріплення відомостей про факти та їх джерел, надання їм значення доказу у кримінальному провадженні, їх перевірки та оцінки [135, с. 20-21; 58, с. 183]. За такого підходу отриманням доказів охоплюються всі елементи доказування, визначені законодавцем у частині 2 статті 91 КПК України.

Як і термін «збирання доказів», термін «формування доказів» широко використовується в доктрині кримінального процесу, але його поняття залишається дискусійним. Зокрема, Ю.М. Грошевий і С.М. Стахівський відзначають, що термін «збирання доказів» є тотожним терміну «формування доказів» [59, с. 50]. Більш широке розуміння поняття «формування доказів» висловлює С.О. Ковальчук, який розглядає формування доказів як етап доказування, що відображає зміст доказування-пізнання та включає в себе їх збирання (отримання шляхом використання способів, визначених нормами кримінально процесуального закону, та процесуальну фіксацію), перевірку й оцінку [81, с. 609]. Поділяючи другий із наведених підходів, потрібно відзначити, що формування доказів є початковим етапом доказування, спрямованим на надання відомостям про факти процесуальної форми задля забезпечення подальшого їх застосування на наступному його етапі – використанні доказів. Процесуальна форма, за визначенням В.М. Трофименка, є системою юридичних процедур, гарантій та умов, які встановлені КПК України і забезпечують виконання завдань кримінального провадження [223, с. 74]. Відповідно, умовою використання доказів є не лише їх наявність у результаті збирання (отримання та процесуального закріплення), але й здійснення перевірки й оцінки доказів, за результатами яких, з огляду на вимоги частини 1 статті 94 КПК України, підлягає встановленню допустимість, належність і достовірність кожного з них, достатність їх сукупності та взаємозв'язок для прийняття відповідного процесуального рішення [99].

Таким чином, у кримінальному процесуальному аспекті формування показань із чужих слів є процесом надання процесуальної форми відомостям, що надаються свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження [53, с. 197]. Розкриваючи зміст цього процесу, потрібно звернути увагу на те, що термін «збирання показань» у доктрині кримінального процесу вживається вкрай рідко [214, с. 14]. Натомість, законодавець визначає терміни «збирання доказів» та «отримання доказів» як синоніми. Так, згідно з частиною 1 статті 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, направленними на збирання (отримання) доказів чи перевірку наявних доказів у кримінальному провадженні [99]. Із урахуванням цього, для позначення початкового етапу формування показань у цілому та показань із чужих слів зокрема доцільно використовувати термін «отримання», поняття якого за своїм змістом відповідатиме поняттю «збирання доказів». Подальшим етапом формування показань із чужих слів є їх перевірка, а завершальним – оцінка.

Поряд із кримінальним процесуальним аспектом прийнято виокремлювати криміналістичний аспект формування показань. У цілому в криміналістиці закладене розуміння сутності формування показань, що ґрунтується на доробках юридичної психології, в якій його відносять до психічних пізнавальних процесів. Як вказує О.В. Фунікова, за своєю психологічною сутністю формування показань належить до психічних пізнавальних процесів, і, відповідно, базується на індивідуальних сенсорно-перцептивних (сприйняття, засноване на відчуттях), мнемічних (запам'ятовування, обумовлене увагою, свідомістю та досвідом) та інтелектуальних (відтворення, обумовлене мисленням, уявою та мовленням) особливостях особи [250, с. 95]. Такий підхід до розуміння сутності формування показань закладає основу для розуміння не лише особливостей особи, які задіяні до цього пізнавального процесу та здійснюють визначальний вплив на його результати, але й визначення структури формування показань.

Як в юридичній психології, так і у криміналістиці домінуючим на сьогодні є підхід, за якого у структурі формування показань виокремлюють три етапи: сприйняття; запам'ятовування; відтворення [128, с. 61; 200, с. 63-64; 213, с. 443]. Поділяючи такий підхід, низка вчених-криміналістів і процесуалістів наголошує, що сприйняття, запам'ятовування та відтворення є взаємопов'язаними етапами формування показань [70, с. 119; 95, с. 189]. Натомість, окремі науковці відстоюють більш широкий підхід до розуміння формування показань і поділяють цей процес на шість стадій: безпосереднє (опосередковане) сприйняття інформації (вербальної та невербальної); опрацювання інформації (вербальної та невербальної); зберігання інформації (вербальної та невербальної); словесне оформлення та відтворення інформації (вербально та невербально); сприйняття показань іншим учасником кримінального провадження (вербально та невербально); процесуальна фіксація показань (вербальна) [7, с. 248].

Звертаючись до аналізу зазначених підходів, потрібно звернути увагу, що в межах першого з них, більш вузького, формування показань охоплює два аспекти: допроцесуальний (сприйняття та запам'ятовування) і процесуальний (відтворення). У межах другого з наведених підходів здійснюється деталізація допроцесуального аспекту формування показань шляхом поділу сприйняття на безпосереднє сприйняття та опрацювання інформації, а процесуального аспекту – шляхом додаткового виокремлення, поряд із відтворенням, також сприйняття показань слідчим, прокурором та їх процесуальної фіксації. Водночас, таке розуміння процесуального аспекту формування показань, з урахуванням сутності цього психічного пізнавального процесу, є занадто широким.

Наведене дозволяє погодитися з позицією О.Я. Переверзи, яка вказує на прийнятність застосування до механізму формування показань із чужих слів класифікації етапів формування показань, що включає в себе: 1) сприйняття (одержання, переробку/опрацювання інформації); 2) запам'ятовування (закарбування, зберігання в пам'яті) інформації; 3) відтворення (пригадування,

передачу інформації) [134, с. 230]. Виокремлення зазначених етапів дозволяє надати повну характеристику процесу формування показань із чужих слів у криміналістичному аспекті.

Як етап формування показань із чужих слів, сприйняття полягає в безпосередньому отриманні особою та відображенні в її свідомості пояснення іншої особи стосовно фактів та обставин кримінального провадження. Отримання інформації про вказані факти та обставини від іншої особи відрізняють сприйняття в ході формування показань із чужих слів від сприйняття як етапу формування показань у цілому, оскільки під час останнього особа безпосередньо спостерігає ці факти та обставини. Як вказують А.Ю. Габрелян та О.В. Чепель, показання обмежені можливостями сприйняття органами чуття безпосередньо самого свідка або особи, від якої він дізнався відомості, що стосуються справи, які можуть зазнавати дії різних об'єктивних та суб'єктивних факторів [43, с. 454]. Відповідно, на сприйняття показань із чужих слів впливатимуть не лише об'єктивні та суб'єктивні чинники, в яких воно відбувалося, але й механізм формування пояснень особи, яка є первинним носієм інформації, що отримана нею у зв'язку з подією кримінального правопорушення, та чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, які мали місце в ході сприйняття, запам'ятовування та відтворення цією особою фактів та обставин кримінального провадження (умови і тривалість їх сприйняття, індивідуальні властивості та об'єктивність особи, характер її пояснень та умови їх відтворення особою, котра сприймає їх як потенційний носій показань із чужих слів).

Запам'ятовування показань із чужих слів полягає в їх зберіганні в пам'яті особи, якою вони були отримані від іншої особи як первинного носія інформації. Вагоме значення для цього етапу формування показань із чужих слів має стан пам'яті зазначеної особи, її здатність до перекручування інформації або наявність заінтересованості в результатах кримінального провадження.

Відтворення показань із чужих слів полягає в їх передаванні особою, котра є носієм таких показань, під час її допиту слідчим, прокурором. Для вказаного

етапу формування показань із чужих слів істотну роль відіграє стан допитуваної особи на момент їх відтворення (як фізичний, так і психічний), а також її здатність правильно, логічно та послідовно висловлювати свої думки.

У доктрині кримінального процесу та криміналістиці відзначають вагоме значення сприйняття, запам'ятовування та відтворення як етапів формування показань у цілому та показань із чужих слів зокрема. Зокрема, Т.О. Закревська та В.О. Коновалова зазначають, що їх правильне розуміння сприяє ефективному застосуванню тактичних прийомів допиту та правильній оцінці показань [70, с. 119; 95, с. 189]. Поряд із цим, врахування особливостей цих етапів формування показань із чужих слів під час допиту особи, яка їх надає, дозволить запобігти слідчим помилкам. Як вказує О.Я. Переверза, для того, щоб виявити особливості механізму формування показань у разі помилки (а показання з чужих слів можуть бути не тільки завідомо неправдивими, але й помилковими), необхідно виокремити загальні види помилок у механізмі формування таких показань: 1) помилки сприйняття; 2) помилки пам'яті; 3) дія непроцесуального впливу на формування помилкової думки; 4) помилки мовленнєвого спілкування особи, що надає показання, зі слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом; 5) помилкові думки, які виникають внаслідок впливу обстановки, в якій надаються показання (процесуальний «вплив»). Поряд із цим, до цього переліку доцільно додати помилки фіксації показань слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, хоча вони, по суті, до формування показань не належать, однак мають значення, оскільки у процесуальному аспекті показання можуть бути використані тільки в зафіксованому вигляді [134, с. 230].

Розглядаючи сприйняття, запам'ятовування та відтворення як етапи формування показань у цілому, Ю.І. Лозинська обґрунтовано зауважує, що вони є базовими та підлягають подальшій розробці за двома напрямками: 1) поглиблення знань про психологічні процеси, які мають місце в ході формування показань сумлінних свідків, у тому числі й тих, котрі здатні до підсвідомого спотворення сприйнятих ними відомостей про факти та обставини

події кримінального правопорушення; 2) встановлення особливостей формування неправдивих показань [107, с. 63]. Відповідно, подальша деталізація етапів формування показань із чужих слів повинна зумовлюватися практичною необхідністю в розробці методичних рекомендацій стосовно особливостей цього процесу в частині формування правдивих і неправдивих (у тому числі як завідомо неправдивих, так і помилкових) показань відповідно.

Таким чином, відмінність кримінального процесуального та криміналістичного аспектів розуміння поняття «формування показань із чужих слів» полягає в тому, що перший із них охоплює механізм їх формування як доказів під час кримінального провадження (що складається з отримання, перевірки та оцінки цих показань), а другий – механізм їх формування як ідеальних слідів, що включає в себе етапи як допроцесуальні (сприйняття та запам'ятовування), так і процесуальний (відтворення). Відповідно, кримінальний процесуальний аспект дозволяє розкрити процес формування показань із чужих слів за допомогою дослідження процесуального порядку їх отримання, перевірки та оцінки, дотримання якого забезпечує можливість використання таких показань у доказуванні. У межах криміналістичного аспекту увага акцентується на психологічних особливостях формування показань із чужих слів, починаючи з їх сприйняття та закінчуючи їх відтворенням у ході допиту, що дозволяє удосконалити тактичні основи їх отримання.

Повертаючись до кримінального процесуального аспекту формування показань із чужих слів, потрібно вказати, що під час досудового розслідування вони отримуються в ході допиту свідка, потерпілого, підозрюваного. У доктрині кримінального процесу зазначена слідча (розшукова) дія розглядається як єдиний процесуальний спосіб отримання показань [113, с. 208; 118, с. 544], у тому числі й показань із чужих слів. Аналогічна позиція висловлена ОП ККС ВС, який наголошує, що виходячи із сутнісних ознак показань, визначених в частині 1 статті 95 КПК України, у системному зв'язку з частиною 2 статті 84 цього Кодексу, показання є самостійним джерелом доказів тільки у раз, якщо вони

надаються під час допиту (постанова від 24.09.2020 р. у справі № 740/3597/17) [193].

Предмет показань із чужих слів складають відомості про будь-які факти та обставини кримінального провадження, про які свідку, потерпілому, підозрюваному стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження. Зазвичай, його становлять відомості про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення), винуватість конкретної особи у скоєнні цього правопорушення, форму вини, мотив і мету його вчинення (абзаци 1, 2 частини 1 статті 91 КПК України) [99]. Поряд із цим, як вказують В.М. Лушпієнко та М.Р. Мазур, особливостями предмета показань свідка є те, що інформація повинна ґрунтуватися на його власному сприйнятті, а в разі її сприйняття свідком з інших джерел, він обов'язково повинен зазначити джерело, з якого йому стали відомими ті факти та обставини, стосовно яких він надає показання [113, с. 49; 115, с. 142].

Показання з чужих слів можуть бути отримані в ході не лише первинного допиту, але й додаткового – допиту, спрямованого на одержання відомостей про факти та обставини, які не були предметом первинного допиту. Як свідчить судова практика, під час судового розгляду показання з чужих слів, які містяться у протоколах первинного та додаткового допитів свідка, потерпілого (за наявності підстав для використання цих протоколів у судовому розгляді), досліджуються судом у сукупності (вирок Кіровського районного суду міста Дніпропетровська від 05.08.2024 р. у справі № 203/5181/16-к) [21].

У ході допиту слідчим, прокурором підлягають дотриманню як загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, встановлені статтею 223 КПК України, так і вимоги до проведення допиту, передбачені статтею 224 КПК України. У разі отримання показань із чужих слів від малолітньої чи неповнолітньої особи, її допит проводиться з урахуванням як процесуальних особливостей, визначених статтею 226 КПК України, так і особливостей

психологічних, що зумовлені притаманними такій особі індивідуальними властивостями.

Для допиту малолітньої або неповнолітньої особи розроблені методика «Зелена кімната» та модель «Барнахус», застосування яких спрямоване на недопущення або мінімізацію повторного травмування психіки цієї особи. Водночас, з огляду на вимоги кримінального процесуального закону, вони не є обов'язковими, а їх незастосування не призводить до істотного порушення вимог кримінального процесуального закону. Так, спростовуючи доводи касаційної скарги захисника про проведення допиту малолітніх без врахування методики допиту цієї категорії осіб «Зелена кімната», ККС ВС зазначає, що опитування в «Зеленій кімнаті» становить собою лише спеціальний спосіб проведення допиту чи опитування, результатом якого мають стати відомості, що містяться в показаннях особи, яку опитують. Слід зазначити, що чинний кримінальний процесуальний закон не містить обов'язку під час досудового розслідування проводити допит малолітньої особи за методикою «Зелена кімната», а сама методика носить виключно методичний характер, тому істотних порушень вимог КПК України не допущено (постанова від 17.01.2024 р. у справі № 335/4038/22) [180].

В окремих випадках не виключається можливість отримання під час досудового розслідування показань із чужих слів слідчим суддею. Так, законодавець встановлює, що у виняткових випадках, передбачених частиною 1 статті 225 КПК України, допит свідка, потерпілого, а також особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого (яким, відповідно до пункту 28 частини 1 статті 3 цього Кодексу, є підозрюваний), в цій стадії кримінального провадження проводиться слідчим суддею в судовому засіданні. Відповідно до частини 1 статті 225 КПК України, такими випадками є: 1) існування небезпеки для життя та здоров'я свідка, потерпілого; 2) його тяжка хвороба; 3) прийняття уповноваженим органом рішення про обмін особи як військовополоненого; 4) інші обставини, що можуть унеможливити допит свідка,

потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність його показань [99]. До числа останніх, зокрема, належать: а) висловлення потерпілому або свідку погрози вбивством, інші прояви психічного насильства, зокрема моральний тиск, тероризування, настійливі вимоги підозрюваного, його родичів, знайомих та інших осіб, з метою схилити потерпілого до зміни показань, які сприймаються свідком як реальні; б) небезпека для психічного здоров'я особи – емоційний стан, що виник після вчинення злочину, зокрема психоемоційне напруження, наслідком якого може бути виникнення психічних порушень, що унеможливить її допит в суді або вплине на повноту чи достовірність показань [130, с. 39-40]. Зокрема, у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості доцільність допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого може бути зумовлена необхідністю запобігти його психологічному травмуванню, яке може бути викликане особистим візуальним контактом такого потерпілого з підозрюваним, або мінімізувати його (ухвала Тульчинського районного суду Вінницької області від 14.06.2024 р. у справі № 148/207/24) [245].

У наведених випадках, з урахуванням норм частин 1, 2 статті 225 КПК України, допит здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворої особи (шляхом проведення виїзного судового засідання) в присутності сторін провадження та з неухильним дотриманням вимог до проведення допиту під час судового розгляду [99]. При цьому свідок, потерпілий, особа, стосовно якої уповноваженим органом ухвалено рішення про обмін як військовополоненого, допитуються за правилами як прямого, так і перехресного допиту (частини 6, 7 статті 352 КПК України), що зобов'язує слідчого суддю забезпечити участь у такому допиті обох сторін кримінального провадження, зокрема зі сторони обвинувачення – слідчого та/або прокурора, а зі сторони захисту – захисника, за винятком випадків, зазначених в абзацах 3, 4 частини 1 статті 225 КПК України. Так, спростовуючи доводи касаційної скарги захисника про порушення внаслідок проведення допиту свідка за відсутності

обвинуваченого його права на перехресний допит і, відповідно, недопустимість показань цього свідка, ККС ВС погоджується із висновком суду першої інстанції, що присутність захисника, який здійснював захист інтересів підозрюваного, прокурора та слідчого при допиті свідка свідчить про забезпечення участі обох сторін кримінального провадження при проведенні цієї слідчої дії в аспекті дотримання права сторони кримінального провадження на перехресний допит свідка. При цьому положеннями КПК України не передбачено, що при допиті свідка в порядку положень статті 225 цього Кодексу обов'язковою є участь підозрюваного та/чи потерпілого (постанова ККС ВС від 26.01.2024 р. у справі № 466/9158/14-к) [182].

У випадках, передбачених частиною 1 статті 232 КПК України, допит осіб за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді може проводитися в режимі відеоконференції шляхом забезпечення трансляції з іншого приміщення. У разі проведення допиту в режимі відеоконференції обов'язковим є дотримання правил, встановлених статтями 225-227, 232 КПК України.

Показання з чужих слів, отримані під час допиту, що проводився слідчим, прокурором, підлягають відображенню у протоколі цієї слідчої (розшукової) дії, який за своїм змістом повинен відповідати вимогам статті 104 КПК України. У разі проведення допиту слідчим суддею в судовому засіданні в порядку статті 225 КПК України, отримані ним показання з чужих слів, з урахуванням вимог частини 1 цієї статті стосовно обов'язковості дотримання правил проведення допиту під час судового розгляду, відображаються в журналі судового засідання та фіксуються за допомогою технічних засобів. При цьому, відповідно до абзацу 1 частини 4 статті 107 КПК України, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, є обов'язковим і здійснюється в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що

визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи [99].

Певні особливості притаманні отриманню показань із чужих слів під час допиту, який проводиться в умовах воєнного стану. Так, відповідно до частини 11 статті 615 КПК України, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, показання, одержані в ході допиту свідка, потерпілого, можуть використовуватися як докази в суді виключно в разі, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а показання, одержані в ході допиту підозрюваного, – виключно в разі, якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [99].

На відміну від сторони обвинувачення, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, внаслідок відсутності в них права проводити слідчі (розшукові) дії позбавлені можливості самостійно отримувати показання з чужих слів. Водночас, з огляду на норми пункту 9 частини 3 статті 42, частини 4 статті 46, пункту 4 частини 2 статті 56, пункту 1 частини 4 статті 64-1, частини 3 статті 93 КПК України, підозрюваний, його захисник, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вправі ініціювати проведення допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, яким можуть бути надані показання з чужих слів, шляхом подання слідчому, прокурору відповідного клопотання, а в разі його задоволення – брати участь у цій слідчій (розшуковій) дії та ставити під час її проведення запитання [99].

У досудовому розслідуванні показання з чужих слів можуть бути предметом дослідження слідчого судді в ході розгляду ним двох груп клопотань: 1) про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження; 2) про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Вимоги засади безпосередності дослідження доказів (пункт 16 частини 1 статті 7, стаття

23 КПК України) законодавцем не поширюються в повному обсязі на досудове розслідування, в результаті чого безпосереднє сприйняття показань із чужих слів слідчим суддею має місце лише в тих випадках, коли він у ході розгляду відповідного клопотання за власною ініціативою чи за клопотанням сторін кримінального провадження ухвалить рішення заслухати свідка, показання якого використані задля обґрунтування цього клопотання (частина 4 статті 151, частина 3 статті 156, частина 4 статті 172, частина 4 статті 193, частина 5 статті 244 КПК України).

У випадках, за яких слідчий суддя не здійснював виклик свідків, він не сприймає їх показання безпосередньо, а досліджує складені слідчим, прокурором і додані до відповідного клопотання протоколи допиту, в змісті яких відображені показання свідків, надані в тому числі з чужих слів. Так, із доданої слідчим до клопотання про надання дозволу на проведення обшуку копії протоколу допиту свідка слідчий суддя встановив, що цей свідок візуально знайомий із раніше судимим громадянином, котрий може здійснювати вплив на криміногенну обстановку в регіоні, а також йому від знайомих відомо про наявність у його володінні зброї (зареєстрованої та незареєстрованої), постійне носіння вказаним громадянином вогнепальної зброї, на носіння якої він може не мати дозволу, місця його проживання та використовувані ним протягом останніх декількох місяців автомобілі (ухвала Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 28.09.2021 р. у справі № 740/5410/21) [239].

Така судова практика знаходить схвалення серед опитаних практичних працівників, 80,0 % яких вказують на можливість дослідження слідчим суддею показань із чужих слів, які містяться у протоколі допиту свідка, без його виклику в судове засідання, хоча частина з них (15,8 %) відзначають доцільність такого дослідження лише у випадках нез'явлення свідка в судове засідання за судовим викликом (див. додаток 3 до дисертації).

Дослідження протоколів допиту свідків, які містять показання з чужих слів, у сукупності з іншими наданими доказами дозволяють слідчому судді встановити

наявність або відсутність підстав для задоволення відповідного клопотання. І, навпаки, за відсутності таких протоколів слідчий суддя, внаслідок відсутності можливості безпосереднього їх дослідження, не може дослідити показання з чужих слів, що призводить до відмови у задоволенні ним відповідного клопотання. Наприклад, слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання слідчого, погодженого з прокурором, про надання тимчасового доступу до документів, які містять таємницю, охоронювану законом, умотивувавши ухвалу тим, що слідчий послався на показання двох свідків, які в ході допиту вказали на можливу причетність до вчинення кримінального правопорушення підозрюваного, про що їм стало відомо зі слів останнього, проте, протоколи допитів цих свідків слідчому судді не було надано (ухвала Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 27.10.2021 р. у справі № 577/3847/21) [235].

Натомість, у разі відображення показань із чужих слів в інших процесуальних документах слідчий суддя не може брати їх до уваги та обґрунтовувати ними постановлювані судові рішення. Зокрема, доволі поширеною є практика обґрунтування слідчими, прокурорами у клопотаннях доцільності застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження або надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій посиленням на рапорти співробітників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів, які містить певні відомості, отримані ними від інших осіб, у тому числі й без конкретизації таких осіб, та приєднання до цих клопотань копій рапортів. Слідчі судді, керуючись частиною 7 статті 97 КПК України, вказують на недопустимість таких рапортів як доказів у кримінальному провадженні (ухвала Кіровського районного суду міста Кіровограда від 03.09.2024 р. у справі № 404/6389/22) [231]. Обґрунтовуючи таке рішення, слідчі судді відзначають, що рапорт є формою ділового мовлення між представниками правоохоронних органів, а не джерелом доказів, отже не створює юридичних наслідків під час оцінки доказів, незалежно від методології проведення оцінювання: поза

розумного сумніву чи обґрунтованості підозри, а також із посиланням на практику КАС України, зокрема рішення від 20.02.2024 р. у справі № 524/4668/17, вказують, що рапорт співробітника правоохоронного органу не може слугувати однозначним доказом винуватості особи (ухвала Ленінського районного суду міста Кіровограда від 14.08.2024 р. у справі № 405/5338/24) [236]. Поділяючи наведений підхід слідчих суддів стосовно неможливості отримання показань із чужих слів з рапортів співробітників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів, потрібно звернути увагу на доцільність корегування доводів, які наводяться на обґрунтування такого рішення, з урахуванням релевантної судової практики у кримінальних провадженнях. Зокрема, як вказує ККС ВС, фактично рапорт слідчого є заявою про вчинення кримінального правопорушення, з якого цілком вбачаються конкретні відомості про вчинення протиправних дій (постанова від 04.04.2023 р. у справі № 572/1684/19) [175]. Відповідно, визнаючи слушними доводи касаційної скарги захисника про те, що рапорт заступника начальника сектору кримінальної поліції Кременецького ВП ГУНП в Тернопільській області не є доказом винуватості засудженого, ККС ВС зазначає, що зазначений рапорт брався до уваги місцевим судом не як окреме процесуальне джерело доказів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відповідно до статті 91 КПК України, а як інформація про вчинення кримінального правопорушення, зафіксована у відповідній процесуальній формі, що слугує підставою для внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР з подальшим проведенням досудового розслідування та здійснення окремих слідчих (розшукових) дій у даному кримінальному провадженні (постанова від 18.05.2021 р. у справі № 601/200/18) [159].

Наступним етапом, який доцільно виокремлювати у структурі формування доказів, є їх перевірка – етап формування доказів, спрямований на з'ясування їх змісту та процесуальної форми, встановлення логічної узгодженості між ними, виявлення розбіжностей між змістом окремих доказів, з'ясування причин цих

розбіжностей та їх усунення, що, у свою чергу, дозволить підтвердити докази, які перевіряються, та забезпечить їх використання в доказуванні або, навпаки, призведе до спростування цих доказів і, відповідно, неможливості оперування ними задля потреб доказування. У доктрині кримінального процесу перевірка доказів за своєю сутністю характеризується як розумово-практична діяльність суб'єктів доказування [42, с. 100; 64, с. 213; 81, с. 312; 94, с. 147; 219, с. 61; 260, с. 160], що зумовлює коло способів, за допомогою яких вона може проводитися.

Розкриттю способів перевірки доказів присвячена істотна увага вчених, переважна більшість яких до їх числа відносить аналіз і синтез доказів, їх співставлення та збирання нових доказів [81, с. 312; 94, с. 147; 101, с. 281; 102, с. 254-255; 219, с. 65], перші три з яких охоплюються розумовою, а четвертий – практичною діяльністю суб'єктів доказування. Відзначаючи слушність наведеного підходу, потрібно звернути увагу на доцільність його поширення в повному обсязі на перевірку показань із чужих слів.

Як спосіб перевірки доказів, аналіз застосовується до кожного окремо взятого доказу та передбачає з'ясування його змісту та джерела за допомогою здійснення їх уявного відокремлення. Аналіз доказу, на думку С.О. Ковальчука, є його автономним і всебічним дослідженням, що здійснюється без залучення інших доказів і проводиться шляхом уявного розчленування змісту цього доказу та його процесуальної форми, що сприяє забезпеченню поглибленого дослідження цих елементів доказу [81, с. 292]. Аналіз змісту показань із чужих слів дозволяє суб'єкту доказування поглиблено вивчити відомості про факти, які його становлять, зрозуміти їх обсяг, характер і встановити значення для з'ясування фактів та обставин, які входять у предмет доказування у кримінальному провадженні. Натомість, самостійний аналіз джерела доказу, як відзначають М.А. Погорецький і М.Є. Шумило, забезпечує виявлення його особливостей, наявність яких свідчить про об'єктивність цього джерела та його правдивість [101, с. 281-282]. Відповідно, його автономне дослідження забезпечить перевірку доброякісності джерела, з якого отримані відомості, що становлять зміст

показань із чужих слів, за рахунок встановлення фізичних і психічних властивостей свідка, потерпілого, підозрюваного, яким надаються такі показання, та особливостей їх отримання від іншої особи, яка була первинним носієм відповідних відомостей.

Синтез, як і аналіз, є способом перевірки кожного окремо взятого доказу, але на відміну від нього, передбачає уявне об'єднання тих частин доказу, які були виокремлені під час здійснення суб'єктом доказування його аналізу. Синтез доказу, як наголошує М.В. Багрій, забезпечує виявлення ймовірних зв'язків його частин і залежностей між ними, що створює можливість для подальшого з'ясування їх характеру та здійснюваного ними впливу на властивості доказу [3, с. 116-117]. Відповідно, за результатами синтезу суб'єкт доказування не лише здійснює уявне об'єднання раніше виокремлених частин показань із чужих слів, але й поглиблює власне знання про їх зміст і джерело, оскільки виявляє та пізнає зв'язки, відносини і залежності між ними. Їх встановлення забезпечує виявлення розбіжностей у показаннях із чужих слів, з'ясування причин таких розбіжностей, встановлення неповноти цих показань і визначення шляхів усунення розбіжностей і неповноти показань із чужих слів.

На відміну від аналізу та синтезу, співставлення доказів передбачає порівняння їх змісту, а відповідно, здійснюється за наявності сукупності доказів, які стосуються однієї й тієї самої обставини, що входить до предмета доказування у кримінальному провадженні. Відповідно, в ході співставлення суб'єкт доказування порівнює зміст показань із чужих слів зі змістом показань інших осіб, наданих стосовно обставин, які становлять предмет показань із чужих слів, протоколами низки слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (зокрема, огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення речей для впізнання, затримання тощо), які містять відомості, що дозволяють підтвердити або спростувати надані свідком, потерпілим, підозрюваним показання із чужих слів. Співставлення показань із чужих слів з іншими доказами дозволяє виявити

розбіжності між ними, з'ясувати причини цих розбіжностей та окреслити шляхи їх усунення [50, с. 118].

Збирання нових доказів як спосіб перевірки показань із чужих слів спрямоване на підтвердження або спростування відомостей про факти, які становлять їх зміст, за допомогою проведення відповідних процесуальних дій. До числа процесуальних дій, спрямованих на перевірку доказів, В.І. Фаринник та І.Л. Чупрікова відносять слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії [253, с. 17; 248, с. 62]. Поділяючи таку позицію в цілому, потрібно вказати на її застосовність до здійснення перевірки показань із чужих слів.

У доктрині кримінального процесу слідчі (розшукові) дії, проведення яких спрямоване на перевірку доказів, визначаються як «перевірочні» [122, с. 180]. Ними є слідчі (розшукові) дії, основним завданням яких є перевірка доказів, отриманих у цьому кримінальному провадженні. Як зазначає О.В. Капліна, на перевірку доказів спрямовані пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, освідування, одночасний допит двох чи раніше допитаних осіб [77, с. 42]. Перевірочні слідчі (розшукові) дії мають питому вагу серед способів перевірки доказів, але не вичерпують коло слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися задля перевірки доказів. Досліджуючи особливості перевірки показань потерпілого, О.О. Сольонова відзначає, що засобом її здійснення є всі слідчі (розшукові) дії [214, с. 165]. Безперечно, що на перевірку показань, у тому числі й показань із чужих слів, може бути спрямована будь-яка слідча (розшукова) дія, на що міститься пряма вказівка у частині 1 статті 223 КПК України, в якій законодавець визначає поняття слідчих (розшукових) дій. Водночас, для перевірки показань із чужих слів, як і будь-якого іншого доказу, підлягають проведенню саме ті слідчі (розшукові) дії, які дозволять встановити узгодженість відомостей про факти, що становлять їх зміст, з іншими доказами, виявлення розбіжності між ними, з'ясувати причини цих розбіжностей та усунути їх.

У першу чергу потрібно звернути увагу на можливість перевірки показань із чужих слів безпосередньо в ході їх отримання слідчим, прокурором. Із цією метою слідчий, прокурор використовує під час допиту відповідні тактичні прийоми, спрямовані на актуалізацію забутого в пам'яті допитуваного учасника кримінального провадження, уточнення показань із чужих слів та усунення наявних у них неузгодженостей і суперечностей, викриття неправдивих показань, виявлення добросовісної помилки допитуваного та усунення допущених внаслідок неї неточностей і суперечностей у показаннях. Зокрема, як вказує В.Ю. Шепітько, система тактичних прийомів, спрямована на актуалізацію забутих матеріалів у пам'яті свідків (потерпілих) або обвинувачених (підозрюваних), може включати: постановку нагадуючих запитань; демонстрування доказів; демонстрування іншої матеріалізованої інформації; допит на місці події; оголошення показань інших осіб [95, с. 200]. Обираючи тактичні прийоми, які підлягають застосуванню в ході допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, яким надаються показання з чужих слів, слідчий, прокурор повинен враховувати: 1) ситуацію допиту, яка склалася в ході його проведення; 2) особу допитуваного учасника кримінального провадження, його індивідуальні властивості та можливу заінтересованість у результатах кримінального провадження; 3) зміст отриманих показань як стосовно фактів та обставин кримінального провадження, так і щодо особи, яка є першоджерелом інформації, та обставин отримання від неї первинних пояснень; 4) наявні у кримінальному провадженні докази, а також наявну в його розпорядженні доказову та орієнтуючу інформацію.

Задля перевірки показань із чужих слів підлягає проведенню, за наявності такої можливості, допит особи, яка надала первинні пояснення. Допит цієї особи дозволить слідчому, прокурору як встановити факти та обставини кримінального провадження, про які ним раніше були отримані показання з чужих слів, так і перевірити правильність відтворення свідком, потерпілим, підозрюваним отриманих ним первинних пояснень, а за наявності розбіжностей між

первинними поясненнями і показаннями з чужих слів – з’ясувати причини таких розбіжностей та забезпечити їх усунення.

Поряд із допитом особи, яка надала первинні пояснення, для перевірки показань із чужих слів достатньо часто проводяться допити інших учасників кримінального провадження – потерпілих, свідків, підозрюваних.

Для з’ясування причин розбіжностей між показаннями, наданими свідком, потерпілим, підозрюваним з чужих слів, та показаннями інших учасників кримінального провадження слідчий, прокурор на підставі частини 9 статті 224 КПК України вправі провести одночасний допит цих учасників кримінального провадження. За результатами дослідження слідчої практики, Ю.І. Лозинська наголошує, що метою одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб є з’ясування причин не просто розбіжностей, а істотних розбіжностей, наявних в їх показаннях, якими є протиріччя між ними щодо обставин, які належать до предмета доказування [107, с. 194]. Поділяючи таку позицію, О.І. Котюк зазначає, що при визначенні поняття «істотні розбіжності у показаннях» варто було б акцентувати увагу не тільки на їх змістовному, а й на процесуальному аспекті, урахування якого дає підстави для висновку, що істотними розбіжностями у показаннях є ті, що можуть впливати на прийняття не тільки кінцевих, а й проміжних процесуальних рішень у кримінальному провадженні [90, с. 29].

Наведений підхід до розуміння мети цієї слідчої (розшукової) дії знайшов своє використання й у судовій практиці. Так, відмовляючи у задоволенні скарги захисника, який діє в інтересах підозрюваного, на постанову старшого детектива НАБУ про відмову в задоволенні клопотання про проведення цієї слідчої (розшукової) дії, ВАКС указує, що підставою для проведення одночасного допиту є наявність суттєвих протиріч у показаннях раніше допитаних осіб. Приймаючи рішення про проведення одночасного допиту, потрібно враховувати характер показань, що підлягають перевірці, суттєвість протиріч, які містяться в показаннях. Якщо протиріччя в показаннях можна усунути іншими засобами, то одночасний допит проводити недоцільно і слідчий повинен відмовитися від його

проведення. За необхідності слідчий може провести додатковий допит для з'ясування тих чи інших обставин, значимих для кримінального провадження (ухвала від 04.10.2019 р. у справі № 760/24486/19) [228].

За необхідності слідчий, прокурор може повторно провести допит учасників кримінального провадження, зокрема свідка, потерпілого, підозрюваного, яким надано показання з чужих слів, у тому числі й одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб за участю такого свідка, потерпілого, підозрюваного. Зокрема, повторний допит підлягає проведенню в разі потреби в уточненні показань, наданих ним під час первинного допиту, виявлення неузгодженості цих показань з іншими доказами тощо. Повторний одночасний допит двох чи більше учасників кримінального провадження, які були допитані раніше, як вказують С.М. Лозова та Д.В. Сімонович, найчастіше проводиться у випадку зміни показань одним чи обома учасниками чи при наявності у слідчого нових даних, що підтверджують або спростовують показання одного із учасників [213, с. 446].

Допит як свідка, потерпілого, підозрюваного, котрий надав показання з чужих слів, так і інших учасників кримінального провадження, в тому числі й тих, які надали первинні пояснення, проводиться слідчим, прокурором із дотриманням вимог статей 223, 224, 226, 227 КПК України. При цьому допит свідка, потерпілого не може бути проведений за правилами перехресного допиту, встановленими частиною 7 статті 352 КПК України. Так, відмовляючи у задоволенні скарги захисника в інтересах підозрюваного на постанову старшого детектива НАБУ про відмову у задоволенні клопотання про проведення перехресного допиту свідків, ВАКС зазначає, що діючим кримінальним процесуальним законом проведення перехресного допиту передбачено лише під час судового розгляду кримінального провадження. Положення частини 6 статті 223, статті 224 КПК України передбачають можливість проведення допиту свідка за участю сторони захисту. Проте, проведення саме перехресного допиту в цій стадії кримінального провадження не передбачено. У ситуації, що має місце,

проведення перехресного допиту в стадії досудового розслідування включатиме: 1) допит особи детективом в присутності підозрюваного та захисника; 2) допит тієї ж особи підозрюваним та захисником в присутності детектива. Це означає обізнаність сторони захисту про надані особою показання в стадії досудового розслідування. Водночас, це також означає потенційне розкриття відомостей, що становлять таємницю досудового розслідування, що є ще одним аргументом проти проведення перехресного допиту в стадії досудового розслідування (ухвала від 18.03.2021 р. у справі № 991/1803/21) [229].

Проведення допитів учасників кримінального провадження є одним з найбільш дієвих способів перевірки показань із чужих слів, на що звертає увагу 61,7 % практичних працівників, опитаних у ході проведення анкетування (див. додаток 3 до дисертації). Водночас, крім допитів, задля перевірки показань із чужих слів слідчим, прокурором можуть проводитися також інші слідчі (розшукові) дії: пред'явлення для впізнання, обшук, огляд, слідчий експеримент, освідування, а також призначення окремих видів експертиз, спрямованих, зокрема, на встановлення індивідуальних властивостей психічних процесів учасника кримінального провадження, яким надані показання з чужих слів, і його здатності правильно сприймати факти та обставини, значими для цього кримінального провадження (зокрема, психологічної, психіатричної та психолого-психіатричної експертиз).

Для участі в допиті чи іншій слідчій (розшуковій) дії слідчий, прокурор здійснює виклик підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження в порядку, встановленому статтею 135 КПК України. У разі нез'явлення підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був викликаний у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку, без поважних причин або неповідомлення ним про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі, визначеному частиною 1 статті 139 КПК України [99]. Із цих підстав до

підозрюваного, свідка (за винятком свідків, вказаних у частині 3 статті 140 КПК України) може бути застосовано привід – його примусове супроводження особою, яка виконує відповідну ухвалу слідчого судді, до місця виклику цього підозрюваного, свідка в час, вказаний в ухвалі (частина 2 статті 139, частини 1, 3 статті 140 КПК України) [99]. За злісне ухилення від з'явлення, відповідно до частини 3 статті 139 КПК України, свідок, потерпілий несе відповідальність, встановлену законом [99].

У низці випадків дієвим засобом збирання нових доказів задля перевірки показань із чужих слів є негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статті 260, 262, 263, 264, 267 – 269, 269-1, 270, 271 КПК України. Розглядаючи їх як засіб з'ясування достовірності показань свідків, Ю.І. Лозинська вказує, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться задля перевірки показань, наданих свідком, лише в разі, якщо його було допитано до їх проведення стосовно відомих йому обставин готування до вчинення кримінального правопорушення. У разі, якщо показання щодо обставин події кримінального правопорушення надаються свідком після проведення негласних слідчих (розшукових) дій, то їх результати містять фактичні дані, які підлягають зіставленню з відомостями, що надані свідком в його показаннях, а за наявності встановлення протиріч між ними суб'єкт доказування повинен встановити їх природу та усунути ці протиріччя за допомогою інших процесуальних дій [107, с. 157].

Водночас, звертаючись до цього способу перевірки доказів, потрібно виходити з наявності передбачених нормами кримінального процесуального закону підстави та умови для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. По-перше, у частині 2 статті 246 КПК України законодавець передбачає, що вони проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [9]. Звертаючись до тлумачення наведеної підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, О.В. Ковтун виокремлює два випадки, за яких вони можуть проводитися: 1) матеріали кримінального провадження містять докази, які свідчать про

причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, проте наявної сукупності доказів недостатньо для повідомлення їй про підозру та вичерпано можливість отримання додаткових доказів на підтвердження винуватості цієї особи за допомогою проведення слідчих (розшукових) дій; 2) співробітником оперативного підрозділу отримано інформацію про ймовірну причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, яка підлягає перевірці за допомогою проведення негласних слідчих (розшукових) дій [82, с. 139-140]. По-друге, у частині 2 статті 246 КПК України законодавець встановлює, що негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [99].

Засобом збирання нових доказів як способу перевірки показань із чужих слів, поряд зі слідчими (розшуковими) і негласними слідчими (розшуковими), є також інші процесуальні дії. До числа таких дій вчені відносять тимчасовий доступ до речей і документів [80, с. 304], витребування нових предметів і документів [121, с. 200-201] та проведення перевірок і ревізій [219, с. 68].

Вибір способів перевірки показань із чужих слів здійснюється слідчим, прокурором з урахуванням широкого кола об'єктивних і суб'єктивних чинників. У контексті дослідження механізму перевірки показань потерпілого О.О. Сольонова вказує, що спрямованість, порядок та обсяг їх перевірки залежать не тільки від розсуду слідчого, прокурора, але й низки об'єктивних чинників, до яких належать: особливості кримінального правопорушення; повнота чи неповнота, узгодженість або суперечливість наданих потерпілим показань; відповідність цих показань іншим наявним доказам або неузгодженість із ними; кількість та якість наявних у матеріалах провадження доказів, пов'язаних через відображувані факти та обставини з показаннями, наданими потерпілим; співвідношення фактів, які є достовірно відомими, і припущень [214, с. 161]. Поряд із цим, обираючи способи перевірки показань із чужих слів слідчий,

прокурор повинен враховувати суб'єктивні чинники, зумовлені особою свідка, потерпілого, підозрюваного, який надає такі показання (його індивідуальні властивості, репутацію, можливу заінтересованість у результатах кримінального провадження, наявність родинних відносин з іншими його учасниками тощо), а також обставини отримання цим свідком, потерпілим, підозрюваним від іншої особи первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів.

Поряд зі слідчим, прокурором, перевірка показань із чужих слів може здійснюватися стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Водночас, практичний аспект їх діяльності з перевірки доказів, у тому числі й показань із чужих слів, обмежений процесуальними можливостями цих учасників кримінального провадження в доказуванні. Сторона захисту, як зазначає С.Я. Тепак, вправі перевіряти докази за допомогою наданих їй нормами кримінального процесуального закону способів збирання доказів, а саме шляхом: 1) витребування та отримання від юридичних та фізичних осіб відомостей, копій документів і речей; 2) одержання висновків експертів шляхом самостійного залучення експерта (в разі наявності підстав) або звернення з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді з підстав, передбачених частиною 1 статті 244 КПК України; 3) отримання актів перевірок і висновків ревізій; 4) ініціювання проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що здійснюється шляхом заявлення відповідних клопотань; 5) тимчасового доступу до документів і речей, за винятком зазначених у статті 161 КПК України; 6) здійснення будь-яких інших дій, здатних забезпечити отримання належних і допустимих доказів та їх подальше подання суду (частина 3 статті 93, частина 1 статті 160, стаття 243 КПК України) [219, с. 68-69]. Зазначені процесуальні дії, за винятком звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи та ініціювання тимчасового доступу до речей і документів, задля перевірки показань із чужих слів можуть бути використані також потерпілим і представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [99].

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що початковим етапом формування показань із чужих слів у кримінальному провадженні є їх отримання. Під час досудового розслідування показання з чужих слів можуть бути отримані в ході допиту свідка, потерпілого, а в окремих випадках – також підозрюваного, що проводиться слідчим, прокурором, а у випадках, передбачених частиною 1 статті 225 КПК України, – слідчим суддею. Поряд із цим, показання з чужих слів можуть бути предметом дослідження слідчим суддею в ході виконання покладеної на нього кримінальної процесуальної функції судового контролю.

За необхідності показання з чужих слів підлягають перевірці слідчим, прокурором шляхом їх аналізу та синтезу, співставлення з іншими наявними у кримінальному провадженні доказами і збирання нових доказів за допомогою проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (зокрема, тимчасового доступу до речей і документів, отримання внаслідок витребування документів, їх копій і речей та проведення ревізій і перевірок). У разі встановлення неузгодженості між показаннями із чужих слів та іншими доказами, виявлення розбіжностей між їх змістом, перевірка показань із чужих слів є неодмінною умовою їх подальшого використання в доказуванні. Наведене дозволяє не погодитися з Б.В. Шабаровським, який виходячи з того, що доказом є нерозривна єдність фактичних даних та джерела, в якому вони містяться, а один зі складових елементів предмета перевірки становить перевірка надійності (добротності) джерела, вказує, що в показаннях з чужих слів наявні тільки фактичні дані, а джерело – відсутнє, на підставі чого констатує неможливість повноцінної перевірки таких показань [254, с. 173]. Безперечно, що перевірка показань із чужих слів, порівняно з іншими доказами, є більш складним процесом, що зумовлено першоджерелом інформації, на основі якої надані такі показання. Водночас, за результатами перевірки показань із чужих слів або встановлюється їх логічна узгодженість з іншими доказами та усуваються виявлені розбіжності між їх змістом, що дозволяє використовувати ці показання в доказуванні, або

підтверджується їх неузгодженість з іншими доказами, що призводить до неможливості оперування ними задля потреб доказування.

2.2. Отримання та перевірка показань із чужих слів у судовому провадженні

Поряд зі стадією досудового розслідування, отримання показань із чужих слів здійснюється під час здійснення кримінального провадження в низці судових стадій. Для позначення системи судових стадій кримінального провадження законодавець використовує термін «судове провадження», під яким розуміє кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами (пункт 24 частини 1 статті 3 КПК України) [99].

У ході судового провадження в першій інстанції, з урахуванням положень розділу IV КПК України, отримання показань із чужих слів відбувається на такому його етапі як судовий розгляд. Під час судового розгляду показання з чужих слів отримуються судом за участю сторін кримінального провадження в ході допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого. Як і в стадії досудового розслідування, допит зазначених учасників кримінального провадження під час судового розгляду є єдиним способом отримання показань із чужих слів. У ході судового розгляду допит свідка, потерпілого, обвинуваченого входить до системи процесуальних дій суду з дослідження доказів, що у процесуальному аспекті становить розумово-практичну діяльність, спрямовану на безпосереднє пізнання їх змісту [81, с. 231].

Дотримання під час одержання показань із чужих слів вимог засади безпосередності дослідження доказів як однієї із загальних засад кримінального провадження є необхідною умовою їх подальшого використання в доказуванні.

Наводячи визначення поняття цієї засади і розкриваючи її значення для кримінального провадження, ККС ВС відзначає, що безпосередність дослідження доказів являє собою законодавчу вимогу, звернену до суду, стосовно здійснення ним дослідження сукупності доказів, зібраних у конкретному кримінальному провадженні, шляхом проведення допиту обвинувачених, свідків, потерпілих, експертів, оголошення документів, огляду речових доказів, відтворення звукозаписів і відеозаписів тощо. Вона має значення для всебічного та повного встановлення обставин провадження та об'єктивного його вирішення. Ця засада кримінального провадження сприяє суду в належному дослідженні та перевірці доказів – як кожного окремо, так і у їх взаємозв'язку з іншими доказами, а також у здійсненні їх оцінки за критеріями, передбаченими частиною 1 статті 94 КПК України (постанова від 24.11.2020 р. у справі № 481/227/18) [153].

Вимоги до безпосереднього дослідження доказів у цілому визначені законодавцем у статті 23 КПК України і конкретизовані ним у низці норм кримінального процесуального закону стосовно показань із чужих слів. По-перше, показання з чужих слів підлягають безпосередньому дослідженню судом шляхом їх усного отримання (частина 1 статті 23 КПК України), хоча не виключається їх отримання в письмовій або іншій формі (частина 1 статті 97 КПК України). Із цією метою сторона обвинувачення, з огляду на вимоги частини 3 статті 23 КПК України, зобов'язана забезпечити у ході судового розгляду присутність свідків обвинувачення задля реалізації належного стороні захисту права на допит перед неупередженим і незалежним судом [99]. По-друге, виключається можливість визнання доказами і, відповідно, подальшого використання в доказуванні, в тому числі й для обґрунтування судових рішень, тих показань із чужих слів, безпосереднє дослідження яких не здійснювалося судом, за винятком випадків, прямо передбачених нормами кримінального процесуального закону (частина 2 статті 23 КПК України) [46, с. 382-282]. Зокрема, винятки із правила про безпосереднє дослідження показань у цілому

визначені законодавцем у частині 4 статті 95 КПК України, відповідно до якої суд може використати для обґрунтування своїх висновків показання, які не досліджувалися ним безпосередньо в ході судового розгляду, у двох випадках: 1) отримання показань у порядку, встановленому статтею 225 КПК України, яка передбачає їх одержання шляхом допиту свідка, потерпілого, особи, щодо якої уповноваженим на те органом було ухвалено рішення про її обмін як військовополоненого, за наявності встановлених цією статтею виняткових випадків, у судовому засіданні в ході досудового розслідування; 2) отримання показань у порядку, передбаченому частиною 11 статті 615 КПК України, частина 11 якої закріплює можливість використання як доказів у суді показань, отриманих під час допиту у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, в тому числі й одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб: а) свідка, потерпілого – виключно за умови здійснення фіксації ходу та результатів проведення допиту за допомогою використання доступних технічних засобів відеофіксації; б) підозрюваного – виключно за умови участі в допиті захисника та здійснення фіксації ходу та результатів проведення допиту за допомогою використання доступних технічних засобів відеофіксації [99]. Натомість, стосовно показань із чужих слів законодавець надає суду право визнати такий доказ допустимим незалежно від наявності можливості безпосередньо допитати особу, якою було надано первинні пояснення, за наявності виняткових випадків та за умови, що такі показання, відповідно до інших правил допустимості, є допустимим доказом (частина 2 статті 97 КПК України), а також визначає коло обставин, які підлягають врахуванню судом під час прийняття такого рішення, та встановлює перелік обставин, за наявності яких суд вправі визнати неможливим допит особи, котрою було надано первинні пояснення (частини 2, 3 статті 97 КПК України).

У разі, якщо твердження з чужих слів було висловлене учасником кримінального провадження в ході проведення в досудовому розслідуванні слідчого експерименту або пред'явлення для впізнання та міститься у протоколі

цієї слідчої (розшукової) дії, суд може взяти їх до уваги лише в разі виклику та допиту в судовому засіданні такого учасника кримінального провадження. Так, Святошинський районний суд міста Києва у вирокі від 10.02.2020 р. у справі № 759/18942/18 зазначає, що як вбачається з дослідженого судом протоколу пред'явлення особи для впізнання, свідок впізнав обвинуваченого як учасника конфлікту, що, власне, не оспорював і сам обвинувачений. Твердження ж у цьому протоколі зі слів свідка, що обвинувачений під час бійки з іншими двома невідомими особами відкрито викрав гаманець та електронну сигарету, які належали потерпілому, підлягають перевірці шляхом безпосереднього допиту вказаного свідка судом, інакше не можуть бути визнані доказами (частина 2 статті 23 КПК України) [31]. Таку позицію підтримує 72,5 % опитаних практичних працівників, які відзначають можливість урахуванням судом тверджень із чужих слів, відображених у протоколі слідчого експерименту або пред'явлення для впізнання, лише в разі допиту в судовому засіданні учасника кримінального провадження, який висловив їх під час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (див. додаток 3 до дисертації).

У ході судового розгляду допит обвинуваченого підлягає проведенню з дотриманням правил статті 351 КПК України, з урахуванням частини 1 якої він надає показання щодо фактів та обставин кримінального провадження, після чого його першим допитує прокурор, другим – захисник, потім запитання можуть бути поставлені перед ним іншими обвинуваченими, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим (котрий вправі ставити запитання протягом всього допиту) та суддями [99]. Таким чином, відомості про факти та обставини кримінального провадження, які становлять зміст показань, можуть бути надані обвинуваченим у ході як його вільної розповіді про такі факти та обставини, так і надання ним відповідей на поставлені запитання.

Допит свідка проводиться з дотриманням вимог статті 352 КПК України, у частинах 6, 7 якої законодавець закріплює два види допиту цього учасника

кримінального провадження: прямий і перехресний. При цьому способом отримання показань, у тому числі й показань із чужих слів, є прямий допит, що не виключає можливості їх отримання в ході перехресного допиту, який належить до способів перевірки доказів. На це звертає увагу Б.В. Шабаровський, який зазначає, що перехресний допит одночасно виступає як способом збирання доказів, з огляду на відсутність у КПК України обмежень предмету перехресного допиту лише показаннями, наданими у ході прямого допиту, так і способом перевірки наданих раніше показань [254, с. 108].

Правила проведення прямого допиту визначені частиною 6 статті 352 КПК України, згідно з якою: 1) першим свідка обвинувачення допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, а у випадках, за яких обвинувачений здійснює захист самостійно, то свідка захисту допитує він; 2) у ході прямого допиту заборонена постановка навідних запитань, тобто таких, формулювання яких містить відповідь на запитання, її частину чи підказку до відповіді [99]. Відповідно, в доктрині кримінального процесу прямий допит визначається як допит під час кримінального судового провадження прокурором свідка обвинувачення, потерпілого, а захисником, обвинуваченим – свідка захисту [89, с. 68; 116, с. 55]. Тобто суб'єктом проведення прямого допиту свідка є сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик, а відомості про факти та обставини кримінального провадження, які становлять зміст показань, під час проведення прямого допиту свідка, на відміну від допиту обвинуваченого, можуть бути отримані лише внаслідок надання ним відповідей на запитання, оскільки правила частини 6 статті 352 КПК України не передбачають надання свідком показань у формі вільної розповіді.

Допит потерпілого підлягає проведенню за правилами, передбаченими частинами 2, 3, 5 – 14 статті 352 КПК України, та з урахуванням особливостей, визначених частиною 1 статті 353 цього Кодексу. Водночас, поширюючи норму частини 6 статті 352 КПК України на прямий допит потерпілого, законодавець не визначає суб'єкта його проведення. Звертаючись до порядку проведення допиту

потерпілого під час судового розгляду в першій інстанції, Т.В. Лукашкіна обґрунтовано вказує, що враховуючи можливість набуття потерпілим у низці випадків прав сторони обвинувачення, доцільним є допитувати його з дотриманням правил допиту свідка обвинувачення [121, с. 592].

Допит малолітнього чи неповнолітнього свідка або потерпілого проводиться з урахуванням особливостей, передбачених статтею 354 КПК України. Водночас, в окремих випадках, із урахуванням віку малолітнього потерпілого та можливості негативного впливу допиту на його психіку, його проведення може визнаватися судом недоцільним. Так, погоджуючись з висновком суду апеляційної інстанції стосовно відсутності необхідності в допиті малолітніх потерпілих, ККС ВС наголошує на тому, що допит малолітніх осіб необхідно здійснювати з урахуванням ряду певних особливостей, які законодавець чітко виокремив і окреслив, особливо щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Тому в даному конкретному випадку, з урахуванням малолітнього віку двох потерпілих, кожному з яких на час вчинення злочину було лише по вісім років, обставин вчиненого щодо них злочину, а саме здійснення дорослою особою розпусних дій, можливого впливу допиту і згадок про побачене на дитячу психіку, виклик і допит дітей у суді є недоцільним (постанова від 12.10.2021 р. у справі № 537/5387/19) [163].

У випадках, визначених частиною 1 статті 336 КПК України, показання з чужих слів можуть бути отримані в ході проведення допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого в режимі відеоконференції. Із точки зору ККС ВС, саме по собі проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження не суперечить вимогам Конвенції, нормам національного законодавства (стаття 336 КПК України) та є прийнятною формою участі в судовому розгляді, яка не свідчить про порушення принципів його справедливості та публічності (постанова від 29.10.2020 р. у справі № 725/6078/14-к) [152]. Водночас, допущення в ході проведення допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого істотних порушень вимог кримінального

процесуального закону або непідтвердження наданих ним показань із чужих слів іншими доказами, визнаними допустимими відповідно до правил, які є відмінними від правил, встановлених частиною 2 статті 97 КПК України, призводить до їх визнання недопустимими доказами і неврахування в ході ухвалення судового рішення. Наприклад, Машівський районний суд Полтавської області, розглянувши кримінальне провадження у відкритому судовому засіданні, в режимі відеоконференції допитав двох свідків – матір потерпілого та матір обвинуваченого, які надали показання з чужих слів. Водночас, зазначені докази були відкинуті судом, оскільки об'єктивно не підтверджувалися іншими доказами, у тому числі показаннями свідків-безпосередніх очевидців події (вирок від 19.07.2024 р. у справі № 531/709/23) [25]. Стосовно можливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого поза залом судового засідання з використанням відеоконференції законодавець у частині 4 статті 354 КПК України закріплює, що такий допит проводиться в разі, якщо він є необхідним для об'єктивного встановлення обставин та/або захисту прав такого свідка або потерпілого [99].

У доктрині кримінального процесу звертається увага на можливість здійснення в ході прямого допиту свідка, потерпілого перевірки його показань. Як вказує Б.В. Шабаровський, у ході прямого допиту має місце не тільки збирання, але й перевірка доказів, що пояснюється можливістю постановки перед допитуваним перевірочних запитань: стосовно психологічних, фізіологічних особливостей свідка, які могли здійснити вплив на його здатність спостерігати події, про які ним надаються показання, обстановку місця події кримінального правопорушення, погодні умови, час доби тощо [254, с. 107-108]. Така можливість ґрунтується на вимогах частин 1, 3 статті 96 КПК України, з огляду на які перед свідком у ході його допиту, в тому числі й прямого, можуть бути поставлені запитання як стосовно можливості сприймати факти та обставини, про які ним надаються показання, так і стосовно інших обставин,

значимих для оцінки достовірності його показань, на які свідок зобов'язаний надавати відповіді [99].

Задля отримання від свідка, потерпілого, обвинуваченого показань із чужих слів, які є новими стосовно показань, наданих ним суду раніше, може проводитися його додатковий допит. Як відзначає Н.М. Максимішин, додатковий допит у суді відіграє компенсаційну роль, основним його завданням є усунення прогалин, допущених під час проведення основного допиту [116, с. 63]. Таким чином, у результаті проведення додаткового допиту свідком, потерпілим, обвинуваченим можуть бути надані показання з чужих слів стосовно фактів та обставин кримінального провадження, про які він не повідомив суд під час проведення первинного допиту.

Водночас, законодавець у частині 14 статті 352 КПК України встановлює правила проведення повторного допиту свідка та прямо не передбачає можливості його додаткового допиту. При цьому, звертаючись до визначення підстав проведення повторного допиту, законодавець вказує, що свідок може бути допитаний повторно, зокрема, у випадках, за яких у ході судового розгляду було встановлено, що він може надати показання про факти та обставини, з приводу яких він раніше не допитувався [99], що є підставою для проведення додаткового допиту свідка. З огляду на відмінність у підставах проведення додаткового та повторного допиту свідка, в частині 14 статті 352 КПК України їх доцільно розмежувати, що зумовлює доцільність викладення зазначеної норми у новій редакції (див. додаток 2 до дисертації).

Показання з чужих слів, отримані в досудовому розслідуванні як в порядку, передбаченому статтею 225 КПК України, так і порядку, встановленому частиною 11 статті 615 цього Кодексу, підлягають дослідженню судом шляхом: 1) оголошення за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження в судовому засіданні змісту журналу судового засідання (в разі отримання цих показань згідно зі статтею 225 КПК України) або протоколу допиту (в разі їх отримання відповідно до частини 11 статті 615 КПК України) та

пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам провадження; 2) демонстрації в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні відеозапису таких показань із зазначенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик використаного обладнання та носіїв інформації і часу демонстрації з подальшим заслуховуванням судом доводів учасників судового провадження (частина 1 статті 358, частина 1 статті 359 КПК України) [99].

У судовій практиці наведені процесуальні дії визнаються належними способами дослідження показань, отриманих у порядку статті 225 або частини 11 статті 615 КПК України. Так, відхиляючи доводи сторони захисту про порушення прав сторони захисту внаслідок того, що потерпіла не була допитана під час судового розгляду, ККС ВС звертає увагу на те, що демонстрація в судовому засіданні відеозапису допиту потерпілої надавала стороні захисту можливість висловити свої контраргументи не тільки щодо змісту показань малолітньої потерпілої, а й щодо обставин їх надання (зокрема, стосовно того, чи давала потерпіла показання добровільно або не добровільно, вільно або не вільно, чи мали місце навідні запитання, наскільки активно або пасивно поводитися учасники слідчої дії під час цієї дії тощо). Однак, захист не висловлював жодних заперечень і зауважень ні щодо порядку проведення допиту, ні щодо відомостей, повідомлених потерпілою. Також Суд зважає і на те, що сторона захисту ознайомлювалася з матеріалами кримінального провадження в ході досудового розслідування, зокрема з відеозаписом допиту потерпілої, а також з іншими письмовими доказами. Тому захисник і засуджений могли побудувати відповідну лінію захисту та заявити відповідні контраргументи проти цих доказів, чого вони не зробили. У зв'язку з наведеним вище колегія суддів вважає, що з урахуванням засад диспозитивності, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, непроведення судом допиту потерпілої в судовому засіданні, за обставин цієї

справи, не вказує на порушення прав сторони захисту і не свідчить про порушення вимог КПК України (постанова від 13.03.2024 р. у справі № 562/1192/23) [184].

Як і в стадії досудового розслідування, в ході судового розгляду в першій інстанції предмет показань із чужих слів становлять відомості про будь-які факти та обставини провадження, про які свідку, потерпілому, обвинуваченому стало відомо з пояснень інших осіб та які є значимими для цього провадження, а також відомості про осіб, які надали первинні пояснення, та обставини їх надання. Результати дослідження судової практики свідчать, що в переважній більшості випадків предметом показань із чужих слів є:

1. Обставини, які стосуються події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення) (пункт 1 частини 1 статті 91 КПК України) (вирок Чернівецького районного суду Вінницької області від 01.11.2021 р. у справі № 146/1638/17) [34].

2. Обставини, які свідчать про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету його вчинення (пункт 2 частини 1 статті 91 КПК України) (вирок Корабельного районного суду міста Миколаєва від 25.04.2024 р. у справі № 488/5158/23) [23].

3. Обставини, які вказують на вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (пункт 3 частини 1 статті 91 КПК України) (вирок Придніпровського районного суду міста Черкаси від 31.12.2020 р. у справі № 711/6163/20) [28].

4. Обставини, які впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження (пункт 4 частини 1 статті 91 КПК України) (вирок Саксаганського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 22.02.2021 р. у справі № 216/5474/18) [30].

5. Відомості про осіб, які надали свідку, потерпілому, обвинуваченому первинні пояснення, та обставини їх надання (вирок Іванківського районного суду Київської області від 12.06.2023 р. у справі № 366/727/22) [18].

Перевірці показань із чужих слів у судовому розгляді в першій інстанції, порівняно з досудовим розслідуванням, притаманна низка особливостей. Звертаючись до дослідження механізму перевірки показань потерпілого, О.О. Сольонова зазначає, що під час судового розгляду їх перевірка характеризується низкою особливостей, а саме: 1) вона здійснюється судом, який у своїй діяльності не пов'язаний змістом ані функції обвинувачення, ані функції захисту; 2) перевірка відбувається з урахуванням реалізації засад кримінального провадження, зокрема, безпосередності дослідження доказів, змагальності сторін і свободи у поданні наявних у них доказів суду та в доведенні їх переконливості; 3) вона здійснюється за участі учасників судового провадження, що забезпечує врахування судом чинників, якими керуються такі учасники у ході перевірки показань потерпілого [214, с. 162-163]. У повному обсязі наведені особливості стосуються перевірки показань із чужих слів, які надаються як потерпілим, так і свідком та обвинуваченим.

У ході судового розгляду показання з чужих слів перевіряються за допомогою використання способів, які охоплюються як розумовою (аналіз, синтез та співставлення з іншими доказами), так і практичною діяльністю суду як суб'єкта доказування (проведення відповідних судових дій, спрямованих на з'ясування обставин, встановлених під час провадження, та перевірку їх доказами). Задля перевірки показань із чужих слів можуть проводитися такі судові дії: 1) перехресний допит свідка, потерпілого, яким надано показання з чужих слів; 2) допит інших учасників кримінального провадження, якими можуть бути надані показання стосовно фактів та обставин, що становлять предмет показань із чужих слів; 3) повторний допит свідка, потерпілого, обвинуваченого, яким надано показання з чужих слів, а також інших учасників кримінального провадження; 4) одночасний допит двох і більше раніше

допитаних осіб за участю учасника кримінального провадження, яким надано показання з чужих слів; 5) оголошення показань свідка, потерпілого, наданих ним у порядку статті 225 КПК України, оголошення показань свідка, потерпілого, підозрюваного, наданих ним у порядку частини 11 статті 615 КПК України, і демонстрація відеозапису таких показань; 6) дослідження інших документів; 7) призначення окремих видів експертиз і подальше дослідження висновку експерта; 8) надання тимчасового доступу до речей і документів та подальше дослідження його результатів; 9) надання органу досудового розслідування доручень щодо проведення слідчих (розшукових) дій і подальше дослідження їх результатів.

Після проведення прямого допиту свідка, потерпілого, яким надано показання з чужих слів, проводиться його перехресний допит, право на проведення якого передбачене підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції [83]. Перехресний допит, як вказує В.М. Бабунич, є різновидом судового допиту, який здійснюється за законодавчо визначеними правилами та із застосуванням тактичних прийомів, повинен обмежуватися обставинами, які встановлені в ході прямого допиту, чи стосуватися достовірності показань і може проводитися тими учасниками кримінального провадження, інтерес яких (особистий чи процесуальний) є відмінним від інтересу особи, котрою було проведено прямий допит [1, с. 24]. Правила перехресного допиту свідка та з'ясування в ході проведення цієї судової дії достовірності його показань, у тому числі й показань із чужих слів, закріплені законодавцем у частинах 1, 3 статті 96 та частині 7 статті 353 КПК України, відповідно до яких: 1) перехресний допит свідка проводиться після його прямого допиту; 2) суб'єктом проведення перехресного допиту свідка є протилежна сторона кримінального провадження, тобто свідок обвинувачення допитується стороною захисту та, навпаки, свідок захисту – стороною обвинувачення; 3) протилежній стороні має бути забезпечена можливість проведення перехресного допиту свідка; 4) в ході такого допиту дозволена постановка перед допитуваним навідних запитань; 5) задля з'ясування

достовірності показань свідку можуть бути поставлені запитання, що стосуються можливості сприймати факти та обставини, стосовно яких він дає показання, та інших обставин, значимих для оцінки достовірності його показань, на які він зобов'язаний надавати відповіді [99].

У судовій практиці відзначається вагоме значення перехресного допиту для встановлення фактів та обставин кримінального провадження в контексті реалізації низки його загальних засад. Так, право на перехресний допит, як наголошує ККС ВС, обумовлюється потребою в забезпеченні принципу безпосередності дослідження доказів, що створює для сторони кримінального провадження можливість встановити всі обставини, які вона вважає значимими для вирішення кримінального провадження, уточнити показання, надані свідком, і піддати сумніву конкретні повідомлення, зроблені особою, чи її репутацію (постанова від 04.03.2020 р. у справі № 332/2216/17) [151]. Отже, під час перехресного допиту протилежна сторона з'ясовує та перевіряє обставини, які вже були встановлені під час прямого допиту. Саме цей механізм забезпечує змагальність сторін під час судового розгляду та пов'язаний з вимогою безпосередності дослідження доказів судом. Показання свідків сприймаються судом після такого перехресного допиту. І інша сторона має безумовне право на перехресний допит свідка, яке реалізується під час судового розгляду (ухвала від 18.03.2021 р. у справі № 991/1803/21) [229]. Водночас, як вказує Т.В. Бабчинська, перехресний допит свідка, котрим надаються показання з чужих слів, не є становить собою належний спосіб визначення правдивості його показань, оскільки він повідомляє тільки про ті обставини, про які чув від інших осіб (чи стверджує, що чув від них). Тобто, перехресний допит дозволяє поставити під сумнів тільки можливість допитуваного свідка правильно відтворити такі показання, але він не дозволяє встановити правдивість його показань [2, с. 160].

Право на перехресний допит не є абсолютним та передбачає можливість відступу від нього у двох випадках: 1) у разі встановлення судом наявності

виняткових підстав для його обмеження; 2) у разі утримання протилежною стороною кримінального провадження від реалізації права на перехресний допит.

У першому випадку відступ від права на перехресний допит можливий за наявності підстав, які повинні носити виключний характер. Як наголошує ККС ВС, перехресний допит особи є важливим елементом права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, у зв'язку з чим відступ від правила безпосереднього допиту можливий лише за виключних обставин, наявність яких має бути обґрунтована судом і перевірена, у випадку оскарження, судами вищого рівня (постанова від 17.01.2023 р. у справі № 753/13113/18) [174]. Із урахуванням міжнародних стандартів прав людини і міжнародних стандартів правосуддя, напрацьованої на їх основі практики ЄСПЛ, положень національного кримінального процесуального законодавства та сформованої на його основі судової практики, винятковими підставами такого відступу є:

1. Необхідність посиленого захисту прав малолітніх потерпілих у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Зокрема, з урахуванням положень частини 1 статті 1 Конвенції РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. і пунктів 68, 72 Керівних принципів Комітету Міністрів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом Міністрів РЄ 17.11.2010 р. [78; 84], ККС ВС зазначає, що в суді перехресний допит малолітньої дитини є допустимим виключно у виняткових випадках, коли всі інші способи з'ясування істини було вичерпано (постанова від 30.11.2021 р. у справі № 601/473/20) [168].

2. Неможливість, попри всі вжиті заходи або з інших передбачених законом підстав, забезпечити з'явлення свідка, потерпілого, обвинуваченого до суду за наявності його показань, отриманих слідчим суддею, судом з дотриманням вимог статей 225, 352-354 КПК України або слідчим, прокурором в умовах воєнного стану відповідно до положень частини 11 статті 615 цього Кодексу. Зокрема, це стосується випадків оголошення в судовому засіданні змісту журналу судового

засідання або протоколу допиту (в разі отримання цих показань в порядку статті 225 або частини 11 статті 615 КПК України відповідно) та демонстрації відеозапису таких показань за наявності для цього підстав. Крім того, в судовій практиці сформовані умови використання показань, наданих учасником кримінального провадження в ході судового розгляду кримінального провадження, який передував цьому його розгляду. Як вказує ККС ВС, суд при розгляді справи повинен забезпечити право сторін на допит особи, яка дає показання, важливі для вирішення справи, і не вправі використовувати позасудові свідчення такої особи. Що стосується судових свідчень особи під час минулого розгляду, то навіть за умови наявності таких свідчень, сторона має право вимагати допиту такої особи під час нового судового розгляду, і в такому випадку суд має вжити всіх необхідних заходів для забезпечення такого права. У той же час, якщо попри всі необхідні заходи забезпечити явку такої особи виявилось неможливим, сторона на доведення своєї позиції може надати суду показання особи, які та давала під час минулого судового розгляду, і сам факт відсутності такої особи під час нового розгляду не може бути підставою для визнання таких її показань недопустимим доказом (постанова від 19.11.2019 р. у справі № 750/5745/15-к) [149].

У другому випадку можливість відступу від права на перехресний допит зумовлена диспозитивним характером цього права, з огляду на який законодавець у частині 7 статті 352 КПК України указує на надання протилежній стороні кримінального провадження можливості перехресного допиту свідка. Саме диспозитивний характер права на перехресний допит дозволяє стороні кримінального провадження на власний розсуд і з урахуванням обставин цього провадження та її правової позиції визначитися стосовно доцільності реалізації вказаного права або утримання від його реалізації. Зокрема, ККС ВС зазначає, що як убачається з журналів судових засідань та звукозаписів до них, під час допиту двох свідків місцевий суд створив належні умови для реалізації процесуальних прав сторін у кримінальному провадженні, зокрема забезпечив

реалізацію права на перехресний допит. Так, під час допиту цих свідків у судових засіданнях були присутні прокурори, обвинувачений та три його захисники, які мали можливість проводити перехресний допит. Отже, всі учасники судового розгляду були належним чином забезпечені таким правом, у тому числі і сторона захисту, яка у змагальному процесі ставила запитання свідкам. Те, що обвинувачений не задавав запитань свідкам, не свідчить про порушення його права на перехресний допит, оскільки він не захотів скористатися таким правом (постанова від 06.07.2023 р. у справі № 754/1100/17) [176]. Такий підхід ККС ВС відповідає практиці ЄСПЛ, який звертаючись до оцінки дотримання національними судами підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції в контексті відмови заявника від свого права на допит головного свідка обвинувачення, вказав, що ні буква, ні дух статті 6 Конвенції не перешкоджають особі за власним бажанням, прямо чи мовчазно, відмовитися від гарантій права на справедливий суд. Проте, для того, щоб така відмова була ефективною для цілей Конвенції, вона повинна бути здійснена в недвозначний спосіб і супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю. Крім того, вона не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу (§ 70 рішення від 28.09.2010 р. у справі «A.S. v. Finland») [263].

Відповідно, в наведених випадках відступ від права на перехресний допит не призводить до його порушення та не є підставою для визнання показань свідка, потерпілого недопустимим доказом на підставі пункту 6 частини 2 статті 87 КПК України.

Поряд із перехресним допитом свідка, потерпілого, обвинуваченого, яким надано показання з чужих слів, не менш дієвим способом їх перевірки є допит інших учасників кримінального провадження. При цьому, з огляду на положення частини 6 статті 97 КПК України стосовно можливості визнання допустимим доказом лише тих показань із чужих слів, які підтверджується іншими допустимими доказами, показання інших учасників кримінального провадження

повинні стосуватися фактів та обставин, що становлять предмет показань із чужих слів.

У першу чергу, вагоме значення для перевірки показань із чужих слів має, за можливості його проведення, допит особи, яка надала первинні пояснення. Так, Ладижинським міським судом Вінницької області під час судового розгляду було допитано свідка (котрий брав участь в обшуку як понятий), який у своїх показаннях вказав, що після проведення обшуку домоволодіння обвинуваченого, коли не здійснювався відеозапис обшуку, мати останнього (свідок у цьому кримінальному провадженні) пояснила, що виявлений саморобний пістолет виготовив її син. Здійснюючи перевірку показань цього свідка, суд допитав як свідка матір обвинуваченого, котра надала первинні пояснення. У своїх показаннях вона зазначила, що про походження вилученого під час обшуку предмету, схожого на пістолет, їй нічого не відомо, син про нього нічого не говорив. За відсутністю інших доказів винуватості суд визнав обвинуваченого невинуватим у пред'явленому йому обвинуваченні за частиною 1 статті 263-1 КК України та виправдав за недоведеністю вчинення ним кримінального правопорушення (вирок від 12.12.2023 р. у справі № 135/893/22) [24].

Можливість проведення повторного допиту свідка, потерпілого, котрим надано показання з чужих слів, як і інших свідків, потерпілих, передбачена частиною 14 статті 352 КПК України. Відповідно до цієї норми і частини 4 статті 96 КПК України, повторний допит свідка, потерпілого здійснюється за такими правилами: 1) він може проводитися як у тому самому, так і наступних судових засіданнях; 2) ініціювання повторного допиту здійснюється самим свідком, потерпілим або стороною кримінального провадження шляхом подання клопотання чи судом за власною ініціативою; 3) підставою проведення повторного допиту є неузгодженість показань свідка, потерпілого з іншими доказами, у тому числі його попередніми показаннями [99].

У доктрині кримінального процесу підстави проведення повторного допиту свідка, потерпілого тлумачаться більш широко. Так, Н.М. Максимішин

обґрунтовано вважає, що необхідність у повторному допиті існує в разі, коли: 1) з'явилися нові обставини, що повністю суперечать наявній у справі доказовій інформації; 2) виявилися розбіжності між показаннями та іншими наявними у справі доказами; 3) виникли сумніви у достовірності чи правдивості первинних показань відповідної особи; 4) виникла потреба у проведенні судового пред'явлення для впізнання [116, с. 63].

У разі ініціювання повторного допиту свідка, потерпілого стороною кримінального провадження, у відповідному клопотанні вона повинна навести обставини, які зумовлюють потребу в повторному проведенні цієї судової дії. За відсутності достатніх підстав для його проведення суди відмовляють у задоволенні відповідного клопотання сторони кримінального провадження. Так, спростовуючи доводи касаційної скарги прокурора про те, що місцевий суд необґрунтовано відмовив у задоволенні його клопотання про повторний допит свідка, ККС ВС вказує, що як убачається з матеріалів кримінального провадження, в суді першої інстанції прокурор заявив клопотання про повторний допит свідка, пославшись на необхідність надання останнім більш об'єктивних показань, аніж ті, що були надані ним раніше. Розглянувши вказане клопотання, місцевий суд відмовив прокурору в його задоволенні у зв'язку з тим, що зазначений свідок вже надавав відповіді на запропоновані стороною обвинувачення питання та дійшов висновку, що підстави для його повторного допиту відсутні (постанова від 18.09.2024 р. у справі № 496/6393/22) [191].

Поряд із цим, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи суди, вирішують клопотання про повторний допит малолітніх потерпілих із урахуванням їх віку та можливості негативного впливу цієї судової дії на їх психіку. Зокрема, спростовуючи доводи касаційної скарги захисника про неповноту судового розгляду, яка полягала у відмові повторно допитати малолітніх потерпілих, ККС ВС указує, що доведеність винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 156 КК України, крім іншого, ґрунтується на

показаннях допитаних у суді потерпілих, які вказали на особу, причетну до злочину, а також на висновках та поясненнях експертів-психіатрів, які виключили наявність у дітей хворобливого навіювання, підвищеної сексуальної фантазії чи марення, а будь-яких даних про те, що показання потерпілих є надуманими, неправдивими чи неналежними, або на них мав місце вплив інших осіб, який би призвів до їх перекручування, встановлено не було. Зазначені в касаційній скарзі захисника аргументи досліджувалися судом апеляційної інстанції, який обґрунтовано погодився із рішенням місцевого суду про відмову у задоволенні відповідного клопотання сторони захисту, оскільки експерти-психіатри не рекомендували без крайньої необхідності повторно допитувати малолітніх з огляду на їх вік, психоемоційний стан після описаних подій та можливість появи сексуальних розладів у майбутньому (постанова від 07.03.2024 р. у справі № 719/131/22) [183].

Показання з чужих слів можуть бути перевірені також у результаті проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб за участю учасника кримінального провадження, яким надано показання з чужих слів. Правила проведення такого допиту закріплені законодавцем у частині 15 статті 352 КПК України, відповідно до якої: 1) він проводиться за участю двох чи більше учасників кримінального провадження, допитаних раніше – свідків, потерпілих, обвинувачених; 2) підставою його проведення є наявність розбіжностей в показаннях цих учасників кримінального провадження; 3) метою проведення одночасного допиту є з'ясування причин розбіжності в показаннях раніше допитаних свідків, потерпілих, обвинувачених; 4) такий допит проводиться згідно з правилами, встановленими частиною 9 статті 224 цього Кодексу, яка врегульовує порядок проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб у ході досудового розслідування [99].

До способів перевірки показань із чужих слів належить оголошення показань свідка, потерпілого, наданих ним у порядку статті 225 КПК України, оголошення показань свідка, потерпілого, підозрюваного, наданих ним у порядку

частини 11 статті 615 КПК України, і демонстрація відеозапису таких показань. Зокрема, частина 5 статті 225 КПК України передбачає, що задля перевірки правдивості показань особи і встановлення розбіжностей з показаннями, які надані відповідно до порядку, встановленого цією статтею, такі показання можуть бути оголошені під час її допиту в судовому розгляді [99]. Розкриваючи механізм перевірки показань свідка, потерпілого, наданих ним під час досудового розслідування слідчому судді, В.А. Завтур вказує, що в разі виникнення у судовому розгляді сумнівів в їх достовірності суд має встановити істотність їх неузгодженості з іншими доказами, а за необхідності – повторно допитати свідка, потерпілого. Якщо здійснити повторний допит таких осіб неможливо, суд повинен здійснити оцінку цих показань з урахуванням вимог частини 4 статті 17 КПК України, відповідно до якої всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [67, с. 275].

Задля перевірки показань із чужих слів у ході судового розгляду можуть досліджуватися будь-які документи із числа тих, які передбачені частиною 2 статті 99 КПК України. Дослідженню підлягають як документи, долучені до матеріалів кримінального провадження, так і надані суду для ознайомлення учасниками кримінального провадження. При цьому зміст документів, поданих учасниками кримінального провадження, може стосуватися не лише фактів та обставин кримінального провадження, стосовно яких надані показання з чужих слів, але й репутації свідка, потерпілого, яким вони надавалися. Так, частина 2 статті 96 КПК України передбачає, що сторона кримінального провадження задля доведення недостовірності показань, наданих свідком, вправі надати показання та документи, що підтверджують репутацію цього свідка, зокрема, про його засудження за надання завідомо неправдивих показань, шахрайство, обман чи вчинення будь-яких інших діянь, що підтверджують нечесність свідка [99].

Дослідження документів, із урахуванням норм статті 358 КПК України, здійснюється шляхом оголошення змісту та їх пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження (які вправі ставити запитання щодо них

свідкам, експертам, спеціалістам) і в разі необхідності – іншим учасникам кримінального провадження. За наявності сумнівів у достовірності документа учасники судового провадження вправі подати клопотання про його виключення з числа доказів або призначення відповідної експертизи цього документа [99]. Зокрема, до їх числа належить технічна експертиза документів, яка поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів (пункт 3.1 глави 2 розділу I Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5) [120], а також почеркознавча експертиза – за потреби у дослідженні рукописного документа.

У разі, якщо документом є матеріали звукозапису або відеозапису (пункт 1 частини 2 статті 99 КПК України), їх дослідження, згідно зі статтею 359 КПК України, проводиться шляхом відтворення звукозапису та демонстрації відеозапису відповідно із залученням, у разі потреби, спеціаліста з метою встановлення відомостей, що містяться у звукозаписах і відеозаписах, та подальшим заслуховуванням судом доводів учасників судового провадження із можливістю, за необхідності, повторного відтворення звукозапису та демонстрації відеозапису в повному обсязі або в певній частині. За наявності сумнівів у достовірності звукозаписів або відеозаписів учасники судового провадження вправі подати заяву про їх підробку, яка підлягає розгляду судом у порядку, встановленому для розгляду заяв про підробку документів [99]. При цьому, як зазначає ККС ВС, твердження сторони захисту щодо можливого здійснення технічного втручання і редагування аудіозаписів, порушення їх цілісності, мають спиратися на об'єктивні дані безсумнівного сприйняття таких фактів органами слуху та зору, або переконливо підтверджуватися іншими доказами у справі, або обґрунтовуватися відповідними технічними висновками спеціалістів на засадах змагальності в кримінальному процесі. При цьому, Суд вважає за необхідне роз'яснити стороні захисту, що за наявності обґрунтованих

даних про підробку файлів вона не позбавлена можливості звернутися до правоохоронних органів у порядку статті 214 КПК України (постанова від 15.08.2024 р. у справі № 203/94/18, 991/2/23) [188].

Показання з чужих слів можуть бути перевірені шляхом призначення окремих видів експертиз і подальшого дослідження висновку експерта, складеного за результатами проведення відповідної експертизи. У контексті дослідження способів перевірки достовірності показань, С.Я. Тепак зазначає, що в першу чергу, вона може здійснюватися шляхом призначення окремих видів експертиз за участю свідка, потерпілого, обвинуваченого, показання якого перевіряються (наприклад, психологічної, психіатричної, психолого-психіатричної). Водночас, не виключається можливість призначення окремих видів криміналістичних та інженерно-технічних експертиз, економічної, товарознавчої, судово-медичної та інших експертиз за умови, що вони не проводилися в ході досудового розслідування [219, с. 97].

Задля перевірки показань із чужих слів судом під час судового розгляду за клопотанням сторони кримінального провадження може бути надано тимчасовий доступ до речей і документів. З огляду на норми частини 2 статті 333 КПК України, відповідна ухвала постановлюється судом у разі, якщо сторона кримінального провадження обґрунтує наявність причин, з яких тимчасовий доступ не був здійснений у ході досудового розслідування. У разі постановлення такої ухвали судовий розгляд відкладається судом на строк, достатнім для: 1) здійснення тимчасового доступу до речей і документів; 2) ознайомлення з його результатами учасників судового провадження. Зазначений захід забезпечення кримінального провадження проводиться особою, зазначеною в ухвалі суду, в порядку статті 165 КПК України, і в разі отримання нею внаслідок здійснення тимчасового доступу речей і документів, вона зобов'язана надати доступ до них у порядку, встановленому статтею 290 цього Кодексу [99]. Після відновлення судового розгляду отримані в ході тимчасового доступу речі та документи

підлягають дослідженню в порядку, передбаченому статтями 357, 358 КПК України.

За наявності підстави, передбаченої частиною 3 статті 333 КПК України, показання з чужих слів можуть бути перевірені шляхом надання судом за клопотанням сторони кримінального провадження доручень органу досудового розслідування щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Такою підставою є виникнення в ході судового розгляду необхідності у з'ясуванні чи перевірці обставин, які мають істотне значення для цього провадження та не можуть бути з'ясовані чи перевірені іншим шляхом, окрім як за допомогою проведення слідчих (розшукових) дій. Із урахуванням частини 4 статті 333 КПК України, відповідна ухвала постановлюється судом, якщо сторона кримінального провадження доведе: 1) значимість обставин, про встановлення або перевірку яких вона просить, для кримінального провадження; 2) можливість з'ясування чи перевірки таких обставин за допомогою слідчих (розшукових) дій, зазначених у клопотанні; 3) причини, з яких належні дії для встановлення чи перевірки вказаних у клопотанні обставин не були здійснені під час досудового розслідування, а прокурор – що відповідні слідчі (розшукові) дії, про проведення яких він просить у клопотанні, не могли бути проведені в досудовому розслідуванні з огляду на те, що не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення [99].

Із урахуванням норм частин 5, 6 статті 333 КПК України, у разі постановлення ухвали про доручення проведення слідчої (розшукової) дії суд відкладає судовий розгляд на строк, який є достатнім для: 1) проведення відповідної дії; 2) ознайомлення з її результатами учасників судового провадження. Слідчі (розшукові) дії підлягають проведенню в порядку, встановленому главами 20 і 21 КПК України, у строк, вказаний у дорученні суду з подальшим наданням прокурором доступу до матеріалів, отриманих у результаті їх проведення, учасникам судового провадження в порядку статті 290 цього Кодексу, та наданням цих матеріалів суду у встановлений строк [99]. Після

відновлення судового розгляду отримані за результатами проведення слідчих (розшукових) дій речові докази підлягають дослідженню в порядку, передбаченому статтею 357, документи – статтею 358, а матеріали звукозапису та відеозапису – статтею 359 КПК України.

Суд апеляційної інстанції, як наголошує ККС ВС, покликаний не стільки самостійно встановити обставини кримінального провадження, скільки перевірити й оцінити правильність їх встановлення судом першої інстанції, точність та відповідність застосування норм матеріального і процесуального закону, справедливність призначеного заходу кримінально-правового впливу, а також безпомилковість вирішення інших питань, що підлягають з'ясуванню під час ухвалення судового рішення (постанова від 21.12.2022 р. у справі № 759/5737/17) [172]. Тому під час апеляційного провадження показання з чужих слів можуть бути одержані судом апеляційної інстанції в разі проведення ним повторного дослідження обставин, встановлених у кримінальному провадженні, за наявності передбачених нормами кримінального процесуального закону підстав. Так, частина 3 статті 404 КПК України закріплює, що суд апеляційної інстанції за клопотанням учасників судового провадження зобов'язаний здійснити повторне дослідження обставин, які були встановлені в ході кримінального провадження, за умови їх неповного дослідження судом першої інстанції або з порушеннями, і вправі дослідити докази, які не були предметом дослідження суду першої інстанції, виключно в тих випадках, за яких учасниками судового провадження заявлялися клопотання про дослідження цих доказів у ході розгляду в суді першої інстанції або про них стало відомо після ухвалення оскаржуваного судового рішення [99].

Виходячи зі змісту наведеної норми, обов'язок повторного дослідження встановлених у ході кримінального провадження обставин, які були досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, покладається на суд апеляційної інстанції. Відповідно, відмова останнього в задоволенні клопотання учасників судового провадження про повторне дослідження доказів, під час

дослідження яких судом першої інстанції не було допущено істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, не призводить до порушення засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Так, спростовуючи доводи сторони захисту щодо відмови суду апеляційної інстанції дослідити докази, ККС ВС наголошує, що повторне дослідження обставин є правом суду, а не його обов'язком. Відмова в задоволенні клопотання про повторне дослідження доказів свідчить не про порушення кримінального процесуального закону та неповноту дослідження доказів, а про відсутність законних підстав та аргументованих доводів про таку необхідність. Відмову у повторному дослідженні доказів суд апеляційної інстанції обґрунтував відсутністю необхідності в повторному дослідженні доказів у справі, оскільки такі були предметом дослідження судом першої інстанції без процесуальних порушень. При цьому апеляційний суд не давав доказам оцінки, яка відрізнялася б від оцінки суду першої інстанції, а тому підстав для повторного дослідження обставин, установлених під час кримінального провадження, у суду не було. За таких обставин не вбачається порушення апеляційним судом принципу безпосередності дослідження доказів (постанова від 09.07.2024 р. у справі № 303/2503/22) [185].

При цьому обов'язок обґрунтування необхідності повторного дослідження доказів судом апеляційної інстанції покладається на учасника судового провадження, який звертається з відповідним клопотанням. Так, звертаючись до тлумачення частини 3 статті 404 КПК України, ККС ВС вказує, що за змістом цієї норми процесуального закону учасник судового провадження має право не лише формально заявити клопотання про повторне дослідження обставин або доказів, а й повинен зазначити, які конкретно обставини (докази) потрібно дослідити, та обґрунтувати, в чому полягає неповнота їх дослідження судом першої інстанції або допущені ним порушення чи взагалі недослідження цих доказів. За відсутності мотивованого клопотання про здійснення повторного дослідження доказів, яке обов'язково повинно відповідати вимогам частини 3 статті 404 КПК

України, суд апеляційної інстанції не може досліджувати ці докази, оскільки протилежне, поза додержанням принципів, що містяться у приписах зазначеної норми кримінального процесуального закону, може перетворити апеляційний перегляд ухваленого судового рішення на повторний розгляд кримінального провадження по суті, що призведе до фактичного нівелювання принципу інстанційності судочинства (постанова від 11.01.2023 р. у справі № 286/628/20) [173].

За відсутності належного обґрунтування клопотання про повторне дослідження доказів суд апеляційної інстанції відмовляє учаснику судового провадження в його задоволенні, що не призводить до порушення засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Так, вважаючи безпідставними посилення прокурора та захисників про те, що суд апеляційної інстанції порушив вимоги статей 23, 404 КПК України та необґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання про повторне дослідження доказів, ККС ВС зазначає, що відмовляючи в задоволенні клопотання сторони захисту, суд апеляційної інстанції виходив із того, що всі докази у кримінальному провадженні були предметом дослідження суду першої інстанції, а прокурор і захисники у апеляційних скаргах, а також у судовому засіданні суду апеляційної інстанції не навели передбачених процесуальним законом підстав для повторного дослідження доказів, а тому суд апеляційної інстанції дійшов висновку про необґрунтованість відповідних клопотань. Колегія суддів погоджується з такою позицією суду апеляційної інстанції та вважає, що він у даному випадку вимоги процесуального закону не порушив, оскільки сама наявність клопотання про повторне дослідження того чи іншого доказу не зобов'язує суд апеляційної інстанції досліджувати такі докази, якщо сторона кримінального провадження не обґрунтує необхідності їх повторного дослідження саме з підстав, що передбачені вимогами частини 3 статті 404 КПК України (постанова від 04.10.2023 р. у справі № 336/5497/20) [178].

Відмова суду апеляційної інстанції учаснику судового провадження в повторному дослідженні доказів внаслідок наведення на обґрунтування відповідного клопотання доводів, які свідчать про його незгоду з доказами, також не є порушенням засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Розгляд в суді апеляційної інстанції, як вказує ККС ВС, не повинен дублювати проведене місцевим судом дослідження доказів, оскільки це суперечить основним засадам кримінального процесуального законодавства України. Незгода сторони обвинувачення з показаннями свідків та письмовими доказами у справі не є підставою для повторного дослідження цих доказів (постанова від 10.02.2021 р. у справі № 127/14811/17) [155].

Проведення судом апеляційної інстанції повторного дослідження обставин, встановлених у кримінальному провадженні, забезпечує безпосереднє сприйняття ним доказів, у тому числі й показань із чужих слів, та їх подальше використання для обґрунтування судового рішення. Безпосереднє дослідження показань із чужих слів у сукупності з іншими доказами дозволяє суду апеляційної інстанції підтвердити або спростувати доводи апеляційної скарги, що є особливо важливим у випадках, коли настала смерть особи, якою свідку чи потерпілому були надані первинні показання про обставини, які мають значення для кримінального провадження [46, с. 383]. Наприклад, допитаний судом апеляційної інстанції свідок, котрий працює лікарем швидкої допомоги, повідомив, що після приїзду виявив на місці виклику потерпілого (який у подальшому помер у медичному закладі від отриманих тілесних ушкоджень) зі слідами обширних і глибоких термічних опіків грудної клітини, тулубу та верхніх кінцівок, що є досить важкими травмами, а потерпілий розповів свідку, що його облив та підпалив його рідний брат. Дослідивши показання свідка, надані ним зі слів померлого потерпілого, в сукупності з іншими доказами, суд апеляційної інстанції погодився з висновком, якого дійшов суд першої інстанції, про доведеність винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину, а показання обвинуваченого, в яких він заперечував свою вину, розцінив як прагнення

уникнути відповідальності (вирок Апеляційного суду Херсонської області від 16.01.2018 р. у справі № 766/13786/16-к) [9].

Суд касаційної інстанції, згідно з частиною 1 статті 433 КПК України, не вправі досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу [99]. Відповідно, безпосереднє дослідження доказів, у тому числі й показань із чужих слів, ним не здійснюється.

За нововиявленими обставинами кримінальне провадження здійснюється судом, який ухвалив судові рішення, яке переглядається (частина 4 статті 33 КПК України) [99]. За виключними обставинами кримінальне провадження здійснюється: з підстав, визначених пунктами 1, 3 частини 3 статті 459 КПК України, – судом, який ухвалив рішення, що переглядається; з підстави, визначеної пунктом 2 частини 3 статті 459 цього Кодексу, – ВП ВС (частина 5 статті 33 КПК України) [99]. Відповідно, показання з чужих слів підлягають дослідженню судом першої, а за наявності підстав, передбачених частиною 3 статті 404 КПК України, – судом апеляційної інстанції в разі перегляду ним кримінального провадження за нововиявленими обставинами та за виключними обставинами, передбаченими пунктами 1, 3 частини 3 статті 459 КПК України.

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що показання з чужих слів отримуються та перевіряються під час судового розгляду в першій інстанції та апеляційного провадження за умови ухвалення судом апеляційної інстанції в порядку частини 3 статті 404 КПК України рішення про повторне дослідження встановлених у ході кримінального провадження обставин.

Єдиним способом отримання показань із чужих слів є допит свідка, потерпілого, обвинуваченого, що зумовлено вимогами засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Із урахуванням встановлених нормами кримінального процесуального закону винятків із цієї засади, показання з чужих слів, отримані під час досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 225 та частиною 11 статті 615 КПК України, підлягають дослідженню

судом шляхом оголошення змісту відповідно журналу судового засідання або протоколу допиту, пред'явлення для ознайомлення та демонстрації відеозапису таких показань. У переважній більшості випадків предметом показань із чужих слів є обставини та факти кримінального провадження, вказані у пунктах 1-4 частини 1 статті 91 КПК України, а також відомості про осіб, які надали первинні пояснення та обставини їх надання.

Перевірка показань із чужих слів під час судового розгляду в першій інстанції та апеляційного провадження включає два аспекти: розумовий (їх аналіз, синтез та співставлення з іншими доказами) і практичний (проведення відповідних судових дій). Як діяльність практична, перевірка показань із чужих слів здійснюється як у ході прямого допиту учасника кримінального провадження, який їх надає, так і за допомогою проведення широкого кола судових дій. Вибір судових дій, спрямованих на перевірку показань із чужих слів, здійснюється з урахуванням широкого кола об'єктивних і суб'єктивних чинників, зумовлених пізнавальними можливостями відповідних дій, обставинами вчинення кримінального правопорушення, змістом показань із чужих слів (їх повнотою, несуперечливістю, відповідністю іншим доказам), особою учасника кримінального провадження, який надає такі показання, обставинами отримання ним первинних пояснень тощо.

РОЗДІЛ 3.

ОЦІНКА ПОКАЗАНЬ ІЗ ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Загальні правила оцінки доказів та їх застосування в ході оцінки показань із чужих слів

Завершальним етапом формування показань із чужих слів є їх оцінка, яка спрямована на формування у свідомості суб'єктів доказування висновку про притаманність їм процесуальних властивостей, передбачених кримінальним процесуальним законом, і можливість їх використання в доказуванні задля встановлення обставин, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. За своєю сутністю оцінка доказів є розумовою діяльністю суб'єктів доказування, що відрізняє її від перевірки доказів. Поряд із цим, таке розуміння оцінки доказів, як вказує Г.Р. Крет, дозволяє відобразити сукупність здійснюваних у свідомості суб'єкта оцінки мисленнєвих операцій, які здійснюються на основі законів логічного мислення [93, с. 114].

Оцінка доказів здійснюється суб'єктами доказування у відповідності до вимог, встановлених частиною 1 статті 94 КПК України. Аналіз цієї норми свідчить про закріплення законодавцем низки загальних правил оцінки доказів, згідно з якими: 1) її суб'єктами є слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд; 2) оцінка доказів здійснюється її суб'єктами за внутрішнім переконанням; 3) внутрішнє переконання суб'єктів оцінки має ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; 4) в ході оцінки доказів її суб'єкти повинні керуватися законом; 5) об'єктом оцінки є як кожен окремо взятий доказ, так і їх сукупність; 6) предметом оцінки є процесуальні властивості доказів: належність, допустимість і достовірність кожного доказу та достатність і взаємозв'язок сукупності зібраних доказів для прийняття відповідного процесуального рішення.

Під час досудового розслідування оцінка показанням із чужих слів надається слідчим, прокурором у зв'язку з прийняттям ним відповідного процесуального рішення, ухвалення якого потребує здійснення та відображення в ньому результатів оцінки доказів. У першу чергу, це стосується письмового повідомлення про підозру, обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, постанови про закриття кримінального провадження тощо.

Водночас, оцінка доказів, у тому числі й показань із чужих слів, може здійснюватися слідчим, прокурором у зв'язку зі складенням ним інших процесуальних рішень (зокрема, постанов за результатами вирішення клопотань учасників кримінального провадження, зокрема, сторони захисту, потерпілого тощо) та інших процесуальних документів (зокрема, клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, про надання дозволу на проведення процесуальних дій, які потребують ухвали слідчого судді, тощо). Наприклад, на обґрунтування клопотання про надання дозволу на проведення обшуку старший слідчий СВ Охтирського районного ВП ГУНП в Сумській області навів відображені у протоколах допитів двох свідків показання, надані ними з чужих слів, в яких вони вказували на особу, котра за місцем проживання зберігає вогнепальну зброю, а також на місце проживання цієї особи (ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 19.01.2023 р. у справі № 583/226/23) [240].

У вказаних випадках суб'єктом оцінки доказів є дізнавач, яким відповідно до пункту 4-1 частини 1 статті 3, частини 1 статті 40 КПК України є службова особа підрозділу дізнання органу, котра уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків і наділяється під час його здійснення повноваженнями слідчого [99]. Так, на підтвердження місця проживання підозрюваного дізнавач СД Хмельницького РУП ГУНП в Хмельницькій області до клопотання про надання дозволу на проведення обшуку додав протокол допиту свідка, котрий у своїх

показаннях повідомив, що під час перебування у знайомого, який мешкає неподалік, йому зробив зауваження невідомий чоловік, після чого він з'ясував у свого товариша, як звати цього чоловіка та що він за цієї адресою проживає з дружиною та малолітньою донькою (ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13.10.2021 р. у справі № 686/24450/21) [246].

Суб'єктом оцінки доказів у досудовому розслідуванні є слідчий суддя, який здійснює її за результатами розгляду клопотань про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження та надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Зокрема, надаючи оцінку показанням із чужих слів, які містяться у складеному слідчим протоколі допиту потерпілого, доданому до його клопотання про надання дозволу на проведення обшуку, слідча суддя Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області зазначила, що наведені в цих показаннях факти потерпілим особисто не сприймалися та надані ним на основі висловлювань свідка, а тому за своєю сутністю є показаннями з чужих слів, що містять повідомлення про факт висловлювання [247].

У судовому розгляді показання з чужих слів оцінюються судом, а результати їх оцінки відображаються в кінцевому судовому рішенні: вирoku (обвинувальному чи виправдувальному), ухвалі про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи про закриття кримінального провадження. При цьому, з огляду на вимоги частини 3 статті 374 КПК України, в судовому рішенні наводиться зміст показань із чужих слів, обставини кримінального провадження, встановлені судом за їх допомогою, та результати оцінки таких показань з точки зору допустимості, належності та достовірності (вирок Київського районного суду міста Одеси від 31.07.2024 р. у справі № 947/27782/20) [20], а в разі їх неврахування – мотиви, з яких суд відкидає показання з чужих слів (вирок Держинського районного суду міста Харкова від 10.01.2025 р. у справі № 638/3889/18) [16].

Поряд із цим, оцінка показань із чужих слів може здійснюватися судом безпосередньо в судовому розгляді, що має місце в разі ухвалення ним рішення

про визнання таких показань очевидно недопустимим доказом або про відмову в задоволенні поданого учасником кримінального провадження клопотання про визнання з цієї підстави показань із чужих слів недопустимим доказом [51, с. 129]. Наприклад, Комунарський районний суд міста Запоріжжя, відмовляючи захиснику в задоволенні поданого ним клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим, здійснив оцінку показань викликаного і допитаного ним у судовому засіданні свідка, який залучався в досудовому розслідуванні як психолог для спілкування з малолітньою потерпілою від сексуального насильства й у присутності слідчого та зі згоди її матері спілкувався з малолітньою потерпілою (ухвала від 13.07.2022 р. у справі № 333/1540/22) [234].

Під час апеляційного провадження оцінка показань із чужих слів здійснюється судом апеляційної інстанції в постановлюваному ним кінцевому судовому рішенні – ухвалі, а у випадку, передбаченому пунктом 3 частини 1 статті 407 КПК України, – вироку (частина 1 статті 418 КПК України) [99]. Оцінці доказів судом апеляційної інстанції притаманна низка особливостей, до яких С.О. Ковальчук відносить: 1) обмеження вільної оцінки доказів перевіркою законності, обґрунтованості та вмотивованості судового рішення; 2) надання оцінки доказам, які не були предметом дослідження суду першої інстанції, але досліджувалися судом апеляційної інстанції з дотриманням вимог стосовно їх подання в апеляційному розгляді (частина 3 статті 404 КПК України), у сукупності з іншими доказами; 3) позбавлення суду апеляційної інстанції можливості надання доказам, які не були предметом його дослідження, власної оцінки, яка є відмінною від тієї оцінки, що була надана цим доказам судом першої інстанції [81, с. 384-385].

Відповідно, у випадках, за яких суд апеляційної інстанції не здійснював безпосереднього дослідження доказів, у тому числі й показань із чужих слів, він встановлює правильність оцінки, наданої їм судом першої інстанції. У разі додержання останнім вимог кримінального процесуального закону, які визначають механізм отримання показань із чужих слів, їх перевірки та оцінки,

суд апеляційної інстанції погоджується з оцінкою цього доказу, здійсненою судом першої інстанції. Так, Запорізький апеляційний суд визнав обґрунтованим здійснене судом першої інстанції посилення на показання трьох свідків, які безпосередніми очевидцями вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення не були, але яким обставини його вчинення стали відомі від самого потерпілого (ухвала від 15.07.2021 р. у справі № 311/3532/18) [230]. І, навпаки, у разі встановлення судом апеляційної інстанції факту недотримання судом першої інстанції норм КПК України щодо механізму формування показань із чужих слів, він констатує порушення вимог кримінального процесуального закону та надає цьому доказу власну оцінку. Зокрема, Полтавський апеляційний суд вказує, що визнавши показання з чужих слів, надані свідками, допустимим доказом і поклавши їх як вирішальні докази винуватості обвинуваченої в основу обвинувального вироку, за відсутності інших належних і допустимих доказів, суд першої інстанції істотно порушив вимоги кримінального процесуального закону, що послугувало передумовою для надання судом апеляційної інстанції власної оцінки цим показанням (ухвала від 29.01.2024 р. у справі № 529/2/23) [241].

У ході касаційного розгляду суд касаційної інстанції, з урахуванням частини 1 статті 433 КПК України, позбавлений права: 1) досліджувати докази; 2) встановлювати обставини, які не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, та визнавати їх доведеними; 3) вирішувати питання про достовірність доказів [99]. Відповідно, показання з чужих слів можуть оцінюватися судом касаційної інстанції в контексті перевірки правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального і процесуального права та здійсненої ними правової оцінки обставин кримінального провадження. Залежно від обставин провадження та дотримання цими судами вимог кримінального процесуального закону, які визначають механізм отримання показань із чужих слів, їх перевірки та оцінки, суд касаційної інстанції погоджується з оцінкою цього доказу, наданою йому судами першої та апеляційної інстанцій, і констатує необґрунтованість доводів касаційної скарги у частині неправильної оцінки

таких показань (постанова ККС ВС від 28.10.2021 р. у справі № 266/6051/19) [166], або, навпаки, вказує на слушність доводів, викладених у касаційній скарзі, і зазначає, що судами першої та/або апеляційної інстанції надана неправильна оцінка показанням з чужих слів (постанова ККС ВС від 21.10.2021 р. у справі № 752/23947/18) [164].

Хоча законодавець до суб'єктів оцінки доказів у частині 1 статті 94 КПК України відносить лише слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд [99], вченими неодноразово відзначалася доцільність включення до їх числа інших учасників кримінального провадження, зокрема сторони захисту та потерпілого [98, с. 205; 117, с. 184; 219, с. 135; 220, с. 315]. Зокрема, звертаючись до окреслення меж оцінки доказів, яка здійснюється стороною захисту, потерпілим, Г.Р. Крет вказує, що вони можуть оцінювати докази у зв'язку з поданням ними відповідних клопотань (про проведення слідчих (розшукових) дій, про зміну запобіжного заходу, про визнання доказу недопустимим тощо), виступом в судових дебатах, поданням апеляційної чи касаційної скарги тощо [93, с. 116]. Поділяючи таку позицію в цілому, необхідно зазначити, що поряд зі стороною захисту (в розумінні пункту 19 частини 1 статті 3 КПК України) і потерпілим, до суб'єктів оцінки доказів доречно також віднести представника потерпілого та його законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Оцінка показань із чужих слів, як свідчать результати дослідження судової практики, вказаними учасниками кримінального провадження, зазвичай, здійснюється в ході обґрунтування вимог, викладених у клопотанні про виклик і допит свідка (ухвала Ленінського районного суду міста Харкова від 13.05.2024 р. у справі № 642/1023/23) [237], про визнання показань із чужих слів очевидно недопустимим доказом (ухвала Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 13.07.2022 р. у справі № 333/1540/22) [234], в апеляційних (ухвала Тернопільського

апеляційного суду від 09.09.2020 р. у справі № 607/10537/19) [244] і касаційних скаргах (ухвала ККС ВС від 17.02.2023 р. у справі № 161/1560/22) [232].

Специфіка здійснюваної зазначеними учасниками кримінального провадження оцінки доказів, полягає в тому, що по-перше, вони звертаються до неї задля обґрунтування своєї правової позиції у кримінальному провадженні, з огляду на що її здійснення не може розглядатися як їх обов'язок, а по-друге, така оцінка не носить обов'язкового характеру для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду як суб'єктів ухвалення відповідних процесуальних рішень. У цілому це стосується й випадків здійснення оцінки доказів прокурором у ході судового розгляду в першій інстанції, апеляційного та касаційного провадження – за допомогою її здійснення він обґрунтовує свою правову позицію, яка висловлюється ним судових дебатах або викладається в апеляційній чи касаційній скарзі та не є обов'язковою для суду відповідної інстанції. Результати дослідження судової практики свідчать, що прокурори звертаються до оцінки показань із чужих слів задля обґрунтування вимог, наведених в апеляційних (ухвала Полтавського апеляційного суду від 17.04.2024 р. у справі № 554/9854/16) [242] та касаційних скаргах (постанова ККС ВС від 11.09.2024 р. у справі № 607/26266/18) [190].

Оцінка доказів здійснюється її суб'єктами за внутрішнім переконанням, формування якого становить мету, на досягнення якої вона спрямована [102, с. 225]. Основи розуміння внутрішнього переконання свого часу заклав М.М. Михеєнко, на думку якого його доцільно розглядати у двох аспектах: 1) психологічному – як процес його формування, в ході якого створюється власна думка й усуваються сумніви (динамічний аспект) і стан впевненості у правильності власних висновків, готовності здійснити їх фіксацію у процесуальних документах, відстоювати у відповідних інстанціях і нести відповідальність за них (статичний аспект); 2) гносеологічному – як знання про конкретні, окремо взяті факти та обставини кримінального провадження та їх сукупність, що охоплюються предметом доказування, висновки у цьому

кримінальному провадженні, зокрема стосовно юридичної оцінки, кваліфікації подій, фактів та обставин, які були встановлені [119, с. 146].

Необхідною передумовою формування внутрішнього переконання суб'єктів оцінки є всебічне, повне та неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження. Для сторони обвинувачення зазначене правило оцінки доказів законодавцем визначено як обов'язок, що охоплюється змістом законності як однієї із загальних засад кримінального провадження (пункт 2 частини 1 статті 7, стаття 9 КПК України). Так, відповідно до частини 2 статті 9 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані: 1) неупереджено, повно та всебічно дослідити обставини кримінального провадження; 2) виявити обставини як викриваючі підозрюваного, обвинуваченого та обтяжуючі його покарання, так і виправдовуючі та пом'якшуючі його покарання; 3) надати належну правову оцінку всім виявленим обставинам кримінального провадження; 4) забезпечити ухвалення законних і неупереджених процесуальних рішень [99]. Для суду вимога всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження ґрунтується на підставах скасування або зміни судових рішень, передбачених пунктами 1, 2 частини 1 статті 409 та пунктом 2 частини 1 статті 415 КПК України.

Здійснюючи оцінку доказів, її суб'єкти повинні керуватися законом, що, в першу чергу, стосується вимог кримінального процесуального закону, які визначають правила встановлення належності та допустимості доказів, порядок їх отримання та перевірки, предмет і межі доказування. Водночас, у ході оцінки доказів можливим є застосування вимог інших законів, наприклад Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-XII [198], у разі надання оцінки документам і речовим доказам, отриманим оперативними підрозділами під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, яка передувала відкриттю кримінального провадження.

Об'єктом оцінки є як кожен окремо взятий доказ, так і їх сукупність, а її предмет становить встановлення процесуальних властивостей доказів:

належності, допустимості, достовірності кожного з них і достатності та взаємозв'язку їх сукупності для ухвалення відповідного процесуального рішення.

У контексті дослідження механізму встановлення належності доказів у цілому та окремих їх видів учені вказують, що вирішення питання про цю процесуальну властивість передбачає надання відповіді на два взаємопов'язані питання, які відображають дві її сторони: 1) чи охоплюється факт або обставина, для підтвердження/спростування якого використовується доказ предметом доказування у цьому кримінальному провадженні; 2) чи існує зв'язок доказу, з урахуванням його змісту, з таким фактом або обставиною, тобто чи можливим є їх встановлення за допомогою цього доказу [81, с. 317-318; 121, с. 195]. Надаючи показанням із чужих слів оцінку з точки зору належності, суб'єкти доказування з'ясовують можливість їх використання для встановлення фактів та обставин, значимих для кримінального провадження та, відповідно, охоплюються предметом доказування в ньому. Так, спростовуючи доводи касаційної скарги засудженого, ККС ВС вказує, що наведені в оскаржуваному вироку показання свідків суд визнав послідовними, такими, що є належними та допустимими, адже прямо і непрямо вказують на існування обставин, які підлягають доказуванню, та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Ці показання отримано в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом, і ними, як процесуальними джерелами доказів у розумінні статті 84 КПК України, підтверджуються час, місце та спосіб вчинення вказаного кримінального правопорушення (ухвала від 17.02.2023 р. у справі № 161/1560/22) [232].

У разі, якщо результати оцінки показань із чужих слів свідчать про неможливість встановлення за їх допомогою фактів та обставин кримінального провадження, вони визнаються неналежними доказами. Наприклад, визнаючи показання з чужих слів неналежним доказом, Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області у вироку від 24.12.2024 р. у справі № 473/710/23 вказує,

що свідки не повідомили ні про деталі правопорушення (дату, час, суми отриманих коштів), ні про те, як саме це міг вчиняти обвинувачений [14]. Крім того, показання з чужих слів визнаються судом неналежним доказом у разі, коли вони стосуються фактів та обставин, які виходять за межі судового розгляду, визначені ним відповідно до статті 337 КПК України. Так, Кіровський районний суд міста Кіровограда у вироку від 23.05.2018 р. у справі № 404/7/18 зазначає, що згідно з висунутим обвинуваченням, обвинуваченому не ставиться у провину вчинення дій із неналежним проведенням розрахункових операцій або необліком готівкових коштів, необґрунтованим скасуванням або відміною чеків. Відповідно, показання свідків про обставини «відміни/скасування чеків» касирами магазину, в тому числі обвинуваченим, спосіб та наслідки цього, неналежне проведення розрахункових операцій, виходять за межі висунутого обвинувачення та обставин, які підлягають доказуванню, оскільки розгляд питання щодо вчинення обвинуваченою злочину в спосіб, який не вказано у обвинуваченні, неминуче порушуватиме її права на захист. Тому показання свідків про вказані обставини визнаються судом неналежним доказом для доведення винуватості обвинуваченого та не беруться в цій частині судом до уваги [22].

Встановлення належності показань із чужих слів є передумовою для їх подальшої оцінки із точки зору допустимості. Встановлення допустимості показань із чужих слів, з огляду на їх похідний характер, є чи не найбільш складним питанням, яке постає перед суб'єктом оцінки доказів, у тому числі й судом, порівняно із з'ясуванням інших процесуальних властивостей, притаманних таким показанням. Із урахуванням цього та необхідності в детальному дослідженні норм кримінального процесуального закону, присвячених поняттю, критеріям та умовам допустимості показань із чужих слів і підставам, процесуальному порядку та наслідкам визнання їх недопустимим доказом, та релевантної судової практики, проблематика встановлення судом цієї процесуальної властивості розглядатиметься в підрозділі 3.2 дисертації.

Визнані судом належним і допустимим доказом показання з чужих слів підлягають оцінці з точки зору їх достовірності, низка правил якої закріплена в частинах 2, 6, 7 статті 97 КПК України як умови допустимості цього доказу та підстави визнання його недопустимим. Встановлення достовірності показань із чужих слів передбачає надання суб'єктом оцінки доказів відповіді на питання про об'єктивність відображення відомостями, які становлять їх зміст, фактів та обставин кримінального провадження з урахуванням забезпечення іншій стороні кримінального провадження (стороні захисту стосовно свідків обвинувачення та стороні обвинувачення стосовно свідків захисту) можливості спростувати ці показання.

У разі забезпечення такої можливості та за відсутності сумнівів у достовірності показань із чужих слів, суди використовують їх для встановлення фактів та обставин кримінального провадження. Так, спростовуючи доводи апеляційної скарги захисника стосовно недостовірності показань із чужих слів, наданих трьома свідками, Запорізький апеляційний суд в ухвалі від 15.07.2021 р. у справі № 311/3532/18 зазначає, що вони надавали свої показання в суді першої інстанції під присягою, з дотриманням усіх правил допиту, у судових засіданнях стороні захисту була забезпечена можливість ставити їм запитання та спростовувати їх доводи, об'єктивних підстав не довіряти їм колегія суддів не вбачає, а тому порушень вимог кримінального процесуального закону при обґрунтуванні доведеності вини обвинуваченого цими показаннями не встановлено [230]. Схоже вмотивування наводиться Тернопільським апеляційним судом, який в ухвалі від 09.09.2020 р. у справі № 607/10537/19 вказує, що судом першої інстанції обґрунтовано та вірно враховано те, що при вирішенні питання щодо достовірності показань свідка, отриманих ним від потерпілого та наданих під час судового розгляду, та показань потерпілого, враховано, що такі показання надані безпосередньо суду, при цьому свідок та потерпілий були приведені до присяги та попереджені про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань; з врахуванням часу,

який минув з моменту подій до допиту у суді, вони є логічними та послідовними та в їх сукупності не суперечать іншим доказам, здобутим у справі [244].

Водночас, порушення права на перехресний допит суд апеляційної або касаційної інстанції може констатувати, за наявності для цього підстав, лише в тих випадках, коли така судова дія проводилася судом попередньої інстанції. Як наголошує ККС ВС, вести мову про порушення права на перехресний допит можна лише у разі проведення прямого допиту особи в судовому засіданні. Тоді, коли має місце прямий допит, сторона провадження може скористатися правом на перехресний допит і реалізація цього права має бути забезпечена. У тих випадках, коли такий прямий допит взагалі не проводився і особа фактично не допитувалася як свідок у судовому засіданні, порушити право на перехресний допит неможливо. Відтак, право сторони захисту на перехресний допит свідка судом порушено не було (постанова від 27.08.2024 р. у справі № 172/149/23) [189].

Для визнання показань із чужих слів достовірним доказом необхідно, щоб вони підтверджувалися іншими доказами, визнаними судом допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншими учасниками кримінального провадження. Як вказує ККС ВС із посиланням на пункт 55 рішення ЄСПЛ від 21.10.2010 р. у справі «Корнєв і Карпенко проти України», у своїй практиці щодо визнання показань із чужих слів допустимим доказом Суд також звертає увагу на те, що такі показання не можуть бути єдиними і вирішальними у ході ухвалення судового рішення та повинні підтверджуватися іншими допустимими доказами (постанова від 31.07.2024 р. у справі № 308/13071/22) [186].

Наведена вимога є одним з елементів триступеневого тесту, який застосовується ЄСПЛ в разі використання національними судами для обґрунтування судових рішень показань відсутніх свідків і викладений ВП ЄСПЛ у рішеннях від 15.12.2011 р. у справі «Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom» та від 15.12.2015 р. у справі «Schatschaschwili v. Germany» [264; 266]. Резюмуючи принципи цих справ, ЄСПЛ у § 41 рішення від 12.03.2020 р. у справі

«Черніка проти України» наголошує, що їх застосування в цілому передбачає надання відповіді на три запитання: 1) про наявність достатніх підстав для нез'явлення свідка та визнання показань, які надані відсутнім свідком, допустимим доказом; 2) про використання показань, наданих таким свідком, як єдиної чи вирішальної підстави для засудження або достатньо вагомої, що могло створити для сторони захисту перешкоди; 3) про існування достатніх врівноважуючих чинників, у тому числі належних процесуальних гарантій, придатних як для компенсації тих недоліків, з якими сторона захисту зіштовхнулася внаслідок визнання неперевірених показань допустимим доказом, так і для забезпечення загальної справедливості судового розгляду [215]. У доктрині кримінального процесу відзначається доцільність поширення наведеного тесту на оцінку показань, наданих зі слів відсутніх осіб [219, с. 160], у тому числі й малолітніх і неповнолітніх потерпілих у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [54, с. 306; 55, с. 47], та внесення відповідних доповнень до статті 97 КПК України [2, с. 163].

У разі, якщо показання з чужих слів викликають сумнів в їх об'єктивності або первинне пояснення, яке становить їх зміст, отримане від невстановленої особи, суди констатують їх недостовірність таких показань. Так, Лубенський міськрайонний суд Полтавської області в ухвалі від 09.01.2020 р. у справі № 539/69/20 зазначає, що у своїх показаннях свідки не вказують осіб, які надали первинні пояснення, обставини, за яких вони надавали такі пояснення. Таким чином, слідчий суддя не може пересвідчитись в переконливості відомостей щодо факту надання первинних пояснень, оцінити можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення. При цьому первинні пояснення надані абстрактно, без уточнень точної дати відвідування цього закладу, способу здійснення грального бізнесу, що має істотне значення оскільки в клопотанні йде мова про незаконну діяльність закладу саме після прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2019 р. № 1325-р щодо діяльності розповсюджувачів

лотерей та визначення поняття «електронна система». Крім того, вказані показання свідків є абсолютно ідентичними, що викликає розумний сумнів щодо їх об'єктивності [238].

Практика використання стороною обвинувачення для встановлення фактів та обставин кримінального провадження показань із чужих слів, джерело яких невідоме, та подальшого визнання їх судом недостовірним доказом є доволі поширеною (вирок Шацького районного суду Волинської області від 09.07.2020 р. у справі № 166/362/19, вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 01.10.2021 р. у справі № 589/5219/19, вирок Врадіївського районного суду Миколаївської області від 19.01.2022 р. у справі № 479/825/16-к) [15; 35; 36]. Поширеність такої практики свідчить про доцільність внесення доповнень до статті 97 КПК України, які б передбачали неможливість використання в доказуванні показань із чужих слів за умови, що вони надаються свідком, потерпілим зі слів невстановленої особи, яка надала первинні пояснення, як це було передбачено в частині 3 статті 68 КПК України 1960 року (див. додаток 2 до дисертації).

Поряд із цим, до визнання показань із чужих слів недостовірним доказом призводить встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст цих показань. Як зазначають Ю.І. Лозинська та Р.М. Шехавцов, оцінка з точки зору достовірності показань свідка, які надаються ним із чужих слів, прямо пов'язана з першоджерелом відомостей, що повідомляються ним. Наслідком встановлення недостовірності першоджерела таких відомостей є визнання показань із чужих слів недостовірним доказом [108, с. 177].

У ході встановлення достовірності показань із чужих слів, суди можуть звертатися до з'ясування репутації свідка, яким вони надаються. Так, визнаючи показання з чужих слів достовірним доказом, Арбузинський районний суд Миколаївської області у вироку від 12.02.2021 р. у справі № 467/39/19 вказує, що обставин, визначених статтею 87 КПК України, судом встановлено не було, а так само й інших відомостей, передбачених частиною 2 статті 96 КПК України щодо

свідків, як то, показання, документи, які підтверджують їх репутацію, зокрема, щодо засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують їх нечесність, суд у своєму розпорядженні не мав [10]. І, навпаки, у разі надання сторонами кримінального провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань, у тому числі й тих, що надаються ним із чужих слів, суд вправі визнати такі показання недостовірним доказом. Зокрема, констатуючи недостовірність показань свідка, наданих із чужих слів, Буринський районний суд Сумської області в ухвалі від 27.03.2020 р. у справі № 574/290/20 зазначає, що органами досудового розслідування для перевірки показань свідка жодні слідчо-оперативні заходи не проводилися, і докази на встановлення особи, яка дала первинні пояснення, слідчому судді не надані. Крім цього, слідчий суддя звертає увагу і на особу свідка, який раніше судимий, має сумнівну репутацію і щодо нього тривалий час органами НП проводилися профілактичні заходи [227].

На доцільність визнання показань із чужих слів недостовірним доказом із наведених підстав звертають увагу й практичні працівники. Так, у ході проведення анкетування встановлено, що 85,8 % респондентів вважають за необхідне визнавати такі показання недостовірними за наявності сумнівів в об'єктивності показань із чужих слів, 73,3 % – у разі отримання первинного пояснення, яке становить зміст показань із чужих слів, від невстановленої особи, 84,2 % – у разі встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів, 60,8 % – у разі надання сторонами провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань (див. додаток 3 до дисертації).

Встановивши належність, допустимість і достовірність кожного доказу, суб'єкт доказування звертається до встановлення достатності їх сукупності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Звертаючись до аналізу частини 1 статті 94 КПК України, В.М. Зінченко та С.О. Ковальчук наголошують, що достатність доказів повинна встановлюватися відповідно до

динаміки кримінального провадження, пояснюючи це тим, що вона є оцінним поняттям, що характеризується різним змістом на конкретний момент досудового розслідування чи судового розгляду, на якому підлягає ухваленню відповідне процесуальне рішення [72, с. 21].

Поділяючи таку позицію, потрібно звернути увагу на те, що вона ґрунтується на слідчій та судовій практиці, в якій сукупність доказів, достатніх для констатації їх достатності, зумовлена тим процесуальним рішенням, у зв'язку з прийняттям якого здійснюється оцінка доказів. Так, надаючи оцінку доказам в ході ухвалення рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення процесуальних дій, слідчі судді виходять із достатності доказів для підтвердження наявності підстав для застосування відповідних заходів чи проведення відповідних дій. Наприклад, оцінюючи докази за результатами розгляду клопотання слідчого про надання дозволу на проведення обшуку, Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області в ухвалі від 28.09.2021 р. у справі № 740/5410/21 вказує, що дані протоколу допиту свідка, надані ним із чужих слів, за відсутності інших доказів не є достатньою підставою для висновку щодо причетності особи до вчинення кримінального правопорушення [239].

Натомість, здійснюючи оцінку доказів на момент ухвалення обвинувального вироку, суд повинен встановити винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення поза розумним сумнівом, що зумовлено вимогами кримінального процесуального закону (частина 2 статті 17 КПК України) та судовою практикою як ЄСПЛ (наприклад, рішення від 21.02.2006 р. у справі «Şeker v. Turkey»), так і ККС ВС (зокрема, постанова від 19.07.2023 р. у справі № 640/4435/18), в якій сформовано стандарт доказування «поза розумним сумнівом» [177; 267]. У разі недоведення стороною обвинувачення винуватості обвинуваченого поза розумним сумнівом, суд першої інстанції за результатами розгляду кримінального провадження по суті постановлює виправдувальний вирок, а суд апеляційної та касаційної інстанції,

встановивши це під час перегляду оскаржуваних судових рішень, вправі скасувати їх і призначити новий розгляд у суді відповідної інстанції, а в разі повторного покладення судами попередньої інстанції в основу судового рішення недостатньої сукупності доказів – скасувати їх і закрити кримінальне провадження. Так, вказуючи на допущення судом апеляційної інстанції істотного порушення вимог кримінального процесуального закону внаслідок покладення в основу обвинувального вироку показань із чужих слів як вирішального доказу винуватості обвинуваченого за відсутності інших допустимих доказів, ККС ВС дійшов переконання, що докази, покладені судом в основу обвинувального вироку в частині засудження обвинуваченого, як кожен окремо, так і в сукупності між собою не містять жодних даних, які б поза розумним сумнівом доводили вчинення інкримінованих йому злочинів. Із урахуванням цього, ККС ВС рішення судів попередніх інстанцій скасував, а кримінальне провадження стосовно засудженого закрити (постанова від 22.04.2021 р. у справі № 732/760/19) [158].

Поряд із цим, у ході встановлення достатності доказів потрібно враховувати, що зазначена процесуальна властивість доказів характеризується як кількісною, так і якісною складовою. При цьому, як слушно зазначає М.В. Деєв, основною є якісна (змістовна) характеристика сукупності доказів, внаслідок чого їх кількісна характеристика не відіграє вирішального значення [63, с. 83]. Таке розуміння достатності доказів висловлюється й у судовій практиці. Зокрема, відмовляючи у задоволенні клопотання сторони обвинувачення про допит свідка, Апеляційний суд Запорізької області в ухвалі від 19.03.2018 р. у справі № 322/766/16 вказує, що показання свідка, який, як і інший свідок, факт правопорушення сприймав тільки із слів потерпілої, не можуть бути визнані допустимим доказом, оскільки вони не знаходять підтвердження в інших доказах у матеріалах справи, а тому факт відмови виклику його в судове засідання в суд першої інстанції не може свідчити про істотне порушення вимог КПК України, так як у даному випадку кількість показань із чужих слів не може перерости в якість, а тому немає будь-якої необхідності допиту цього свідка і в суді

апеляційної інстанції [226]. Поділяючи наведені висновки суду апеляційної інстанцій, ККС ВС відзначає, що ними обґрунтовано визнано недопустимими доказами показання зазначених свідків, які за своєю сутністю є показаннями з чужих слів (постанова від 14.03.2019 р. у справі № 322/766/16) [147].

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що з огляду на похідний характер показань із чужих слів, законодавець у нормах кримінального процесуального закону закріплює особливості їх оцінки з точки зору допустимості, що, водночас, не впливає на застосування в ході оцінки показань із чужих слів загальних правил оцінки доказів, передбачених частиною 1 статті 94 КПК України. Суб'єктами оцінки показань із чужих слів у ході судового провадження є суд відповідної інстанції (першої, апеляційної чи касаційної), який здійснює її у зв'язку з прийняттям відповідного судового рішення, а також учасники кримінального провадження, котрі звертаються до неї задля обґрунтування своєї правової позиції у відповідному клопотанні, промові в судових дебатах, апеляційній чи касаційній скарзі тощо. Предмет оцінки показань із чужих слів складає встановлення притаманних їм індивідуальних процесуальних властивостей – належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення як системної процесуальної властивості доказів.

3.2. Встановлення судом допустимості показань із чужих слів як передумова їх використання для обґрунтування судових рішень

3.2.1. Критерії та умови допустимості показань із чужих слів й особливості їх встановлення судом

Необхідною передумовою використання доказів задля потреб кримінального процесуального доказування є їх допустимість, правила якої

спрямовані на отримання доказів із чітким і неухильним додержанням вимог КПК України, а в окремих випадках – на встановлення можливості їх використання в доказуванні. Це пов'язано з тим, що отримання доказів з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, так само як і недотримання низки встановлених ним правил використання доказів, призводить до їх недопустимості та, відповідно, неможливості використання у кримінальному провадженні.

Встановлення допустимості доказів передбачає визначення їх відповідності критеріям, передбаченим нормами кримінального процесуального закону. Звертаючись до розкриття поняття критеріїв допустимості доказів, А.І. Дерев'янка вказує, що ними є умови, які визначені КПК України і виконання яких дає підстави визнавати докази допустимими [62, с. 575]. Водночас, терміни «критерії» та «умови» із точки зору семантики не є синонімами, у зв'язку з чим використання терміну «умови» для визначення поняття «критерії допустимості доказів» убачається недоречним. Відповідно до семантичного розуміння терміну «критерій», він використовується для позначення підстави для оцінки, визначення або класифікації чогось чи для позначення мірила. Натомість, термін «умова» у відповідному значенні використовується для позначення необхідної обставини, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [8, с. 588, 1506]. За такого семантичного розуміння термін «критерії допустимості доказів» потрібно розуміти як підстави для їх оцінки з точки зору вказаної процесуальної властивості, а також відрізняти його від терміну «умови допустимості доказів», який застосовувати для позначення обставин, які сприяють забезпеченню цієї їх процесуальної властивості.

У доктрині кримінального процесу протягом доволі тривалого часу традиційно виокремлювалося три критерії допустимості доказів: 1) їх отримання з належного джерела; 2) одержання доказів належним суб'єктом; 3) дотримання встановленого законом порядку їх одержання [70, с. 255; 123, с. 15; 138, с. 488; 224, с. 71]. Аналогічну позицію висловлює ККС ВС, який зазначає, що вимоги

допустимості доказу стосуються: належного процесуального джерела; належного суб'єкта отримання доказу; законності процесуальної форми збирання і закріплення доказів (постанова від 07.07.2022 р. у справі № 748/1046/19) [170]. Зазначений підхід ґрунтується на розумінні законодавцем поняття допустимого доказу, наведеного ним у частині 1 статті 86 КПК України, і відображає розширену характеристику законності отримання доказів з точки зору джерела, суб'єкта і порядку їх одержання.

Водночас, з урахуванням того, що до недопустимості доказів призводять не всі, а лише істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, вченими обґрунтовано звертається увага на доцільність уточнення наведеного підходу до структурування критеріїв допустимості доказів. Так, Т.О. Лоскутов виокремлює два критерії допустимості доказів у кримінальному провадженні: 1) законність (нормативність) – критерій, який визначається законністю порядку одержання доказу (стаття 86 КПК України); 2) правомірність – критерій, який пов'язується із встановленням наявності або відсутності істотного порушення прав і свобод людини під час отримання доказу (стаття 87 КПК України) [110, с. 107]. При цьому вчений слушно зауважує, що з огляду на зміну підходу до визначення змісту предмета правового регулювання у кримінальному процесі має змінюватися й основний критерій допустимості доказів. Таким критерієм має стати правомірність (а не законність) процесуального порядку отримання доказів, тоді як другорядним критерієм допустимості можна передбачити законність процесуального порядку отримання доказів [109, с. 178]. Поділяючи наведений підхід у цілому, потрібно звернути увагу на два моменти.

По-перше, норми КПК України передбачають можливість визнання доказів недопустимими не лише внаслідок їх отримання з істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону, допущеними в ході отримання доказів, але й внаслідок недотримання низки правил використання доказів, що не пов'язані з порушенням порядку їх одержання. Зокрема, визнанню недопустимими підлягають: 1) докази і відомості, які стосуються особи

підозрюваного, обвинуваченого та вказані в частині 1 статті 88 КПК України; 2) докази, отримані у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, а також у порядку одноразового (спеціального) добровільного декларування (стаття 88-1 КПК України); 3) докази, які не були відкриті іншій стороні в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, у тому числі показання з чужих слів, що не були відкриті стороною обвинувачення. У разі визнання доказів недопустимими із цих підстав критерії правомірності та законності до уваги не беруться, оскільки законодавець не ставить вирішення питання про допустимість вказаних доказів у залежність від дотримання порядку їх одержання та істотності допущених його порушень. У зв'язку з цим, поряд із зазначеними критеріями, доречно виокремити третій – прийнятність як критерій, який стосується можливості використання доказів у випадках, передбачених нормами кримінального процесуального закону (статті 88, 88-1, частина 12 статті 290 КПК України).

По-друге, стосовно показань із чужих слів критерій законності визначений нормами не лише статті 86 КПК України, але й частинах 2, 3, 5, 7 статті 97 цього Кодексу, в якій законодавець окреслює вимоги до допустимості цього виду показань. При цьому в зазначених нормах статті 97 КПК України законодавець встановлює більш широке коло умов допустимості показань із чужих слів, які висуваються до них, порівняно з іншими видами доказів, у тому числі й іншими видами показань. Водночас, умова допустимості показань із чужих слів, визначена частиною 6 зазначеної статті, не охоплюється критеріями правомірності та законності, оскільки пов'язана з використанням цього доказу, а не його отриманням. Тому її доречно віднести до числа умов допустимості показань із чужих слів, які ґрунтуються на критерії прийнятності.

Кожному з наведених критеріїв притаманні відповідні умови, дотримання яких забезпечує допустимість доказів, у тому числі й показань із чужих слів.

Виходячи із критерію правомірності, докази підлягають отриманню поза відсутністю істотних порушень прав і свобод людини, коло яких визначено

частинами 1, 2 статті 87 КПК України, інших істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, вказаних у частині 3 зазначеної статті, а також не можуть бути здобутими завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини. Із урахуванням змісту частин 1-3 статті 87 КПК України, у межах критерію правомірності загальними умовами допустимості доказів, які поширюються на показання з чужих слів, є: 1) неприпустимість застосування задля їх отримання катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 2) дотримання права на захист (у разі надання показань із чужих слів підозрюваним, обвинуваченим); 3) неприпустимість їх отримання від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 4) дотримання права на перехресний допит учасника судового провадження, яким надаються показання з чужих слів [99].

З огляду на критерій законності, докази повинні бути отримані з дотриманням встановленого нормами кримінального процесуального закону порядку їх одержання. У першу чергу, докази повинні бути отримані з додержанням норм кримінального процесуального закону, які врегульовують порядок проведення під час досудового розслідування слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а в ході судового розгляду – відповідних судових дій, а також закріплюють зміст загальних засад кримінального провадження, які знаходять свою реалізацію у кримінальному процесуальному доказуванні – законності, поваги до людської гідності, недоторканності житла чи іншого володіння особи, таємниці спілкування, невтручання у приватне життя, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, свободи від самовикриття, забезпечення права на захист, змагальності сторін, безпосередності дослідження доказів тощо (пункти 2, 4, 6-8, 10, 11, 13, 15, 16 частини 1 статті 7, статті 9, 11, 13 – 15, 17, 18, 20, 22, 23 КПК України) [99]. Відповідно, коло умов допустимості доказів у межах цього

критерію є доволі широким і залежить, у першу чергу, від особливостей отримання того або іншого виду доказів. До загальних умов допустимості доказів, які застосовуються до показань із чужих слів, зокрема, належать: 1) неприпустимість їх отримання до внесення відомостей до ЄРДР (частина 3 статті 214 КПК України); 2) неприпустимість проведення допиту у нічний час за відсутності підстав, визначених частиною 4 статті 223 КПК України; 3) неприпустимість отримання показань із чужих слів після закінчення досудового розслідування (частина 8 статті 223 КПК України). Спеціальними умовами допустимості показань із чужих слів у межах критерію законності є: 1) винятковість випадків визнання їх допустимими доказами з урахуванням наявності обставин, передбачених частинами 2, 3 статті 97 КПК України; 2) відповідність показань із чужих слів іншим правилам допустимості доказів, окрім встановлених статтею 97 КПК України; 3) неприпустимість отримання показань із чужих слів від слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження (частина 7 статті 97 КПК України) [99].

Із урахуванням критерію прийнятності, загальними умовами допустимості доказів, які поширюються на показання з чужих слів, є: 1) неприпустимість використання, за винятком випадків, передбачених частиною 2 статті 88 КПК України, на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення показань із чужих слів, які стосуються вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження; 2) відкриття стороною обвинувачення показань із чужих слів у порядку, визначеному статтею 290 КПК України. Спеціальною умовою допустимості показань із чужих слів, що ґрунтується на критерії прийнятності, є підтвердження показань із чужих слів іншими доказами, визнаними допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншим учасником кримінального провадження (частина 6 статті 97 КПК України) [99].

Встановлення відповідності показань із чужих слів критерію правомірності здійснюється шляхом звернення суду до з'ясування того, чи мали місце в ході їх отримання: 1) істотні порушення прав і свобод людини, визначених частинами 1, 2 статті 87 КПК України; 2) інші істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, вказані в частині 3 статті 87 КПК України; 3) використання інформації, отриманої внаслідок істотного порушення прав і свобод людини. Встановлюючи відповідність показань із чужих слів критерію законності, суд з'ясовує, чи були дотримані в ході їх одержання вимоги кримінального процесуального закону.

У разі встановлення судом факту порушення прав і свобод людини, визначених частинами 1, 2 статті 87 КПК України, або порушень інших вимог цього Кодексу стосовно порядку отримання доказів у цілому та показань із чужих слів зокрема, він повинен визначити, чи було таке порушення істотним. При цьому істотні порушення прав і свобод людини, передбачених частинами 2, 3 статті 87 КПК України, призводять до безумовного визнання доказів недопустимими. На думку В.М. Трофименка, це свідчить про пріоритетність, з огляду на соціальну значимість цінностей, на охорону яких направлені зазначені законодавчі приписи, процесуальної форми доказів стосовно їх змісту [222, с. 157]. У всіх інших випадках, як зазначає Г.Р. Крет, істотність допущеного порушення вимог кримінального процесуального закону має встановлюватися з урахуванням формулювання в ньому відповідної норми як імперативного правила, наслідком порушення якого є визнання доказу недопустимим. Тобто, у випадках, за яких підстави визнання доказів недопустимими нормами частин 2, 3 статті 87 КПК України не передбачені, встановлення в кожному конкретному випадку допустимості/недопустимості доказу покладається на розсуд суду [92, с. 251]. Наведений підхід знайшов втілення у судовій практиці ВП ВС, яка вказує на безальтернативний обов'язок суду констатувати істотне порушення прав людини і основоположних свобод та визнати недопустимими засоби доказування з підстав, визначених частинами 2, 3 статті 87 КПК України, та наголошує, що

суд, вирішуючи питання про вплив порушень порядку проведення процесуальних дій на доказове значення отриманих у їх результаті відомостей, повинен, насамперед, встановити вплив допущених порушень на конвенційні або конституційні права людини, зокрема з'ясувати, наскільки процедурні недоліки «зруйнували» ці права, звузили їх чи призвели до обмеження особи у можливості ефективного використання цих прав (постанова від 31.08.2022 р. у справі № 756/10060/17) [142]. Поділяючи такий підхід, стосовно показань із чужих слів потрібно вказати, що правило частини 7 статті 97 КПК України сформульоване законодавцем в імперативній формі, внаслідок чого його порушення також повинно призводити до безумовного визнання отриманих показань недопустимим доказом.

Звертаючись до визначення відповідності показань із чужих слів критерію прийнятності, суд встановлює, чи були дотримані умови використання показань із чужих слів, передбачені частиною 2 статті 88 КПК України (стосовно використання на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення показань, які стосуються вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження), статтею 290 КПК України (у частині відкриття стороною обвинувачення показань із чужих слів), частиною 6 статті 97 КПК України (стосовно підтвердження показань із чужих слів іншими доказами, визнаними допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншим учасником кримінального провадження).

Істотна специфіка в ході встановлення відповідності показань із чужих слів критеріям законності та прийнятності притаманна з'ясуванню судом спеціальних умов допустимості цього доказу, передбачених частинами 2, 3, 5-7 статті 97 КПК України.

Відповідно до абзацу 1 частини 2 статті 97 КПК України, суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо

такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів [99]. Із урахуванням цієї норми, визнання показань із чужих слів допустимим доказом здійснюється: 1) у виняткових випадках; 2) судом за його власним розсудом; 3) незалежно від можливості проведення ним допиту особи, котрою надано первинні пояснення; 4) після встановлення їх відповідності іншим правилам допустимості, встановленим КПК України.

В абзаці 1 частини 2 статті 97 КПК України законодавець констатує винятковість випадків, за яких суд вправі визнати показання з чужих слів допустимим доказом. Винятковість таких випадків, як правило, зумовлена неможливістю допиту особи, яка надала первинні пояснення. Примірний перелік випадків, які зумовлюють необхідність отримання судом показань із чужих слів і, відповідно, враховуються в ході встановлення їх допустимості, може бути визначений на основі аналізу частини 3 статті 97 КПК України, в якій законодавець закріплює коло випадків, за яких суд має право визнати неможливим допит особи, котра надала первинні пояснення.

Хоча визнання показань із чужих слів допустимим доказом здійснюється судом за його власним розсудом, сформованим у ході їх оцінки, водночас, як слушно наголошує О.О. Торбас, розсуд є можливим лише в певних межах, які чітко визначені законодавчим актом [221, с. 31]. Межі розсуду суду у визнанні показань із чужих слів допустимим доказом визначаються як частинами 2, 3, 5-7 статті 97 КПК України, так і іншими нормами цього Кодексу, які встановлюють умови допустимості доказів. Відповідно, як зазначає М.М. Стоянов, визнання показань із чужих слів допустимим доказом під час виконання всіх наведених умов є все-таки дискреційним повноваженням суду [217, с. 329].

Норма абзацу 1 частини 2 статті 97 КПК України у частині надання суду права визнати показання з чужих слів допустимим доказом незалежно від можливості допиту особи, котра надала первинні пояснення в доктрині кримінального процесу зазнала істотної критики. Звертаючись до аналізу цієї норми, вчені зазначають, що за можливості допиту особи, яка надавала первинні

пояснення, визнання показань із чужих слів допустимим доказом є порушенням безпосередності дослідження показань, речей і документів як однієї з основних засад кримінального провадження [209, с. 289-290; 208, с. 124]. Із урахуванням цього, науковці вказують на доцільність їх визнання допустимим доказом лише у випадках, що унеможлиблюють допит цієї особи [44, с. 113; 74, с. 240; 140, с. 272], і пропонують внести зміни до абзацу частини 1 статті 97 КПК України, якими передбачити право суду визнати показання з чужих слів допустимим доказом тільки у разі неможливості допиту особи, котра надала первинні пояснення [129, с. 323; 6, с. 251; 60, с. 83; 75, с. 90]. Такий підхід є цілком обґрунтованим і заслуговує схвальної оцінки, оскільки головуючий у судовому засіданні, керуючись частиною 1 статті 321 КПК України, повинен забезпечити виконання учасниками кримінального провадження покладених на них процесуальних обов'язків, у тому числі здійснити судовий виклик потерпілих, свідків для їх допиту (частина 2 статті 134, частина 2 статті 318 КПК України), в разі нез'явлення потерпілого – відкласти судовий розгляд у разі встановлення неможливості з'ясування всіх обставин кримінального провадження за його відсутності (частина 1 статті 325 КПК України), а в разі нез'явлення свідків – призначити нове судове засідання та вжити заходів для їх прибуття (частини 1, 2 статті 327 КПК України) [99]. На підставі наведених норм суд повинен вжити заходів до виклику та допиту особи, яка надала учаснику кримінального провадження первинні пояснення. Натомість, у частині 3 статті 97 КПК України законодавець встановлює перелік випадків, за яких суд позбавлений можливості отримати показання свідка, потерпілого, котрий надав первинні пояснення допитаному учаснику кримінального провадження, в тому числі з урахуванням вичерпання судом можливості до забезпечення з'явлення такого свідка, потерпілого в судове засідання.

Поряд із цим, окремі вчені відзначають некоректність закріплення в нормі абзацу 1 частини 2 статті 97 КПК України вказівки на можливість визнання судом показань із чужих слів допустимим доказом за умови їх допустимості за іншими

її правилами. Так, Т.В. Лукашкіна вважає зайвим наведене в цій нормі зауваження, що такі показання повинні бути допустимими згідно з іншими правилами допустимості, адже це загальна умова визнання відомостей доказами у провадженні [121, с. 226]. Поділяючи таку позицію, потрібно відзначити, що норми статті 97 КПК України у частині визначення допустимості показань із чужих слів є спеціальними по відношенню до норм цього Кодексу, які встановлюють загальні правила допустимості доказів і, відповідно, є загальними. Тому, безперечно, що визнання показань із чужих слів допустимим доказом можливе лише в разі їх відповідності всім правилам, які встановлені як загальними, так і спеціальними нормами.

У зв'язку з цим абзац 1 частини 2 статті 97 КПК України доцільно викласти у новій редакції шляхом виключення з нього вказівок як на можливість визнання показань із чужих слів допустимим доказом незалежно від можливості допиту особи, котра надала первинні пояснення, так і ухвалення цього рішення за умови відповідності показань із чужих слів іншим правилам допустимості доказів (див. додаток 2 до дисертації).

У частині 2 статті 97 КПК України законодавець наводить коло обставин, які підлягають урахуванню судом в ході прийняття рішення про визнання показань із чужих слів допустимим доказом. Урахування цих обставин у сукупності, як слушно вказує О.Г. Шило, дозволяє суду дійти обґрунтованого висновку щодо визнання показань із чужих слів допустимим доказом [257, с. 154]. Так, приймаючи зазначене рішення, суд зобов'язаний враховувати такі обставини:

1. Значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей (пункт 1 частини 2 статті 97 КПК України). У контексті цієї норми мова йде про необхідність встановлення судом і врахування в ході вирішення питання про допустимість показань із чужих слів їх належності (значення цих показань для

встановлення фактів та обставин кримінального провадження і розуміння інших доказів) та достовірності (правдивість показань із чужих слів).

Застосовуючи наведену норму, суди, зазвичай, констатують, для встановлення яких фактів та обставин кримінального провадження мають значення досліджені в судовому засіданні показання з чужих слів. Наприклад, Рахівський районний суд Закарпатської області у вироку від 16.02.2021 р. у справі № 305/2053/18 зазначає, що використання показань потерпілої та двох свідків, надані ними з чужих слів, мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, а саме є необхідними задля доведення чи спростування факту заподіяння іншому потерпілому тілесних ушкоджень обвинуваченим [29].

2. Інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані (пункт 2 частини 2 статті 97 КПК України). Із урахуванням цієї норми, суд повинен дослідити інші докази, які містять відомості про ті самі факти та обставини кримінального провадження, що й показання з чужих слів, що дозволить перевірити достовірність останніх.

Результати дослідження судової практики свідчать, що в переважній більшості випадків суди наводять перелік доказів, які підтверджують показання з чужих слів. Так, Ярмолинецький районний суд Хмельницької області у вироку від 09.09.2021 р. у справі № 689/741/20 вказує, що показання семи свідків, надані суду з чужих слів, підтверджуються іншими належними та допустимими доказами: послідовними показаннями потерпілого, протоколами проведення слідчих експериментів, висновками судово-медичних експертиз [37].

3. Обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності (пункт 3 частини 2 статті 97 КПК України). Тобто необхідною умовою встановлення цієї обставини, як і попередньої, є оцінка показань із чужих слів з точки зору їх достовірності. На виконання цієї норми суд повинен встановити обставини, за яких учасник кримінального провадження, котрий надає показання з чужих слів, отримав їх, виходячи з того, чи викликають вони у

суду довіру. Зокрема, ними є такі обставини: ким надані первинні пояснення, час і місце їх надання, умови, за яких вони надавалися, стан, в якому перебувала особа, котра надавала первинні пояснення, чи були присутні під час їх надання інші особи тощо.

У судовій практиці відсутній єдиний підхід стосовно наведення в судових рішеннях оцінки допустимості показань із чужих слів з урахуванням пункту 3 частини 2 статті 97 КПК України. Так, одні суди надають оцінку обставинам надання первинних пояснень учаснику кримінального провадження, котрий надає показання з чужих слів, шляхом наведення узагальненого висновку про відповідність цих обставин вимогам пункту 3 частини 2 статті 97 КПК України. Наприклад, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області у вироку від 20.02.2024 р. у справі № 308/14861/23 вказує, що обставини надання первинних пояснень третіми особами, на думку суду, є послідовними, дійсними та правдивими [33]. Інші суди обґрунтовують у судових рішеннях наявність підстав, з яких обставини надання первинних пояснень викликають у суду довіру щодо їх достовірності. Так, Первомайський міськрайонний суд Харківської області у вироку від 22.09.2021 р. у справі № 626/45/19 зазначає, що обставини надання первинних пояснень трьом свідкам від обвинуваченого викликають довіру щодо їх достовірності, так як вони були повідомлені ним майже одночасно особам, із якими він перебував у дружніх стосунках та знаходився в одному місці, одразу після подій кримінальних правопорушень, що були вчинені обвинуваченим [27]. Поділяючи такий підхід, окремі судді наводять більш розширене тлумачення достовірності первинних пояснень. Так, в окремій думці щодо вироку від 02.05.2023 р. у справі № 489/2328/19 суддя Центрального районного суду міста Миколаєва зазначає, що суд встановив, що пояснення потерпілій свідок надавав безпосередньо після подій, свідком яких він був, і ці обставини природно викликають довіру щодо достовірності наданих пояснень, адже під час їх надання свідок перебував під безпосереднім впливом події, про яку повідомляв, не мав ані часу, ані можливості спотворити відомі йому обставини та

усвідомлював важливість повідомлених ним відомостей для потерпілої [126]. Водночас, з огляду на встановлені законодавцем вимоги до обґрунтованості та вмотивованості судових рішень (частини 1, 3, 4 статті 370 КПК України), другий з наведених підходів є більш послідовним.

4. Переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень (пункт 4 частини 2 статті 97 КПК України). У наведеній нормі, як і в пунктах 2, 3 частини 2 вказаної статті, законодавець пов'язує встановлення допустимості показань із чужих слів з вирішенням питання про їх достовірність. Суд, із урахуванням пункту 4 частини 2 статті 97 КПК України, повинен встановити факт надання учаснику кримінального провадження, котрий надає показання з чужих слів, первинних пояснень.

Як свідчать результати дослідження судової практики, позиції судів стосовно оцінки допустимості показань із чужих слів з точки зору встановлення цієї обставини, як і попередньої, передбаченої пунктом 3 частини 2 статті 97 КПК України, є розбіжними. В одних випадках суди наводять узагальнений висновок про встановлення ними факту надання учаснику кримінального провадження первинних пояснень. Зокрема, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області у вироку від 20.02.2024 р. у справі № 308/14861/23 зазначає, що відомості щодо факту первинних пояснень осіб є переконливими [33]. В інших випадках суди у судових рішеннях конкретизують встановлені ними обставини, що підтверджують зазначений факт. Наприклад, Первомайський міськрайонний суд Харківської області у вироку від 22.09.2021 р. у справі № 626/45/19, обґрунтовуючи переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень вказує, що дані, які містять у собі показання трьох свідків, надані ними зі слів обвинуваченого, були повідомлені їм обвинуваченим самостійно та добровільно, а в разі неповідомлення цим особам останнім не було б відомо про вчинені обвинуваченим кримінально протиправні дії [27]. Саме другий із наведених підходів більш повно відповідає вимогам частин 1, 3, 4 статті 370 КПК України щодо обґрунтованості та вмотивованості судових рішень.

5. Складність спростування пояснень, показань із чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані (пункт 5 частини 2 статті 97 КПК України). У доктрині кримінального процесу наведена обставина, з огляду на її формулювання, піддана обґрунтованій критиці. На користь такого підходу Т.В. Лукашкіна наводить два аргументи: по-перше, не завжди можна визначити, проти кого спрямовані відомості, які містяться в показаннях з чужих слів, а по-друге, у певних випадках складність спростування показань може стосуватись і показань очевидця, що не впливає на визнання їх доказами у провадженні. Поняття «складність спростування» може по-різному тлумачитися сторонами та судом і не повинно впливати на вирішення питання про використання показань із чужих слів як джерела доказів [121, с. 227]. Поділяючи таку позицію, В.В. Король і Т.В. Садова вказують, що пункт 5 частини 2 статті 97 КПК України суперечить положенню частини 2 статті 17 цього Кодексу щодо засади презумпції невинуватості. Аналіз пункту 5 частини 2 статті 97 КПК України свідчить, що складність для сторони захисту або неможливість спростування нею показань із чужих слів, наданих свідком обвинувачення, є свідченням їх достовірності та, відповідно, винуватості обвинуваченого, що знову ж таки суперечить як закону, так і здоровому глузду [87, с. 432]. Більше того, чинна редакція пункту 5 частини 2 статті 97 КПК України суперечить засаді змагальності, яка встановлює рівноправність сторін кримінального провадження щодо збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг (частина 2 статті 22 КПК України) [99].

У контексті встановлення обставини, передбаченої пунктом 5 частини 2 статті 97 КПК України, суди не встановлюють факт складності спростування показань із чужих слів, а звертають увагу як на забезпечення сторони захисту можливості їх спростування, так і на процесуальні дії, здійснені нею для реалізації права спростувати такі показання. Зокрема, стосовно першого з наведених аспектів Рахівський районний суд Закарпатської області у вироку від 16.02.2021 р. у справі № 305/2053/18 констатує, що сторони захисту надано

можливість спростування показань із чужих слів іншими доказами [29]. На другий із зазначених аспектів звертає увагу Дніпровський районний суд міста Києва, який у вирокі від 11.05.2021 р. у справі № 755/9047/20 зазначає, що захистом не наведено обґрунтованих відомостей, що могли б свідчити про неправдивість показань із чужих слів [17].

Із урахуванням наведеного вбачається доцільність в уточненні зазначеної обставини шляхом викладення пункту 5 частини 2 статті 97 КПК України у новій редакції (див. додаток 2 до дисертації).

6. Співвідношення показань із чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання (пункт 6 частини 2 статті 97 КПК України). Тобто необхідною умовою встановлення цієї обставини є оцінка показань із чужих слів з точки зору їх достовірності. Обставина, визначена пунктом 6 частини 2 статті 97 КПК України, передбачає встановлення судом можливої заінтересованості учасника кримінального провадження, який надає показання з чужих слів, у результатах вирішення цього провадження крізь призму його взаємовідносин як з особою, від якої він отримав первинні пояснення, так і з обвинуваченим і потерпілим у кримінальному провадженні. Як наголошує Саксаганський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у вирокі від 22.02.2021 р. у справі № 216/5474/18, знання характеру взаємовідносин свідка з підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим (нормальні, дружні, родинні, ворожі, неприязні, відсутні будь-які відносини, оскільки бачив (чув) вперше, тощо) дозволить дати правильну оцінку відповідних показань, висновків і процесуальних дій указаних осіб (вирок) [30]. Відповідно, необхідність встановлення співвідношення показань із чужих слів з інтересами особи, котра їх надала, як зазначають Ю.І. Лозинська та Р.М. Шехавцов, пояснюється тим, що її інтереси можуть бути спрямовані на уникнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності (наприклад, спонукання його родичів чи близьких осіб до давання неправдивих показань), або, навпаки, на притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи (наприклад, внаслідок особистого конфлікту) [108, с. 169].

Визнаючи показання з чужих слів допустимим доказом з урахуванням пункту 6 частини 2 статті 97 КПК України, суди констатують відсутність у таких учасників заінтересованості в наданні неправдивих показань (вирок Шацького районного суду Волинської області від 09.07.2020 р. у справі № 166/362/19) [35], у тому числі з огляду на встановлення ним відсутності підстав для обмовлення як померлим потерпілим, так і свідком обвинуваченого та/або іншої особи у вчиненні злочину, оскільки ані померлий потерпілий, ані свідок до цього не були знайомими з обвинуваченим (вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 08.02.2024 р. у справі № 946/945/23) [19].

7. Можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту (пункт 7 частини 2 статті 97 КПК України). Звертаючись до встановлення цієї обставини, суд з'ясовує, чи є можливість виклику та допиту особи, котра надала первинні пояснення, а за відсутності такої можливості – причини, з яких з'явлення такої особи у судове засідання є неможливим. Водночас, з урахуванням висловлених вище зауважень до змісту норми абзацу 1 частини 2 статті 97 КПК України, потрібно погодитися з В.В. Вапнярчуком, котрий пропонує виключити з пункту 7 частини 2 цієї статті фразу «можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення» [6, с. 251], та викласти вказаний пункт у новій редакції (див. додаток 2 до дисертації).

У ході встановлення зазначеної обставини суд керується положеннями частини 3 статті 97 КПК України, відповідно до якої він має право визнати неможливим допит особи, якщо вона: 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу; 2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання; 3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку; 4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання [99].

Як свідчать результати дослідження судової практики, найбільш поширеною підставою використання судом показань із чужих слів за відсутності

можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, є смерть останньої (пункт 1 частини 3 статті 97 КПК України). У цьому випадку неприбуття особи не пов'язане з певними вольовими діями чи переконаннями потерпілого, а з об'єктивними, реальними та невідворотними обставинами (вирок Рахівського районного суду Закарпатської області у вирокі від 16.02.2021 р. у справі № 305/2053/18), внаслідок чого його показання не могли безпосередньо сприйматися судом першої інстанції в судовому засіданні (ухвала Запорізького апеляційного суду від 15.07.2021 р. у справі № 311/3532/18) [230].

Окрім того, показання з чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, використовуються судом у разі встановлення ним факту захворювання цієї особи на тяжку фізичну хворобу (пункт 1 частини 3 статті 97 КПК України). Наприклад, Снятинський районний суд Івано-Франківської області у вирокі від 27.05.2022 р. у справі № 351/827/21 вказує на допустимість показань із чужих слів, наданих свідком зі слів його батька, який є потерпілим у кримінальному провадженні та важко хворий після інсульту, є інвалідом II групи та неходячим, внаслідок чого не може особисто бути присутнім у судовому засіданні та надати показання, про що надав письмові докази [32].

При цьому наявність зазначених підстав для нез'явлення особи, яка надала первинні показання, в судові засідання суду першої інстанції для її допиту підлягає підтвердженню шляхом надання відповідних документів. Такими документами є: 1) у разі смерті особи – свідоцтво про смерть (наприклад, вирок Кіровського районного суду міста Дніпропетровська від 05.08.2024 р. у справі № 203/5181/16-к) [21]; 2) у разі наявності в неї тяжкої фізичної хвороби – відповідні медичні документи, які підтверджують її, зокрема, довідки, медичні висновки, індивідуальні програми реабілітації осіб з інвалідністю тощо (наприклад, вирок Ватутінського міського суду Черкаської області від 12.07.2021 р. у справі № 694/1593/20) [12].

У частині, яка надає суду право визнати неможливим допит особи, відсутньої в судовому засіданні внаслідок тяжку психічну хворобу, норма пункту 1 частини 3 статті 97 КПК України у доктрині кримінального процесу піддана критиці. Так, Г.Р. Крет зазначає, що цілком логічно виникає питання щодо правдивості та достовірності інформації, почутої від особи, котра хворіє на тяжку психічну хворобу, реальності її сприйняття та відтворення [91, с. 257]. Таку позицію поділяє А.О. Ляш, який вказує, що повністю довіряти висловлюванням або поясненням психічно хворої людини не можна [114, с. 134]. Водночас, використання судом показань, наданих зі слів особи, яка хворіє на тяжку психічну хворобу, не виключається за умови встановлення на підставі висновку експерта, складеного за результатами проведення психіатричної експертизи, здатності цієї особи, з урахуванням стану її психічного здоров'я, об'єктивно сприймати обставини, значимі для кримінального провадження, та давати показання стосовно них. При цьому такою здатністю вказана особа має володіти як на момент отримання відомостей про обставини кримінального провадження, так і на момент їх передачі тій особі, котра в подальшому надала показання з її слів.

Поряд із цією підставою використання судом показань із чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, вчені звертають увагу на неприйнятність інших підстав, передбачених пунктами 2-4 частини 3 статті 97 КПК України. Так, В.М. Лушпієнко вважає, що відмова у наданні в судовому засіданні показань, не підкоряючись при цьому вимозі суду надати їх, так само, як і перебування за кордоном та відмова в наданні показань, не передбачають неможливості допиту свідка [113, с. 196]. Поділяючи таку позицію, Г.С. Зінченко та О.В. Ільченко вказують, що пункти 2, 4 частини 3 статті 97 КПК України надають суду право звільнити свідка від виконання обов'язку давати показання та взяти до уваги показання, які безпосередньо судом не сприймалися і достовірність яких встановити неможливо, що є порушенням засади безпосередності дослідження доказів [74, с. 241]. Із урахуванням аналізу

норм КПК України, присвячених обов'язку свідка давати показання і виняткам з нього (пункт 1 частини 1 статті 3, стаття 18, пункт 3 частини 1, пункт 2 частини 2 статті 66), та кримінально-правовим і кримінальним процесуальним наслідкам його виконання (статті 384, 385 КК України, статті 140-143 КПК України), А.О. Ляш відзначає сумнівність положення, закріплених у пунктах 2-4 частини 3 статті 97 КПК України [114, с. 34-35], а А.В. Пономаренко пропонує внести зміни до КПК України, якими виключити пункт 2 частини 3 статті 97 [140, с. 273]. Схожі міркування висловлюють В.В. Король і Т.В. Садова, які зазначають, що аналізуючи положення частини 3 статті 97 КПК України, можна дійти висновку, що суд, незважаючи на відмову свідка виконувати свій обов'язок, повинен зробити висновок про його добропорядність, що суперечить здоровому глуздові [87, с. 432]. Аналізуючи наведені підходи, потрібно погодитися із вченими у необхідності дотримання судом вимог кримінального процесуального закону стосовно виклику та допиту свідків, потерпілих, а за їх нез'явлення – вжиття відповідних заходів, передбачених нормами КПК України. Натомість, підстави використання судом показань із чужих слів відображають об'єктивні чинники, що унеможлиблюють допит особи, яка надала первинні пояснення, в судовому засіданні, а їх застосування судом, з урахуванням вичерпання можливостей отримання показань цієї особи, носить винятковий характер і спрямоване на встановлення фактів та обставин кримінального провадження, що зумовлено необхідністю виконання судом завдань кримінального провадження. Тому в будь-якому випадку, як слушно наголошує ВАКС, неможливість безпосереднього допиту свідка в суді не повинна заганяти правосуддя у глухий кут з огляду на значення цього доказу для встановлення обставин провадження (вирок ВАКС від 22.07.2020 р. у справі № 487/5684/19) [11].

Водночас, як свідчать результати дослідження судової практики, підстави використання судом показань із чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, передбачені пунктами 2-4 частини 3 статті 97 КПК України, не знаходять практичної реалізації. Натомість, у судовій

практиці напрацьована низка підстав використання судом показань із чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, що не передбачені частиною 3 статті 97 КПК України.

По-перше, суди визнають допустимим доказом показання, надані свідками зі слів потерпілих і свідків, які перебувають на тимчасово окупованій території України, за відсутності можливості допитати цих свідків і потерпілих та з огляду на існуючу небезпеку для їх життя та здоров'я. Зокрема, Орджонікідзевський районний суд міста Запоріжжя у вирoku від 26.03.2024 р. у справі № 335/2731/23, приймаючи до уваги положення частини 3 статті 97 КПК України, вважає однією з об'єктивних перешкод допиту осіб, на слова (показання) яких посилалися в своїх показаннях допитані судом свідки те, що останні знаходяться на окупованій території міста Кам'янка-Дніпровська Василівського району Запорізької області, яка залишається такою і на час розгляду кримінального провадження. Зазначені обставини також дають достатні підстави для побоювання за подальшу долю таких осіб та можливості незаконного впливу на них з боку окупаційної влади. Окремо суд вважає реальними хвилювання двох свідків, оскільки інформацію щодо обвинуваченого вони отримували, зокрема, і від своїх рідних та близьких друзів, що може піддати останніх неприйнятній небезпеці з боку представників окупаційної влади. Із урахуванням викладеного, суд вважає за можливе прийняти до уваги надані показання усіма свідками, яких суд допитав у даному кримінальному провадженні як належні, допустимі та достовірні [26].

По-друге, суди визнають допустимим доказом показання, надані свідками зі слів малолітніх потерпілих у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, за відсутності можливості допитати таких потерпілих, якщо безпосередній допит може негативно вплинути на їх психологічний стан. Так, відхиляючи доводи касаційної скарги захисника, що стосуються використання показань із чужих слів за вказаних умов, ККС ВС погодився із судом першої інстанції, який у кримінальному провадженні за обвинуваченням обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого частиною 2

статті 156 КК України, з урахуванням тієї обставини, що потерпіла є малолітньою особою, а її безпосередній допит може негативно вплинути на її психологічний стан, визнав допустимими доказами показання двох свідків, надані ними зі слів потерпілої (постанова від 06.03.2021 р. у справі № 236/1583/19) [157].

Наведена практика зумовлена об'єктивними чинниками, які носять виключний характер та унеможливають допит особи, котра надала первинні пояснення, в судовому засіданні. У зв'язку з цим вбачається доцільність в їх нормативному закріпленні шляхом внесення доповнень до частини 3 статті 97 КПК України, а також закріплення в частині 6 статті 354 цього Кодексу відповідної підстави для ухвалення судом рішення про недоцільність проведення допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (див. додаток 2 до дисертації).

У доктрині кримінального процесу звертається увага на доцільність закріплення в кримінальному процесуальному законі ще однієї підстави використання судом показань із чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення – неможливість з'явлення до суду та надання показань через страх [113, с. 196-197; 140, с. 273]. Водночас, з урахуванням того, що наведена підстава спрямована на врахування суб'єктивних чинників, які зумовлюють неможливість отримання показань від особи, котра надала первинні пояснення, більш доречно вести мову про врахування таких чинників шляхом наведення їх відкритого переліку, як це зроблено законодавцем у частині 1 статті 225 КПК України, і з урахуванням цього зауваження внести відповідні доповнення до частини 3 статті 97 КПК України (див. додаток 2 до дисертації).

При цьому потрібно враховувати, що переважна більшість як нормативно закріплених, так і пропонованих обставин, які становлять підстави використання судом показань із чужих слів, може змінитися, що уможливить проведення допиту особи, котра надала первинні пояснення. Із урахуванням такої

можливості О.П. Острійчук пропонує доповнити статтю 97 КПК України нормою про те, що в разі, якщо після ухвалення судом рішення про визнання показань із чужих слів допустимим доказом, у нього до моменту виходу до нарадчої кімнати з'явиться можливість допитати особи, суд зобов'язаний здійснити допит цієї особи [131, с. 137]. Така пропозиція спрямована на забезпечення реалізації засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, у зв'язку з чим є цілком слушною та, з певними уточненнями, підлягає врахуванню в ході удосконалення норм статті 97 КПК України (див. додаток 2 до дисертації).

На доцільність розширення нормативно визначених підстав використання судом показань із чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, звертають увагу опитані практичні працівники. Зокрема, 80,8 % респондентів вважають доречним включити до числа таких підстав перебування особи на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, 72,5 % – ухвалення судом рішення про недоцільність допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, якщо допит може негативно вплинути на його психологічний стан, 65,8 % – відсутність особи під час судового засідання з інших об'єктивних підстав, які унеможливають допит або можуть вплинути на повноту чи достовірність показань (див. додаток 3 до дисертації).

Відповідно до частини 5 статті 97 КПК України, суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана [99]. Звертаючись до аналізу наведеної в цій нормі умови допустимості показань із чужих слів, В.В. Вапнярчук розглядає її як необов'язкову для кожного кримінального провадження, пояснюючи це наявністю ситуацій, за яких одна зі сторін кримінального провадження висловлює заперечення проти використання показань із чужих слів або

підозрюваний, обвинувачений не створював і не сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана. Відповідно, вчений вважає, що у цих випадках виключення можливості використання показань, наданих з чужих слів, суперечитиме ідеї законодавця щодо запровадження у кримінальний процес цього джерела доказів [6, с. 252]. Більш категоричну позицію стосовно зазначеної норми висловлюють В.В. Король і Т.В. Садова, на думку яких вона йде врозріз із засадою презумпції невинуватості. Із частини 3 статті 97 КПК України вбачається, що підставами неможливості допиту, які могли виникнути внаслідок впливу обвинуваченого, є тяжка хвороба особи, її смерть і небажання давати показання внаслідок залякування. Для доведення факту створення обвинуваченим обставин, що призвели до цих підстав, необхідно визнати його винуватим у вчиненні відповідного кримінального правопорушення на основі вироку суду відповідно до засади презумпції невинуватості. Проте, мова в частині 5 статті 97 КПК України йде про визнання особи винуватою до постановлення судом вироку [87, с. 432]. Водночас, як свідчить дослідження аналогічної за змістом умови допустимості показань із чужих слів у законодавстві та судовій практиці країн англосаксонської правової системи, її застосування пов'язане з наявністю випадків неправомірного впливу на свідка, наслідком якого є його нез'явлення для давання показань або відмова в їх наданні. Зазначена обставина може бути встановлена судом в ході судового розгляду в ході з'ясування причин нез'явлення свідка або його відмови від давання показань, що, в свою чергу, може уможливити використання судом показань, наданих зі слів цього свідка.

У доктрині кримінального процесу неодноразово зверталася увага на те, що використання показань із чужих слів повинно відбуватися за правилами застосування непрямих доказів [113, с. 197; 209, с. 290], у зв'язку з чим вони можуть визнаватися достатніми для прийняття судового рішення тільки у сукупності з прямими доказами [101, с. 275]. Із урахуванням похідного характеру показань із чужих слів, законодавець у частині 6 статті 97 КПК України

передбачає як умову допустимості показань із чужих слів необхідність їх підтвердження іншими доказами, визнаними допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншим учасником кримінального провадження [99].

Встановлюючи умови допустимості показань із чужих слів, суд повинен з'ясувати, чи не брав учасник кримінального провадження, котрий надає такі показання, участь у цьому провадженні під час його досудового розслідування як співробітник оперативного підрозділу, слідчий чи прокурор або чи не був цей учасник залучений ними до участі у слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, і якщо так, то чи не отримував він у ході проведення цій дій первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів. Необхідність встановлення цих обставин пояснюється тим, що законодавець закріплює в частині 7 статті 97 КПК України таку умову допустимості показань із чужих слів як неприпустимість їх отримання від слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [99].

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що допустимість показань із чужих слів встановлюється судом шляхом з'ясування їх відповідності критеріям та умовам, встановленим кримінальним процесуальним законом.

Результати проведеного дослідження свідчать про доцільність виокремлення трьох критеріїв допустимості показань із чужих слів: 1) правомірності як основного критерію, пов'язаного зі встановленням суб'єктом доказування істотного порушення прав і свобод людини під час їх отримання (стаття 87 КПК України); 2) законності як критерію, зумовленого дотриманням порядку одержання показань із чужих слів (стаття 86, частини 2, 3, 6, 7 статті 97 КПК України); 3) прийнятності як критерію, пов'язаного зі встановленням можливості їх використання у випадках, передбачених нормами кримінального процесуального закону (статті 88, 88-1, частина 12 статті 290 КПК України).

Кожен із наведених критеріїв характеризується притаманними йому умовами, дотримання сукупності яких забезпечує допустимість показань із чужих слів. Показання з чужих слів підлягають визнанню допустимими доказами у разі їх відповідності як загальним умовам, які стосуються всіх доказів, так і спеціальним, що поширюються лише на цей вид доказів.

3.2.2. Підстави визнання показань із чужих слів недопустимим доказом

Показання з чужих слів підлягають визнанню недопустимими доказами за обов'язкової наявності підстав, якими є істотні порушення основоположних прав і свобод людини та інші істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, допущені в ході їх отримання, та недотримання встановлених ним правил використання доказів у цілому та показань із чужих слів зокрема. На можливість визнання показань із чужих слів виключно за наявності підстав для ухвалення такого рішення звертає увагу ККС ВС, який вказуючи на недотримання судами першої та апеляційної інстанцій вимог статей 84-89, 97 КПК України під час вирішення питання щодо використання показань із чужих слів, звертає увагу на те, що показання осіб не можуть бути визнані недопустимим доказом лише на тій підставі, що вони є показаннями з чужих слів (постанова від 03.10.2019 р. у справі № 138/3715/16-к) [148].

Встановлення умов допустимості показань із чужих слів та здійснення їх класифікації на загальні і спеціальні дозволяє виокремити підстави визнання цього доказу недопустимим з їх поділом на аналогічні групи підстав.

Загальними підставами визнання показань із чужих слів недопустимими, зокрема, є: 1) їх отримання внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (пункт 2 частини 2 статті 87 КПК України); 2) порушення права на захист (у разі надання показань із чужих слів підозрюваним, обвинуваченим) (пункт 3 частини 2 статті 87 КПК України); 3) їх отримання від

особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права (пункт 4 частини 2 статті 87 КПК України); 4) порушення права на перехресний допит учасника судового провадження, яким надаються показання з чужих слів (пункт 5 частини 2 статті 87 КПК України); 5) їх отримання до внесення відомостей до ЄРДР (частина 3 статті 214 КПК України); 6) отримання показань із чужих слів під час допиту, проведеного в нічний час за відсутності підстав, визначених частиною 4 статті 223 КПК України; 7) їх отримання після закінчення досудового розслідування (частина 8 статті 223 КПК України); 8) використання, за винятком випадків, передбачених частиною 2 статті 88 КПК України, на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення показань із чужих слів, які стосуються вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження; 9) невідкриття стороною обвинувачення показань із чужих слів у порядку, визначеному статтею 290 КПК України [99].

До спеціальних підстав визнання показань із чужих слів недопустимим доказом належать: 1) їх отримання за відсутності виняткових обставин, передбачених частинами 2, 3 статті 97 КПК України; 2) невідповідність показань із чужих слів іншим правилам допустимості доказів, окрім встановлених статтею 97 КПК України; 3) непідтвердження показань із чужих слів іншими доказами, визнаними допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншим учасником кримінального провадження (частина 6 статті 97 КПК України); 4) отримання показань із чужих слів від слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження (частина 7 статті 97 КПК України) [99].

Поряд із зазначеними підставами, Т.В. Бабчинська виокремлює ще одну – неможливість використання показань із чужих слів для встановлення винуватості

особи і пропонує доповнити частину 6 статті 97 КПК України окремим реченням такого змісту: «Показання з чужих слів визнаються недопустимим доказом, якщо вони використовуються для встановлення обставин, передбачених пунктом 2 частини 1 статті 91 КПК України» [2, с. 163]. Водночас, встановлення правил визначення допустимості показань із чужих слів залежно від їх використання для з'ясування тих або інших фактів та обставин кримінального провадження є недоречним, оскільки основний аспект у нормах, присвячених допустимості як доказів у цілому, так і досліджуваного їх виду зокрема, законодавець обґрунтовано робить саме на дотриманні основоположних прав і свобод людини (наприклад, право на перехресний допит свідка, потерпілого, яким надаються показання з чужих слів) та вимог кримінального процесуального закону стосовно отримання доказів (наприклад, одержання показань із чужих слів від слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи у випадках, передбачених частиною 7 статті 97 КПК України) та їх використання (наприклад, відкриття показань із чужих слів іншій стороні кримінального провадження).

Зважаючи на ґрунтовність проведених ученими досліджень, присвячених проблематиці визнання недопустимими доказів, у тому числі й показань, науковий інтерес становлять спеціальні підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами, передбачені частинами 6 і 7 статті 97 КПК України.

Звертаючись до визначення спеціальних підстав визнання показань із чужих слів недопустимими доказами, законодавець у частині 6 статті 97 КПК України закріплює, що такі показання не можуть бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини 2 цієї статті [99]. Системний аналіз наведеної норми у сукупності з нормою частини 2 статті 97 КПК України свідчить, що підставою визнання показань із чужих слів недопустимими доказами на підставі частини 6 зазначеної статті є непідтвердження показань із чужих слів, визнаних допустимими доказами відповідно до інших правил допустимості, передбачених

нормами кримінального процесуального закону, за допомогою будь-яких інших допустимих доказів, за винятком показань із чужих слів, наданих іншими учасниками кримінального провадження.

У цілому такий законодавчий підхід отримав схвальну оцінку в доктрині кримінального процесу. Так, Л.В. Гаврилюк та А.В. Пономаренко відзначають, що показання з чужих слів під час ухвалення судового рішення не можуть бути єдиним і вирішальним доказом [141, с. 445]. Таким чином, висунення законодавцем такої умови одночасно є необхідною вимогою достатності доказів як процесуальної властивості, притаманної сукупності доказів, використовуваних на момент ухвалення відповідного процесуального рішення.

У своїй практиці ККС ВС констатує істотне порушення вимог кримінального процесуального закону судами попередніх інстанцій у разі використання ними для обґрунтування судових рішень показань із чужих слів, які не підтверджуються іншими допустимими доказами, отриманими відповідно до правил, які відрізняються від положень, визначених частиною 2 статті 97 КПК України. Зокрема, в контексті надання оцінки доводам касаційної скарги, ККС ВС вказує, що з матеріалів провадження вбачається, що під час нового апеляційного розгляду суд апеляційної інстанції в основу обвинувального вироку повторно поклав показання потерпілого, які є показаннями, наданими із чужих слів – зі слів його батька як свідка у цьому кримінальному провадженні, який на початку лютого 2019 року у вечірній час йому зателефонував і повідомив, що того дня виявив у власному будинку обвинуваченого та побачив, що телевізор і тюнер переміщені зі звичайного місця та підготовлені до винесення, а наступного дня зранку зайшов до будинку та побачив, що вказані речі зникли. Зазначений свідок не був допитаний в судовому засіданні у зв'язку зі смертю, а його показання не підтверджувалися за допомогою інших доказів, за винятком показань із чужих слів, наданих потерпілим – його сином. Натомість, з огляду на норму частини 6 статті 97 КПК України і з посиланням на релевантну практику ЄСПЛ, ККС ВС відзначає, що в такому разі законність та обґрунтованість судового рішення

підлягає визначенню шляхом підтвердження показань із чужих слів сукупністю інших допустимих, належних і достовірних доказів. Таким чином, як вказує ККС ВС, суд апеляційної інстанції, визнавши показання, надані потерпілим з чужих слів, допустимим доказом і поклавши їх як вирішальні докази винуватості обвинуваченого в основу обвинувального вироку, за відсутності інших належних і допустимих доказів, істотно порушив вимоги кримінального процесуального закону (постанова від 22.04.2021 р. у справі № 732/760/19) [158].

Закріплюючи підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами, законодавець у частині 7 статті 97 КПК України передбачає, що у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [99]. Наведена підстава закріплена законодавцем як безумовна, оскільки в імперативній формі містить вказівку на недопустимість таких показань із чужих слів.

У доктрині кримінального процесу зазначена підстава визнання показань із чужих слів недопустимими доказами, зазвичай, отримує схвальну оцінку. Так, І.М. Коваль, М.А. Погорецький, О.В. Ряшко та М.Є. Шумило наголошують, що встановлена частиною 7 статті 97 КПК України заборона пов'язана з тим, що співробітник оперативного підрозділу, слідчий, прокурор мають у кримінальному провадженні процесуальний інтерес (на стороні обвинувачення), у зв'язку з чим одержані ними показання з чужих слів є недопустимими внаслідок їх отримання з неналежного процесуального джерела [101, с. 292-293; 209, с. 291]. Натомість, окремі вчені піддають підставу визнання показань із чужих слів недопустимими доказами, передбачену частиною 7 статті 97 КПК України, частковій критиці. Зокрема, погоджуючись із доцільністю нормативної заборони використання показань із чужих слів, наданих співробітнику оперативного підрозділу, слідчому або прокурору, звертають увагу на спірний

характер її поширення випадки отримання показань із чужих слів від іншої особи щодо пояснень осіб, наданих співробітнику оперативного підрозділу, слідчому або прокурору в ході здійснення ними кримінального провадження. Відстоюючи таку позицію, А.В. Панова та Н.В. Скідан обґрунтовують її тим, що оскільки апріорі співробітник оперативного підрозділу, слідчий, прокурор не є належним суб'єктом надання ні показань (стаття 95 КПК України), ні показань із чужих слів (стаття 97 КПК України), оскільки у кримінальному провадженні вони мають інший статус і це законодавчо заборонено частиною 7 статті 97 КПК України, саме показання вказаних інших осіб можуть відігравати роль допоміжних засобів, використовуваних для встановлення фактів та обставин кримінального провадження, адже ці особи також безпосередньо сприймали від першоджерела інформацію [133, с. 193].

У судовій практиці надання показань із чужих слів співробітником оперативного підрозділу, слідчим або прокурором, отриманих ними під час здійснення кримінального провадження, розглядається як безумовна підстава визнання таких показань недопустимими доказами. Так, надаючи оцінку доводам касаційної скарги, ККС ВС наголошує, що апеляційний суд залишив поза увагою обґрунтування судом першої інстанції своїх висновків про винуватість засудженого недопустимими доказами. Зокрема, суд першої інстанції послався на показання: свідка, який входив до складу слідчо-оперативної групи, про те, що під час опитування підозрюваний пояснив, що він хворіє та вимушений вживати наркотичні речовини як болезаспокійливий засіб. Згадані показання, відповідно до статті 97 КПК України, є показаннями з чужих слів і не можуть бути використані на доведення існування факту, про який йдеться в поясненні іншої особи, на якому ґрунтуються ці показання (постанова від 22.05.2018 р. у справі № 662/1113/15) [143].

За наявності для цього підстав, у судовій практиці показання з чужих слів, які надаються співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором, можуть бути визнані недопустимими на підставі не лише частини 1 статті 97, але

й частини 1 статті 87 КПК України. Так, під час касаційного розгляду ККС ВС встановив, що суд першої інстанції визнав недопустимими доказами протоколи огляду свідка для здійснення оперативної закупки наркотичних засобів і протоколи за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але водночас на обґрунтування своїх висновків про винуватість засудженого послався на показання двох свідків – правоохоронців, котрі проводили ці негласні слідчі (розшукові) дії, про факт передачі засудженим свідку, залученому до проведення оперативної закупки, наркотичного засобу та психотропної речовини. Апеляційний суд визнав показання цих свідків, надані під час розгляду провадження в судах як першої, так і апеляційної інстанцій, недопустимими доказами для доведення винуватості засудженого, з огляду на положення частини 7 статті 97 КПК України. У касаційній скарзі сторона обвинувачення оспорує цей висновок апеляційного суду, посилаючись на те, що ці свідки безпосередньо за допомогою технічних засобів контролю спостерігали події, про які давали показання, а саме передачу засудженим наркотичних речовин та сильнодіючих лікарських засобів свідку, залученому до проведення оперативної закупки. Спростовуючи доводи касаційної скарги прокурора, ККС ВС зазначає, по-перше, що цей довід сторони обвинувачення не підтверджується матеріалами кримінального провадження. Апеляційний суд допитав свідків, котрі проводили негласні слідчі (розшукові) дії, та з'ясував, що вони безпосередньо не були очевидцями передачі заборонених засобів, а дізналися про них зі слів свідка, залученого до здійснення оперативної закупки, та з перегляду записів технічних засобів спостереження. По-друге, навіть за умови безпосереднього спостереження цими свідками за ходом негласної слідчої (розшукової) дії, таке спостереження є її складовою. І якщо суд визнав цю негласну слідчу (розшукову) дію проведеною з грубим порушенням процесуального закону (наприклад, без відповідного дозволу або особою, котра не має права її проводити), цей висновок поширюється на всі її аспекти, у тому числі на спостереження тих осіб, які брали участь у її проведенні. Тому їх показання про хід негласної слідчої (розшукової)

дії також не можуть визнаватися допустимими доказами відповідно до частини 1 статті 87 КПК України (постанова від 22.01.2019 р. у справі № 759/8398/15-к) [145].

При цьому показання з чужих слів, які надаються співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором, підлягають визнанню недопустимими лише в тій частині, яка містить отримані в ході здійснення ними кримінального провадження пояснення інших осіб. Водночас, вимога частини 7 статті 97 КПК України не поширюється на показання співробітника оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, предметом яких є обставини проведення ними відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (зокрема, затримання). На це неодноразово звертає увагу в своїй практиці ККС ВС, який вказує на відсутність підстав для визнання недопустимими доказами показань, наданих зазначеними учасниками кримінального провадження як свідками щодо обставин проведення ними обшуку (постанова від 08.06.2021 р. у справі № 199/5926/19) [161], слідчого експерименту (постанова від 24.11.2020 р. у справі № 732/138/18) [154] та інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Така позиція обґрунтовується тим, що зазначені обставини сприймаються співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором не з чужих слів, а особисто.

З огляду на норму частини 7 статті 97 КПК України, обов'язковою умовою визнання показань із чужих слів, наданих співробітнику оперативного підрозділу, слідчому або прокурору, недопустимими доказами є їх отримання вказаними суб'єктами під час здійснення ними кримінального провадження. При цьому поняттям «пояснення осіб, надані слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження» охоплюються будь-які твердження у формі висловів, рухів, жестів, міміки тощо, які були мали місце в ході проведення співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Отримання співробітником

оперативного підрозділу, слідчим або прокурором показань із чужих слів у кримінальному провадженні, яке ними не здійснюється, не призводить до їх визнання недопустимими доказами з підстави, передбаченої частиною 7 статті 97 КПК України. У такому випадку зазначені суб'єкти надаватимуть показання з чужих слів за загальними правилами, передбаченими нормами кримінального процесуального закону, з подальшою їх оцінкою, в тому числі з точки зору допустимості [49, с. 133].

Звертаючись до застосування норми частин 7 статті 97 КПК України, ККС ВС у своїй практиці вказує, що у вироку апеляційного суду правильно зазначено, що свідок не є слідчим, прокурором чи співробітником оперативного підрозділу в розумінні статті 41 КПК України, який має повноваження на здійснення слідчих (розшукових) дій та негласної слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого або прокурора. Станом на день вчинення кримінального правопорушення свідок працював на посаді поліцейського сектору реагування патрульної поліції Миргородського ВП ГУНП в Полтавській області, перебував того дня на чергуванні та перевіряв повідомлення, що надійшло на номер 102, про наїзд на пішохода. Обов'язки зі встановлення місцезнаходження транспортного засобу, водій якого вчинив наїзд та зник з місця пригоди, він виконував на підставі своїх посадових обов'язків, а не у зв'язку з виконанням ним письмового доручення слідчого в рамках кримінального провадження. Треба зазначити, що на момент встановлення особи, яка здійснила наїзд на потерпілу, відомості в ЄРДР про кримінальне правопорушення ще не були внесені. Отже, в цьому випадку сукупність згаданих обставин вказує на те, що свідок не є співробітником оперативного підрозділу в розумінні статті 41 КПК України, а застереження, викладені у частині 7 статті 97 КПК України, щодо допустимості показань про обставини, отриманих із чужих слів, не підлягають застосуванню щодо показань цього свідка (постанова від 11.07.2022 р. у справі № 541/240/20) [171].

Аналогічного висновку ККС ВС доходить у випадку надання показань із чужих слів співробітниками інших підрозділів правоохоронних органів, за винятком оперативних підрозділів у розумінні статті 41 КПК України. Зокрема, ККС ВС наголошує, що свідки є співробітниками поліції, які прибули за викликом на місце вчиненого та затримували підозрюваного. У судовому засіданні вони повідомляли виключно ті факти та обставини затримання засудженого, очевидцями яких вони були безпосередньо, на які суд і послався у своєму рішенні. Тому, через призму кримінального процесуального закону, їх показання не є показаннями з чужих слів. Як встановлено вироком суду, зазначені свідки були учасниками подій, вони не давали у судовому засіданні показань стосовно пояснень осіб, наданих співробітнику оперативного підрозділу, слідчому чи прокурору під час здійснення ними кримінального провадження. Тому в суду не було підстав визнавати такі показання недопустимими доказами (постанова від 25.10.2018 р. у справі № 161/7193/16-к) [144].

Натомість, стосовно визнання недопустимими доказами показань із чужих слів, які надаються іншими особами (зокрема, понятими, спеціалістами, перекладачами), котрі брали участь у відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях і стосуються пояснень осіб, отриманих у ході їх проведення співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором, в судовій практиці відсутній єдиний підхід.

В одному випадку ККС ВС, із посиланням на частину 7 статті 97 КПК України, констатує недопустимість показань із чужих слів, наданих вказаними особами. Зокрема, ККС зазначає, що показання понятих у частині відтворення пояснень засудженого під час слідчих дій, зафіксованих у протоколі огляду місця події, не можуть бути визнані допустимими доказами, оскільки відповідно до положень частини 7 статті 97 КПК України є показаннями, що надані «іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження». Відомості, які повідомляв засуджений під час слідчої (розшукової) дії,

зафіксованої в протоколі огляду місця події, безсумнівно надавалися ним слідчому, а тому прямо підпадають під це правило допустимості. Таким чином, відомості, отримані від засудженого, повідомлені суду згаданими особами, не могли бути використані судом внаслідок недопустимого джерела цих відомостей – показань із чужих слів, зазначених у частині 7 статті 97 КПК України, використання яких прямо визнається недопустимим (постанова від 02.03.2021 р. у справі № 737/641/17) [156].

У другому випадку ККС ВС вказує на відсутність підстав для визнання таких показань із чужих слів недопустимими доказами. Так, відхиляючи доводи сторони захисту про недопустимість показань із чужих слів, наданих двома свідками, ККС ВС звертає увагу, що зазначені твердження перевірялися судом апеляційної інстанції, який відхилив їх і зазначив, що в ході судового розгляду в суді першої інстанції вказані свідки підтвердили те, що приймали участь у проведенні обшуку за місцем мешкання засудженого як поняті і, після оголошення останньому ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення слідчої (розшукової) дії, вони чули, як засуджений сказав, що вирощував коноплю для власного вживання, а також показав місце, де її вирощував і сушив. Із урахуванням наведеного, суд дійшов висновку, що показання, надані зазначеними свідками, з огляду на положення статті 97 КПК України, не є показаннями з чужих слів, оскільки вказані свідки особисто сприймали висловлювання засудженого, надані під час проведення слідчої (розшукової) дії, а тому їх показання є належними і допустимими доказами у кримінальному провадженні, з чим погоджується й колегія суддів (постанова від 29.10.2024 р. у справі № 473/3092/21) [192].

У третьому випадку ККС ВС відзначає недопустимість показань із чужих слів, наданих вказаними особами, лише в тій частині, в якій вони відтворюють пояснення осіб, отриманих співробітником оперативного підрозділу, слідчим, прокурором у ході проведення відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Вказуючи на часткову

слушність доводів сторони захисту про недопустимість показань свідка, ККС ВС, посилаючись на частину 7 статті 97 КПК України, наголошує, що на цій підставі суд касаційної інстанції визнає недопустимими показання свідка, який був понятим під час складання протоколу затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, лише в тій частині, де він розповів про те, як засуджений на запитання співробітників поліції повідомив, що згортки йому не належать, він перевозить їх, щоб заробити грошей. Тоді як його показання щодо обставин виявлення та вилучення в рюкзаку засудженого приблизно ста згортків не є показаннями із чужих слів, а є показаннями з приводу обставин, які він сприймав безпосередньо (постанова від 24.01.2024 р. у справі № 175/1906/22) [181].

Водночас, показання зазначених осіб у частині, яка не відображає пояснення осіб, надані співробітнику оперативного підрозділу, слідчому, прокурору, за умови їх відповідності вимогам кримінального процесуального закону щодо допустимості доказів, не можуть бути визнані недопустимими. Як відзначає ККС ВС, показання свідка, який був понятим під час проведення слідчого експерименту за участю засудженого, не можна розцінювати як показання з чужих слів у розумінні частини 7 статті 97 КПК України, оскільки вони стосуються не певного факту кримінального правопорушення, який став відомий свідку зі слів засудженого, а підтверджують законність проведення слідчої (розшукової) дії за його участю, під час якої засуджений у присутності захисника добровільно визнав свою провину у вчиненні інкримінованого йому злочину та не висловлював скарг на дії співробітників правоохоронних органів (постанова від 26.02.2019 р. у справі № 221/2952/16-к) [146].

Аналізуючи частину 7 статті 97 КПК України та сформовану на її основі практику ККС ВС, необхідно звернути увагу на обґрунтованість підходу в частині визначення як безумовної підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами їх отримання співробітником оперативного підрозділу, слідчим або прокурором. Натомість, у частині показань із чужих слів іншої особи

(у розумінні наведеної норми кримінального процесуального закону) стосовно пояснень осіб, які надавалися співробітнику оперативного підрозділу, слідчому чи прокурору в ході здійснення ними кримінального провадження, заслуговує на підтримання наведена вище позиція А.В. Панової та Н.В. Скідан і другий із наведених підходів ККС ВС, виходячи із таких міркувань. По-перше, інші особи (у розумінні частини 7 статті 97 КПК України) сприймають відомості, які надаються особою, котра є їх першоджерелом, співробітнику оперативного підрозділу, слідчому або прокурору, як свідки та, з огляду на цей процесуальний статус, зобов'язані давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду і несуть кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання їм показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом (пункт 2 частини 2 статті 66, частина 1 статті 67 КПК України) [99]. По-друге, на відміну від співробітника оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, свідки не є заінтересованими у результатах кримінального провадження. У своїй сукупності ці гарантії спрямовані на забезпечення отримання від свідків правдивих показань, у тому числі й показань, які надаються ними із чужих слів.

Наведений висновок підтверджується результатами проведеного анкетування, в ході якого 73,3 % респондентів відзначило доцільність надання суду права визнати допустимим доказом показання з чужих слів, отримані від осіб, котрі брали участь у відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях (зокрема, понятих, спеціалістів, перекладачів). Викладене дозволяє запропонувати викласти частину 7 статті 97 КПК України у новій редакції (див. додатки 2 і 3 до дисертації).

Норма частини 7 статті 97 КПК України встановлює підставу визнання недопустимими показань із чужих слів, наданими вказаними у ній особами, і не стосується інших видів доказів. На це звертає увагу у своїй практиці ККС ВС, який підкреслює неприпустимість визнання на підставі частини 7 статті 97 КПК

України недопустимими інших доказів, окрім показань із чужих слів. Так, спростовуючи доводи касаційної скарги захисника про суперечливість висновків суду апеляційної інстанції щодо допустимості протоколу пред'явлення особи для впізнання за фотознімками за участю свідка, ККС ВС вказує, що відомості щодо підстав його проведення не можна вважати показаннями з чужих слів, оскільки такі відомості зазначаються у протоколі слідчої (розшукової) дії відповідно до вимог статті 228 КПК України. На підставі наведеного, твердження захисника про недопустимість вищевказаного протоколу з підстав, визначених частиною 7 статті 97 КПК України, колегія суддів вважає безпідставними (постанова від 22.01.2020 р. у справі № 750/5781/18) [150].

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що показання з чужих слів підлягають визнанню судом недопустимими доказами за наявності відповідних підстав, передбачених нормами кримінального процесуального закону як стосовно доказів у цілому (загальні підстави), так і стосовно досліджуваного їх виду (спеціальні підстави). Підстави визнання показань із чужих слів є наслідком недотримання критеріїв допустимості та корелюють з її умовами. Результати дослідження судової практики свідчать, що у переважній більшості випадків показання з чужих слів визнаються недопустимими із підстав, передбачених частинами 6 і 7 статті 97 КПК України, що закріплені законодавцем як безумовні.

3.2.3. Процесуальний порядок і наслідки визнання показань із чужих слів недопустимим доказом

Визнання показань із чужих слів недопустимим доказом здійснюється судом у порядку, передбаченому статтею 89 КПК України для вирішення питання допустимості доказів. Вирішення цього питання, як зазначає Г.Р. Крет, законодавець диференціює залежно від очевидності допущеного порушення норм кримінального процесуального закону, яке є підставою для визнання

доказів недопустимими [92, с. 274]. Так, із урахуванням норм частин 1, 2 статті 89 КПК України, суд вирішує питання про недопустимість показань із чужих слів під час їх оцінки у нарадчій кімнаті в ході ухвалення судового рішення, а в разі встановлення під час судового розгляду очевидної недопустимості – на цьому етапі провадження [99].

За загальним правилом, встановленим частиною 1 статті 89 КПК України, оцінка доказів із точки зору їх допустимості здійснюється судом на завершальному етапі судового розгляду, яким є ухвалення судового рішення. Надаючи оцінку показанням із чужих слів, суд визначає їх відповідність встановленим нормами кримінального процесуального закону критеріям допустимості та її умовам (як загальним, так і спеціальним) та встановлює наявність підстав для визнання таких показань недопустимими доказами.

Обов'язковість надання такої оцінки ґрунтується на вимогах частини 1 статті 94 КПК України, яка встановлює обов'язок суду оцінити з точки зору допустимості кожен доказ. Поряд із цим, вирішення питання про визнання показань із чужих слів недопустимим доказом, з огляду на норму частини 3 статті 89 КПК України, може бути ініційоване стороною кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, шляхом подання ними суду відповідного клопотання [99]. Вирішення таких клопотань здійснюється з дотриманням частини 3 статті 89, частини 2 статті 92, статті 350 КПК України, правила яких передбачають: 1) покладення обов'язку доказування допустимості доказів покладається на сторону кримінального провадження, яка їх подає; 2) право сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими; 3) здійснення розгляду клопотань після заслуховування судом думки щодо них інших учасників судового провадження; 4) постановлення за результатами їх розгляду ухвали; 5) можливість повторного заявлення з інших підстав таких клопотань після відмови в їх задоволенні [99].

Водночас, за результатами їх розгляду, за винятком випадків, за яких вбачається наявність підстав для визнання показань із чужих слів очевидно недопустимим доказом, судами, зазвичай, ухвалюється рішення про відмову в задоволенні клопотання у зв'язку з передчасністю його подання, в якій вказується, що оцінка допустимості показань із чужих слів надаватиметься судом під час ухвалення судового рішення. Так, відмовляючи у задоволенні клопотання захисника про визнання показань із чужих слів очевидно недопустимим доказом, Комунарський районний суд міста Запоріжжя в ухвалі від 09.06.2022 р. у справі № 333/1540/22 вказує, що він не вбачає очевидної недопустимості даних, повідомлених свідком у судовому засіданні, оскільки на цей час відсутні дані, що цей свідок здійснював досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні, а прокурор має право допитати у суді свідка, у якого отримати показання з чужих слів. На час розгляду даного клопотання судовий розгляд кримінального провадження триває. Конкретних ознак очевидної недопустимості доказу (фактичних даних, повідомлених свідком під час судового розгляду) суду не наведено, а тому суд вважає передчасним вирішувати питання про їх недопустимість. Водночас, на думку суду, необхідне зазначити, що доводи, викладені захисником у своєму клопотанні, безумовно підлягають оцінці при наданні судом аналізу доказів під час ухвалення остаточного рішення суду за наслідками розгляду кримінального провадження, так як можуть впливати на визнання належності та допустимості зазначеного в ньому доказу [233].

У разі визнання показань із чужих слів недопустимим доказом, у вирокі, з огляду на вимоги частини 3 статті 374 КПК України, наводяться мотиви такого рішення. Наприклад, Держинський районний суд міста Харкова у вирокі від 10.01.2025 р. у справі № 638/3889/18 зазначає, що він не приймає до уваги показання свідка, оскільки він очевидцем зазначених подій не був, а отримана ним інформація, яка є неконкретною та яку неможливо перевірити шляхом безпосереднього допиту консьєржки будинку у зв'язку з її смертю, є показаннями з чужих слів, які не узгоджуються та не підтверджуються іншими визнаними

судом допустимими доказами, а тому, відповідно до приписів частини 6 статті 97 КПК України, показання цього свідка не є допустимим доказом у вказаному кримінальному провадженні щодо підтвердження неналежності обвинуваченому виявленої та вилученої під час обшуку його автомобіля дерев'яної бити [16].

За умови очевидної недопустимості показань із чужих слів, вони, з урахуванням норм частин 2, 3 статті 89, статті 350 КПК України, підлягають визнанню недопустимими доказами під час судового розгляду як за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, так і за власною ініціативою суду [99].

Очевидна недопустимість, як зазначає А.В. Панова, становить якісну характеристику порушень встановленого законом порядку доказування, сутність якої полягає в безсумнівності, безперечності таких порушень і відсутності, з огляду на це, необхідності у здійсненні перевірки цих доказів та їх співставлення з іншими доказами, які були надані в судовому розгляді учасниками судового провадження [132, с. 175]. Відповідно, поняття очевидно недопустимих доказів і підстави, з яких докази мають визнаватися недопустимими внаслідок очевидної недопустимості, в доктрині кримінального процесу пов'язують з їх отриманням з істотним порушенням основоположних прав і свобод людини та істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, допущеним у ході одержання доказів. Так, на підставі системного аналізу норм КПК України, міжнародно-правових актів, практики ЄСПЛ, КС України, ВС і доктринальних підходів М.І. Шевчук до очевидно недопустимих відносить докази, які в будь-якому випадку за результатами їх оцінки підлягають визнанню за рішенням суду недопустимими, зокрема: 1) докази, які отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих нормами Основного закону України, нормами кримінального процесуального законодавства України та іншими законами України, а також міжнародними стандартами захисту прав людини (стаття 87 КПК України); 2) докази, здобуті завдяки інформації, отриманій

внаслідок істотного порушення прав та свобод людини; 3) докази, отримані органами досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку; 4) докази, на недопустимість яких прямо вказується у кримінальному процесуальному законодавстві України [255, с. 210-211].

Встановлення під час судового розгляду очевидної недопустимості показань із чужих слів призводить до процесуальних наслідків, визначених нормами кримінального процесуального закону. Із урахуванням частини 2 статті 86, частини 2 статті 89 КПК України такими наслідками є: 1) неможливість дослідження показань із чужих слів; 2) припинення їх дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате; 3) неможливість використання показань із чужих слів у ході прийняття процесуальних рішень; 4) неможливість посилення на них судом у ході ухвалення судового рішення [99]. Наведені процесуальні наслідки визнання показань із чужих слів очевидно недопустимим доказом виокремлюють опитані практичні працівники, які додатково вказують також на інші наслідки, а саме: зміну обсягу та порядку дослідження доказів і неможливість їх використання учасниками кримінального провадження для обґрунтування промов у судових дебатах (див. додаток 3 до дисертації).

У разі, якщо дослідження показань із чужих слів, за умови їх очевидної недопустимості, в судовому засіданні не було розпочато, суд відмовляє в задоволенні клопотання учасника кримінального провадження про виклик і допит свідка, потерпілого, яким такі показання можуть бути надані. Так, відмовляючи у задоволенні клопотання захисника обвинуваченого про допит свідка про відомий їй факт зі слів іншої особи про утримання в «підвалі народної міліції» міста Ізюма його троюрідної сестри, Ленінський районний суд міста Харкова в ухвалі від 17.05.2024 р. у справі № 642/1023/23 із посиланням на частину 6 статті 97 КПК України вказує на безпідставність потреби допиту свідка, оскільки такий допит пов'язаний з потребою виклику та допиту ще двох осіб як свідків щодо умов та мети утримання в «підвалі» троюрідної сестри обвинуваченого, що не виявляється можливим з причини невстановлення щодо

одного з цих свідків місця мешкання, так як ніхто з рідних не проживає в його квартирі, а щодо другого з них, то він не проживає за відомою адресою, так як його будинок знищений вщент [237]. У разі, якщо очевидна недопустимість показань із чужих слів встановлена в ході їх дослідження, суд припиняє таке дослідження, про що постановлює відповідну ухвалу.

Хоча в статті 89 КПК України законодавець урегулює порядок визнання доказів недопустимими під час судового розгляду кримінального провадження, він, водночас, не виключає можливість ухвалення такого рішення слідчим суддею в ході досудового розслідування. Визнанню доказів, у тому числі й показань із чужих слів, недопустимими у цій стадії досудового розслідування притаманна низка особливостей.

По-перше, таке рішення може ухвалюватися слідчим суддею в судовому засіданні з розгляду клопотання прокурора, слідчого, погодженого з прокурором, про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Як свідчать результати дослідження судової практики, звертаючись із відповідним клопотанням до слідчого судді, слідчий, прокурор нерідко обґрунтовують його показаннями із чужих слів, що надані свідком і містяться у протоколі його допиту. Слідчий суддя, керуючись частиною 1 статті 94 КПК України, надає оцінку допустимості таких показань і, в разі, якщо вони не відповідають умовам допустимості, передбаченим нормами кримінального процесуального закону, визнає їх недопустимим доказом і наводить мотиви цього рішення в ухвалі про застосування або відмову в застосуванні заходу забезпечення кримінального провадження чи ухвалі про надання або відмову в наданні дозволу на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Так, відмовляючи у задоволенні клопотання старшого слідчого СВ ВП № 3 Одеського РУП № 1 ГУНП в Одеській області про арешт майна квартири, слідчий суддя Суворовського районного суду міста Одеси зазначає, що факт намагання продати квартиру з боку особи, яка є її власником, належними та допустимими доказами не доведено, оскільки суд, згідно зі

статтею 97 КПК України, не може прийняти до уваги показання свідка в частині намагання цієї особи продати квартиру, адже вказану інформацію вона повідомила зі слів потерпілої, а іншими доказами ці показання не підтверджуються [243]. Відмовляючи у задоволенні клопотання дізнавача СД Хмельницького районного управління поліції ГУНП у Хмельницькій області про надання дозволу на проведення обшуку, слідчий суддя Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області в ухвалі від 13.10.2021 р. у справі № 686/24450/21 вказує, що показання свідка про проживання особи за конкретною адресою не ґрунтувалися на особистому сприйнятті ним вказаного факту, а зроблені на основі висловлювання товариша (при цьому імені, прізвища останнього та номера квартири, у якій він проживає, не зазначено у протоколі допиті) для доведення факту проживання особи, про який стверджується в цьому переданому висловлюванні, який за своєю сутністю не є повідомленням про факт висловлювання, а отже є показанням з чужих слів, які з урахуванням критеріїв, передбачених пунктами 3 та 4 частини 2 і частиною 6 статті 97 КПК України, не є допустимим доказом [246].

По-друге, слідчий суддя вправі визнати доказ недопустимим у разі встановлення його очевидної недопустимості. На це звертає увагу АП ВАКС, яка в ухвалі від 06.10.2022 р. у справі № 991/2461/20 зазначає, що в стадії досудового розслідування визнання доказів слідчим суддею, судом недопустимими є можливим лише у разі, якщо: 1) такі докази отримані внаслідок істотного та очевидного порушення прав та свобод людини і 2) їх недопустимість обумовлена такими обставинами, які у будь-якому випадку не можуть бути усунуті в ході подальшого розслідування чи судового розгляду або шляхом надання додаткових матеріалів, які вже є у розпорядженні сторони кримінального провадження. Тобто, висновок про недопустимість відповідного доказу є категоричним навіть із врахуванням відповідних особливостей стадії досудового розслідування. Суд у цій стадії може визнати недопустимими лише очевидно недопустимі докази,

порушення збирання яких не може бути спростоване будь-якими іншими матеріалами [225].

По-третє, під час розгляду вказаних клопотань слідчий суддя керується нормами кримінального процесуального закону, які встановлюють підстави і врегульовують порядок ухвалення рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Відповідно, на відміну від порядку ухвалення рішення про визнання доказу недопустимим під час судового розгляду, який передбачає залучення сторони захисту (частина 3 статті 89 КПК України), у ході прийняття такого рішення в досудовому розслідуванні вона не бере участі, якщо: 1) нормами кримінального процесуального закону не передбачено її участь у судовому засіданні з розгляду клопотання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії; 2) на момент проведення такого судового засідання жодній особі у цьому кримінальному провадженні не повідомлено про підозру.

По-четверте, рішення слідчого судді в частині визнання доказів недопустимими немає преюдиційного характеру. Зокрема, стосовно ухвал про застосування або відмову у застосуванні запобіжних заходів законодавець прямо на це вказує в статті 198 КПК України, відповідно до якої висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального проваджень [99].

У ході апеляційного провадження суд апеляційної інстанції, з урахуванням меж апеляційного перегляду, перевіряє правильність оцінки показань із чужих слів, наданої їм судом першої інстанції. Встановивши недопустимість показань із чужих слів, використаних судом першої інстанції задля встановлення фактів та

обставин кримінального провадження, суд апеляційної інстанції, за наявності відповідних підстав, вправі скасувати постановлене ним судові рішення та призначити новий розгляд у першій інстанції або змінити судові рішення шляхом виключення цього доказу з його мотивувальної частини. Як вказує ККС ВС, при вирішенні питання, чи матиме наслідком висновок про недопустимість доказів, на які послалися суди попередніх інстанцій у своїх судових рішеннях, скасування вироку суду першої інстанції та/або вироку суду апеляційної інстанції суд має з'ясувати у контексті конкретного кримінального провадження значення відповідних доказів при встановленні судами тих чи інших обставин. При цьому, якщо недопустимі докази мали вирішальне або хоча б достатньо вагоме значення для встановлення тих чи інших суттєвих обставин кримінального провадження, то це, як правило, матиме наслідком необхідність повторного дослідження та/або переоцінки інших доказів, а тому потребуватиме скасування оскарженого судового рішення (судових рішень) і призначення нового розгляду в суді апеляційної чи першої інстанції. Іноді, якщо суд касаційної інстанції визнає недопустимим єдиний чи вирішальний доказ або сукупність таких доказів і прийде до висновку, що направлення на новий розгляд з огляду на решту доказів явно не може призвести до засудження особи, він може скасувати судові рішення та закрити кримінальне провадження. Натомість, якщо недопустимий доказ стосувався неістотної обставини або якщо він не мав вирішального чи вагомego значення (в контексті конкретного кримінального провадження) для встановлення відповідної суттєвої обставини (зокрема, якщо досліджена судами сукупність інших доказів є настільки переконливою, що поза розумним сумнівом і незалежно від тих доказів, які були визнані недопустимими, доводить відповідну обставину), це може бути підставою для висновку про те, що посилення судами попередніх інстанцій на недопустимий доказ не перешкодило та не могло перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення і не поставило під сумнів справедливості процесу в цілому (постанова від 25.10.2023 р. у справі № 401/792/20) [179].

Відповідно, в разі встановлення підстав для визнання показань із чужих слів недопустимим доказом, які не були враховані судом першої інстанції, за умови, що вони мали істотне значення для встановлення фактів та обставин кримінального провадження, суд апеляційної інстанції скасовує судові рішення та призначає новий судовий розгляд у першій інстанції. Так, приймаючи таке рішення, Полтавський апеляційний суд в ухвалі від 29.01.2024 р. у справі № 529/2/23 зазначає, що суд першої інстанції, визнавши допустимим доказом показання із чужих слів свідків та поклавши їх в основу обвинувального вироку як вирішальні докази винуватості обвинуваченої за відсутності інших належних доказів, визнаних допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини 2 статті 97 КПК України, істотно порушив вимоги кримінального процесуального закону. Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови, коли в ході судового розгляду винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення доведена [241]. І, навпаки, якщо показання з чужих слів стосувалися неістотної обставини кримінального провадження або не мали вагомego значення для її встановлення, суд апеляційної інстанції змінює судові рішення шляхом виключення цього доказу з його мотивувальної частини. Так, Запорізький апеляційний суд в ухвалі від 15.07.2021 р. у справі № 311/3532/18 вказує, що показання були надані потерпілим слідчому, і фактично є показаннями з чужих слів, а тому суд першої інстанції у будь-якому випадку не міг враховувати їх як доказ вини та посилалися на них у вирок, у зв'язку з чим показання слідчого, надані ним як свідком зі слів потерпілого, в цій частині підлягають виключенню з мотивувальної частини оскаржуваного вироку [230].

Аналогічні рішення за результатами касаційного розгляду, в межах касаційного перегляду, можуть бути ухвалені судом касаційної інстанції. Так, скасовуючи вирок Вінницького апеляційного суду та призначаючи новий розгляд у суді апеляційної інстанції, ККС ВС вказує, що зі змісту оскаржуваного вироку вбачається, що суд апеляційної інстанції при тому, що показання свідка є

ключовими у цьому кримінальному провадженні, не врахував положення, передбачені статтею 97 КПК України, та не надав жодної оцінки посиленням захисника на порушення судом першої інстанції положень статті 86, частини 6 статті 97 КПК України, а також не спростував доводи сторони захисту про недопустимість показань цього легендованого свідка як таких, що були отримані з чужих слів (постанова від 08.08.2024 р. у справі № 278/3134/17) [187]. І, навпаки, змінюючи вирок Голосіївського районного суду міста Києва та ухвалу Київського апеляційного суду, ККС ВС зазначає, що надані оперативним співробітником поліції як свідком показання, отримані ним від підозрюваного, відповідно до статті 97 КПК України є показаннями з чужих слів і не можуть бути використані на доведення існування факту, про який йдеться в поясненні іншої особи, на якому ґрунтуються ці показання. За таких обставин зазначені показання вказаного свідка є недопустимими доказами, а тому підлягають виключенню з судових рішень (постанова від 21.10.2021 р. у справі № 752/23947/18) [164].

Поряд із цим, встановивши недопустимість показань із чужих слів, суд касаційної інстанції, за наявності для цього підстав, вправі закрити кримінальне провадження. Так, скасовуючи вирок Городнянського районного суду Чернігівської області та вирок Чернігівського апеляційного суду та закриваючи кримінальне провадження стосовно засудженого на підставі пункту 3 частини 1 статті 284 КПК України, ККС ВС наголошує, що з матеріалів провадження вбачається, що під час нового апеляційного розгляду в основу ухваленого обвинувального вироку суд апеляційної інстанції знову поклав показання потерпілого, які є показаннями, наданими із чужих слів. Водночас, суд апеляційної інстанції, визнавши допустимим доказом показання із чужих слів потерпілого та поклавши їх в основу обвинувального вироку як вирішальні докази винуватості засудженого за відсутності інших належних доказів, визнаних допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини 2 статті 97 КПК України, істотно порушив вимоги кримінального процесуального закону (постанова від 22.04.2021 р. у справі № 732/760/19) [158].

Підсумовуючи наведене, потрібно вказати, що в досудовому розслідуванні показання з чужих слів у разі їх очевидної недопустимості можуть бути визнані недопустимим доказом слідчим суддею в ході розгляду клопотань прокурора, слідчого про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій. У стадії судового розгляду питання про недопустимість показань із чужих слів вирішується судом під час ухвалення судового рішення, а в разі їх очевидної недопустимості – в ході судового розгляду. Показання з чужих слів можуть бути визнані недопустимим доказом судами апеляційної та касаційної інстанцій за наявності для цього підстав та з урахуванням меж апеляційного та касаційного перегляду відповідно. Процесуальні наслідки визнання показань із чужих слів недопустимим доказом залежать від їх стадії кримінального провадження, в якому ухвалюється таке рішення, вагомості їх значення для встановлення фактів та обставин кримінального провадження в сукупності з іншими доказами, та повноважень суду, який приймає вказане рішення.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні сформульовано такі теоретичні та практичні висновки:

1. Сукупність норм, які врегульовують показання з чужих слів, складають субінститут кримінального процесуального права, що входить до структури інституту доказів і доказування. Норми субінституту показань із чужих слів, запровадженого у вітчизняний кримінальний процес за чинним КПК України, імплементовані із законодавства та судової практики країн англосаксонської правової системи і визначають поняття таких показань, умови їх допустимості та підстави визнання недопустимим доказом.

Субінститут показань із чужих слів тісно пов'язаний як з іншими субінститутами інституту доказів і доказування (наприклад, показань, допустимості доказів, формування доказів, їх використання тощо), так і іншими інститутами кримінального процесуального права (наприклад, учасників кримінального провадження, досудового розслідування, судового розгляду тощо).

2. Законодавство переважної більшості країн англосаксонської правової системи (зокрема, СК, Австралії, Нової Зеландії, США) встановлює правило з чужих слів, нормативному закріпленню якого передувало тривалий період їх використання в судовій практиці. Як у законодавстві, так і в судовій практиці цих країн правило з чужих слів сформульоване як виняток: за загальним правилом, вони не можуть бути доказом у кримінальному провадженні, але з урахуванням обставин, які унеможливають допит особи, котра висловила первинне твердження, та відповідності встановленим законом або напрацьованим судовою практикою умовам допустимості, показання з чужих слів можуть бути використані судом.

Дослідження норм законодавства країн зазначеної правової системи, присвячених визначенню порядку формування та використання показань із чужих слів, і релевантної судової практики свідчить про доцільність врахування їх позитивного досвіду у цьому напрямі шляхом нормативного закріплення в КПК України відповідних прав та обов'язків суду.

3. У вітчизняному кримінальному процесі показання з чужих слів являють собою відомості, що надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження. За своєю правовою природою показання з чужих слів є джерелом доказів, видом доказів і засобом доказування. Видовою відмінністю, яка притаманна показанням з чужих слів і дозволяє відмежувати їх від інших видів показань, є те, що вони ґрунтуються на поясненні іншої особи.

Із урахуванням усталених класифікацій доказів, показання з чужих слів за відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту є похідним доказом, а за відношенням до предмета доказування можуть бути як прямим, так і непрямим доказом.

Задля використання в доказуванні показання з чужих слів повинні відповідати процесуальним властивостям належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатністю та взаємозв'язком для прийняття відповідного процесуального рішення.

4. Отримання показань із чужих слів може бути охарактеризовано за допомогою виокремлення таких особливостей, заснованих на вимогах норм кримінального процесуального закону: 1) способу одержання – єдиним способом їх отримання незалежно від стадії кримінального провадження є допит; 2) суб'єктів надання – показання з чужих слів можуть бути надані свідками, потерпілими, а в окремих випадках – також підозрюваними, обвинуваченими; 3) предмету показань, яким є відомості про будь-які факти та обставини

кримінального провадження, про які зазначеним учасникам кримінального провадження стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження, а також відомості про осіб, які надали первинні пояснення; 4) суб'єктів отримання – під час досудового розслідування суб'єктами одержання показань із чужих слів є слідчий, прокурор, а також слідчий суддя у випадках, передбачених частиною 1 статті 225 КПК України, а в ході судового розгляду – суд; 5) процесуальної форми отримання – нормативно закріпленого порядку одержання показань із чужих слів з урахуванням його диференціації залежно від суб'єктів надання (зокрема, їх надання малолітніми і неповнолітніми), суб'єктів отримання (зокрема, отримання слідчим суддею і судом) та особливостей одержання (зокрема, отримання в режимі відеоконференції або в умовах воєнного стану).

5. Перевірка показань із чужих слів характеризується такими особливостями: 1) способами, за допомогою яких вона здійснюється: а) притаманними розумовій діяльності (аналіз, синтез та співставлення з іншими доказами); б) притаманними практичній діяльності: під час досудового розслідування – проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (зокрема, тимчасового доступу до речей і документів, отримання внаслідок витребування документів, їх копій і речей та проведення ревізій і перевірок), а в ході судового розгляду – проведення відповідних судових дій, спрямованих на з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами; 2) суб'єктами, які здійснюють перевірку – під час досудового розслідування ними є слідчий, прокурор, що, водночас, не виключає можливості перевірки показань із чужих слів стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, шляхом реалізації наданих їм прав, а в ході судового розгляду таким суб'єктом є суд першої інстанції та, в разі здійснення ним дослідження доказів, – також суд апеляційної інстанції, який здійснює перевірку доказів за участю сторін кримінального провадження та інших його учасників.

Вибір способів перевірки показань із чужих слів, які охоплюються практичною діяльністю, здійснюється слідчим, прокурором, судом з урахуванням широкого кола об'єктивних і суб'єктивних чинників, зумовлених пізнавальними можливостями відповідних процесуальних дій, обставинами вчинення кримінального правопорушення, змістом показань із чужих слів (їх повнотою, несуперечливістю, відповідністю іншим доказам), особою учасника кримінального провадження, який надає такі показання, обставинами отримання ним первинних пояснень тощо.

6. Показання з чужих слів підлягають оцінюванню на основі загальних правил оцінки доказів, передбачених частиною 1 статті 94 КПК України, із урахуванням особливостей встановлення їх допустимості та достовірності, визначених статтею 97 цього Кодексу. Під час досудового розслідування оцінка показань із чужих слів здійснюється слідчим, прокурором, а також слідчим суддею в разі розгляду ним клопотань про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження та надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій, обґрунтованих за допомогою таких показань, а в ході судового розгляду – судом відповідної інстанції (першої, апеляційної чи касаційної), який здійснює їх оцінку у зв'язку з прийняттям відповідного судового рішення. Оцінку показань із чужих слів вправі здійснювати учасники кримінального провадження, які можуть звернутися до неї задля обґрунтування своєї правової позиції у відповідному клопотанні, промові в судових дебатах, апеляційній чи касаційній скарзі тощо.

Предмет оцінки показань із чужих слів складає встановлення їх належності, допустимості та достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Підставою визнання показань із чужих слів неналежним доказом є неможливість встановлення за їх допомогою фактів та обставин кримінального провадження, а підставою визнання таких показань недостовірним доказом, з урахуванням практики ЄСПЛ, ККС ВС та судів апеляційної та першої інстанцій,

є: 1) наявність сумнівів в їх об'єктивності; 2) отримання первинного пояснення, яке становить зміст показань із чужих слів, від невстановленої особи; 3) встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів; 4) надання сторонами кримінального провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань.

7. Допустимість показань із чужих слів визначається за трьома критеріями: 1) правомірністю як основним критерієм, пов'язаним зі встановленням суб'єктом доказування істотного порушення прав і свобод людини під час їх отримання (стаття 87 КПК України); 2) законністю як критерієм, зумовленим дотриманням порядку одержання показань із чужих слів (стаття 86, частини 2, 3, 6, 7 статті 97 КПК України); 3) прийнятністю як критерієм, пов'язаним зі встановленням можливості їх використання у випадках, передбачених нормами кримінального процесуального закону (статті 88, 88-1, частина 12 статті 290 КПК України).

Кожен з цих критеріїв допустимості доказів характеризується притаманними йому умовами, що поділяються на дві групи: 1) загальні, які стосуються всіх доказів; 2) спеціальні, що поширюються лише на показання з чужих слів. Дотримання сукупності загальних і спеціальних умов, які охоплюються критеріями законності, правомірності та прийнятності, забезпечує допустимість показань із чужих слів.

8. Встановлення умов допустимості показань із чужих слів та здійснення їх класифікації на загальні і спеціальні дозволяє виокремити підстави визнання цього доказу недопустимим з їх поділом на аналогічні групи підстав.

Загальними підставами визнання показань із чужих слів недопустимими, зокрема, є: 1) їх отримання внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (пункт 2 частини 2 статті 87 КПК України); 2) порушення права на захист (у разі надання показань із чужих слів підозрюваним, обвинуваченим) (пункт 3 частини 2 статті 87 КПК України); 3) їх отримання від

особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права (пункт 4 частини 2 статті 87 КПК України); 4) порушення права на перехресний допит учасника судового провадження, яким надаються показання з чужих слів (пункт 5 частини 2 статті 87 КПК України); 5) їх отримання до внесення відомостей до ЄРДР (частина 3 статті 214 КПК України); 6) отримання показань із чужих слів під час допиту, проведеного в нічний час за відсутності підстав, визначених частиною 4 статті 223 КПК України; 7) їх отримання після закінчення досудового розслідування (частина 8 статті 223 КПК України); 8) використання, за винятком випадків, передбачених частиною 2 статті 88 КПК України, на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення показань із чужих слів, які стосуються вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження; 9) невідкриття стороною обвинувачення показань із чужих слів у порядку, визначеному статтею 290 КПК України.

До спеціальних підстав визнання показань із чужих слів недопустимим доказом належать: 1) їх отримання за відсутності виняткових обставин, передбачених частинами 2, 3 статті 97 КПК України; 2) невідповідність показань із чужих слів іншим правилам допустимості доказів, окрім встановлених статтею 97 КПК України; 3) непідтвердження показань із чужих слів іншими доказами, визнаними допустимими, за винятком показань із чужих слів, наданих іншим учасником кримінального провадження (частина 6 статті 97 КПК України); 4) отримання показань із чужих слів від слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу або іншої особи стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження (частина 7 статті 97 КПК України).

9. За загальним правилом, встановленим нормами кримінального процесуального закону, показання з чужих слів можуть бути визнані недопустимим доказом судом, що, водночас, не виключає можливості ухвалення

такого рішення слідчим суддею, в разі очевидної недопустимості таких показань, в ході розгляду клопотань прокурора, слідчого про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження або про надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У стадії судового розгляду питання про недопустимість показань із чужих слів вирішується судом під час ухвалення судового рішення, а в разі їх очевидної недопустимості – в ході судового розгляду. Показання з чужих слів можуть бути визнані недопустимим доказом судами апеляційної та касаційної інстанцій за наявності для цього підстав та з урахуванням меж апеляційного та касаційного перегляду відповідно.

Процесуальні наслідки визнання показань із чужих слів недопустимим доказом залежать від їх стадії кримінального провадження, в якому ухвалюється таке рішення, вагомості їх значення для встановлення фактів та обставин кримінального провадження в сукупності з іншими доказами, та повноважень суду, який приймає вказане рішення.

10. Задля вдосконалення поняття показань із чужих слів, механізму їх отримання та перевірки під час досудового розслідування та судового розгляду, механізму оцінки таких показань у ході кримінального провадження, в тому числі встановлення умов їх допустимості та підстав визнання недопустимим доказом, обґрунтовано доцільність внесення низки змін і доповнень до частин 1 – 3, 5, 7 статті 97 і частини 14 статті 352 КПК України, доповнення статті 97 частиною 8, статті 354 – частиною 6, а також розроблено проекти відповідних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабунич В.М. Теорія і практика перехресного допиту в суді: процесуальні і криміналістичні аспекти дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів, 2015. 222 с.

2. Бабчинська Т.В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2020. 234 с.

3. Багрій М.В. Використання непрямих доказів у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів, 2010. 217 с.

4. Басай В.Д. Похідні докази у кримінальному процесі України: поняття та види. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 195-199.

5. Берназ В.Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації формування переконання слідчого у кримінальному провадженні як основа оцінки доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 11-21.

6. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.

7. Ващук О.П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 430 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

9. Вирок Апеляційного суду Херсонської області від 16.01.2018 р. у справі № 766/13786/16-к (провадження № 11-кп/791/61/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71618108>.

10. Вирок Арбузинського районного суду Миколаївської області від 12.02.2021 р. у справі № 467/39/19 (провадження № 1-кп/467/12/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94884814>.

11. Вирок ВАКС від 22.07.2020 р. у справі № 487/5684/19 (провадження № 1-кп/991/98/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90537916>.

12. Вирок Ватутінського міського суду Черкаської області від 12.07.2021 р. у справі № 694/1593/20 (провадження № 1-кп/690/73/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98228330>.

13. Вирок Вільнянського районного суду Запорізької області від 22.03.2017 р. у справі № 322/766/16 (провадження № 1-кп/314/37/2017). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65483224>.

14. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 24.12.2024 р. у справі № 473/710/23 (провадження № 1-кп/473/62/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124014646>.

15. Вирок Врадіївського районного суду Миколаївської області від 19.01.2022 р. у справі № 479/825/16-к (провадження № 1-кп/479/26/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102815094>.

16. Вирок Держинського районного суду міста Харкова від 10.01.2025 р. у справі № 638/3889/18 (провадження № 1-кп/638/195/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124324979>.

17. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 11.05.2021 р. у справі № 755/9047/20 (провадження № 1-кп/755/123/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96801722>.

18. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 12.06.2023 р. у справі № 366/727/22 (провадження № 1-кп/366/70/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111448773>.

19. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 08.02.2024 р. у справі № 946/945/23 (провадження № 1-кп/946/214/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116852403>.

20. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 31.07.2024 р. у справі № 947/27782/20 (провадження № 1-кп/947/206/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120775949>.

21. Вирок Кіровського районного суду міста Дніпропетровська від 05.08.2024 р. у справі № 203/5181/16-к (провадження № 1-кп/0203/25/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120816798>.

22. Вирок Кіровського районного суду міста Кіровограда від 23.05.2018 р. у справі № 404/7/18 (провадження № 1-кп/404/295/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74176112>.

23. Вирок Корабельного районного суду міста Миколаєва від 25.04.2024 р. у справі № 488/5158/23 (провадження № 1-кп/488/169/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118616149>.

24. Вирок Ладизинського міського суду Вінницької області від 12.12.2023 р. у справі № 135/893/22 (провадження № 1-кп/135/15/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115608194>.

25. Вирок Машівського районного суду Полтавської області від 19.07.2024 р. у справі № 531/709/23 (провадження № 1-кп/948/134/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120511290>.

26. Вирок Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 26.03.2024 р. у справі № 335/2731/23 (провадження № 1-кп/335/298/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117895195>.

27. Вирок Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 22.09.2021 р. у справі № 626/45/19 (провадження № 1-кп/632/11/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99807495>.

28. Вирок Придніпровського районного суду міста Черкаси від 31.12.2020 р. у справі № 711/6163/20 (провадження 1-кп/711/400/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93971001>.

29. Вирок Рахівського районного суду Закарпатської області від 16.02.2021 р. у справі № 305/2053/18 (провадження № 1-кп/305/81/21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/94915075>.

30. Вирок Саксаганського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 22.02.2021 р. у справі № 216/5474/18 (провадження № 1-кп/214/169/21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95130381>.

31. Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 10.02.2020 р. у справі № 759/18942/18 (провадження № 1-кп/759/190/20). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/87479213>.

32. Вирок Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 27.05.2022 р. у справі № 351/827/21 (провадження № 1-кп/351/33/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104514206>.

33. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 20.02.2024 р. у справі № 308/14861/23 (провадження № 1-кп/308/141/24). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117154669>.

34. Вирок Чернівецького районного суду Вінницької області від 01.11.2021 р. у справі № 146/1638/17 (провадження № 1-кп/150/5/21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/100744882>.

35. Вирок Шацького районного суду Волинської області від 09.07.2020 р. у справі № 166/362/19 (провадження № 1-кп/170/23/20). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90284864>.

36. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 01.10.2021 р. у справі № 589/5219/19 (провадження № 1-кп/589/205/21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/101264945>.

37. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 09.09.2021 р. у справі № 689/741/20 (провадження № 1-кп/689/20/21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99487654>.

38. Висновок DG-I (2011)16 від 02.11.2011 р. щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України, підготовлений Директоратом з питань правосуддя та захисту людської гідності Генерального директорату І РЄ – Права людини і верховенство права на підставі експертизи Лорени Бахмайер-Вінтер, Джеремі МакБрайда та Еріка Сванідзе. Страсбург: Спільна програма ЄС та РЄ «Прозорість та ефективність судової системи України», 2011. 90 с. URL: <https://rm.coe.int/16802e707c>.

39. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 02.02.2012 р. на проект Кримінального процесуального кодексу України від 13.01.2012 р. (реєстраційний № 9700). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9700&skl=7.

40. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 27.05.2013 р. на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо виключення положень про визнання доказами показань з чужих слів)». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45570.

41. Воробей П.А., Тильчик В.В., Форостяний А.В. Процесуальні властивості доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 492-494. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2024/119.pdf.

42. Воробчак А.Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2019. 236 с.

43. Габрелян А.Ю., Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 451-458.

44. Гаврилюк Л.В. Особливості визнання показань з чужих слів доказом у кримінальному провадженні крізь призму судових рішень. *Наука і правоохорона*. 2022. № 1. С. 110-118.

45. Гаврилюк Л.В. Правова регламентація показань з чужих слів у кримінальному процесі України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 травня 2021 року) / ред. кол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. С. 87-91.

46. Гаркот Д.Ю. Отримання показань із чужих слів під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 379-384.

47. Гаркот Д.Ю. Правова природа показань з чужих слів у кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 6. С. 231-236.

48. Гаркот Д.Ю. Процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2024. С. 447-449.

49. Гаркот Д.Ю. Спеціальні підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 131-135.

50. Гаркот Д.Ю. Способи перевірки показань із чужих слів як розумової діяльності суб'єктів доказування. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2024 року). Харків: Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2024. Вип. II. С. 117-119.

51. Гаркот Д.Ю. Суб'єкти оцінки показань з чужих слів у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 127-133.

52. Гаркот Д.Ю. Сутність показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 6. С. 141-145.

53. Гаркот Д.Ю. Формування показань із чужих слів: кримінальний процесуальний аспект. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 02 травня 2024 року) / ред. кол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2024. С. 195-197.

54. Гловюк І.В. Дослідження показань дитини в суді в умовах воєнного стану: нові можливості та старі проблеми. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів*: матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27 квітня 2023 року). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. Ч. I. С. 302-306.

55. Гловюк І.В. Триетапний аналіз та право на справедливий суд при відмові від допиту дитини-потерпілого. *Захист прав дитини в умовах військової агресії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 року). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 44-48.

56. Гмирко В.П. Показання з чужих слів. У кн.: *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 томах. Т. 19. Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / ред. кол.: В.Т. Нор та ін. Харків: Право, 2020. С. 622-625.

57. Гончаренко В.Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. 42 с.

58. Гринюк В.О. Забезпечення змагальності щодо отримання доказів під час досудового розслідування. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 14 листопада 2015 року) / укладачі: І.В. Гловюк, О.В. Малахова, Л.Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М.М. Стоянов. Одеса: Юридична література, 2015. С. 182-184.

59. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. 272 с.

60. Давидова Д.В. Джерела доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Кривий Ріг, 2015. 225 с.

61. Дашковська О. Правові дефініції як різновид нормативних приписів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 16-23.

62. Дерев'янюк А.І. Актуальні питання допустимості доказів: питання отримання та використання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 571-575.

63. Деєв М.В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. К., 2007. 218 с.

64. Деєв М.В. Кримінально-процесуальне доказування та його елементи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 3-2. Том 2. С. 212-215.

65. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій / О.О. Бондаренко, Г.І. Глобенко, В.В. Романюк та ін.; за заг. ред. О.О. Юхна. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 156 с.

66. Долгополов А.М. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 6. С. 100-107.

67. Завтур В.А. Судова оцінка депонованих показань у кримінальному провадженні: правозастосовний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 273-275.

68. Задерейко С.Ю. Генеза показань свідка як джерела доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 265-271.

69. Заклюка А.В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2016. 208 с.

70. Закревська Т.О. Показання свідка як джерело доказів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 3. Т. 2. С. 116-122.

71. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України від 22.03.2012 р. до проекту Кримінального процесуального кодексу України (реєстраційний № 9700, друге читання). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9700&skl=7.

72. Зінченко В.М., Ковальчук С.О. Достатність доказів у кримінальному провадженні: монографія. Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2022. 272 с.

73. Івасюк І.Г. Значення похідних доказів для кримінально-процесуального доказування: питання теорії та практики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 256-262.

74. Ільченко О.В., Зінченко Г.С. Міжнародний досвід щодо визнання показань з чужих слів доказом у кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 362-366.

75. Кайло І.Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2016. 218 с.

76. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Х.: Право, 2008. 296 с.

77. Капліна О.В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40-48.

78. Керівні принципи Комітету Міністрів РЄ щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом Міністрів РЄ 17.11.2010 р. під час 1098-го засідання заступників міністрів. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

79. Кіцен Н. Обмеження засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінального провадження в першій інстанції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 256-261.

80. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2018. 626 с.

81. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.

82. Ковтун О.В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2019. 220 с.

83. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

84. Конвенція РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р., ратифікована із заявами Законом України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-927>.

85. Конюшенко Я.Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2010. 245 с.

86. Король В.В., Садова Т.В. Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-*

конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 року) / відп. за вип. Ю.П. Аленін. Одеса: Юридична література, 2013. С. 327-331.

87. Король В.В., Садова Т.В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 428-434.

88. Косович В. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2013. Вип. 57. С. 43-52.

89. Костюченко О.Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 66-73.

90. Котюк О.І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 26-32.

91. Крет Г.Р. Допустимість показань із чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2. С. 254-262.

92. Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Калуш: Петраш К.Т., 2020. 452 с.

93. Крет Г.Р. Оцінка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 113-118.

94. Крет Г.Р. Перевірка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 143-150.

95. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

96. Кримінальний процес України: підручник / за ред. С.В. Ківалова та М.С. Цуцкірідзе. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 1104 с.

97. Кримінальний процес: навчальний посібник / Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.К. Волошина та ін. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.

98. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

99. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

100. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (у редакції, чинній станом на 13.04.2012 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413>.

101. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

102. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстиніан, 2012. 1224 с.

103. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05 (втратив чинність). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

104. Ланцедова Ю.О., Виноградов А.К. Можливості уточнення властивостей доказів та підстав юридичної відповідальності слідчого чи інших суб'єктів владних повноважень за порушення порядку їх отримання в антикримінальному судочинстві. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 101-112.

105. Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2015. 214 с.

106. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К.: Ваїте, 2014. 280 с.

107. Лозинська Ю.І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів, 2018. 259 с.

108. Лозинська Ю.І., Шехавцов Р.М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

109. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Київ: Юридичний світ, 2016. 416 с.

110. Лоскутов Т.О. Щодо критеріїв визначення допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2021. Том 32. № 1. С. 106-110.

111. Лукашевич В.Г. Докази та доказування у кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2016. № 1. С. 74-79.

112. Лушпієнко В.М. Показання з чужих слів за законодавством України та іноземних держав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 177-181.

113. Лушпієнко В.М. Показання свідка як процесуальне джерело доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2018. 255 с.

114. Ляш А.О. Показання з чужих слів: норма, яка підлягає виключенню з КПК України. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 20-21 травня 2015 року) / укладачі: І.П. Голосніченко, Т.О.

Чепульченко, В.Ю. Пряміцин. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. С. 134-135.

115. Мазур М.Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Право. 2015. № 12. С. 141-147.

116. Максимішин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів, 2016. 250 с.

117. Мирошніченко Т.М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Том 2. С. 181-185.

118. Мирошніченко Ю.М. Допит владних суб'єктів досудового розслідування під час судового провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 543-546.

119. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

120. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

121. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова та С.І. Кравченка. Одеса: Фенікс, 2020. 924 с.

122. Негребецький В. Перевірочні слідчі (розшукові) дії: сутність і значення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 180-184.

123. Нор В.Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського Суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1-24. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11nvtzpl.pdf>.

124. Нор В.Т. Свідок у кримінальному процесі України: коло осіб, предмет показань та свідоцький імунітет. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2002. Вип. 37. С. 491-498.

125. Окрема думка судді до постанови ККС ВС від 05.06.2018 р. у справі № 360/1378/16-к (провадження № 51-2329км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777453>.

126. Окрема думка судді Центрального районного суду міста Миколаєва до вироку від 02.05.2023 р. у справі № 489/2328/19 (провадження № 1-кп/490/123/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110729448>.

127. Оксюта Т.Г. Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2018. 244 с.

128. Оксютович М.О., Коширець В.В., Мудрик А.Б. Юридична психологія: навчальний посібник. Житомир: Житомирська політехніка, 2024. 161 с.

129. Омельчук Л.В., Бичок Т.П. Показання із чужих слів як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 320-323. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/79.pdf.

130. Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей: методичні рекомендації, підготовлені Департаментом захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству ОГП та Управлінням організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління НП України, схвалені Методичною радою ОГП (протокол засідання від 31.08.2023 р. № 5) та затверджені Генеральним прокурором

02.11.2023 р. Київ, 2023. 78 с. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=239483.

131. Острійчук О.П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2016. 243 с.

132. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2016. 226 с.

133. Панова А.В., Скідан Н.В. Окремі питання використання показань із чужих слів у кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. № 6. Р. 199-203.

134. Переверза О.Я. Особливості процесуальної регламентації механізму формування показань із чужих слів і тактики допиту свідків та потерпілих, які дають такі показання (за КПК 2012 року). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 228-231. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/63.pdf.

135. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-25.

136. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1. С. 1-53. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>.

137. Погорецький М.А. Новели проекту нового КПК України і проблеми їх реалізації у правозастосовній діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 208-216.

138. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

139. Пожар В.Г. Інститут представництва у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2010. 236 с.

140. Пономаренко А.В. Визнання показань з чужих слів доказом у кримінальному провадженні: проблеми вітчизняної теорії та практики. *Наука і правоохорона*. 2021. № 4. С. 270-277.

141. Пономаренко А.В., Гаврилюк Л.В. Визнання показань із чужих слів доказом у кримінальному процесі України. У кн.: *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law: collective monograph*. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. Р. 2. Р. 438-454.

142. Постанова ВП ВС від 31.08.2022 р. у справі № 756/10060/17 (провадження № 13-3кц22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>.

143. Постанова ККС ВС від 22.05.2018 р. у справі № 662/1113/15 (провадження № 51-879км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74309843>.

144. Постанова ККС ВС від 25.10.2018 р. у справі № 161/7193/16-к (провадження № 51-3025км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77607631>.

145. Постанова ККС ВС від 22.01.2019 р. у справі № 759/8398/15-к (провадження № 51-5870км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958158>.

146. Постанова ККС ВС від 26.02.2019 р. у справі № 221/2952/16-к (провадження № 51-1596км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80181469>.

147. Постанова ККС ВС від 14.03.2019 р. у справі № 322/766/16 (провадження № 51-7040км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80555659>.

148. Постанова ККС ВС від 03.10.2019 р. у справі № 138/3715/16-к (провадження № 51-97км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814517>.

149. Постанова ККС ВС від 19.11.2019 р. у справі № 750/5745/15-к (провадження № 51-10195км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275852>.

150. Постанова ККС ВС від 22.01.2020 р. у справі № 750/5781/18 (провадження № 51-3756км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87179292>.

151. Постанова ККС ВС від 04.03.2020 р. у справі № 332/2216/17 (провадження № 51-3416км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88103419>.

152. Постанова ККС ВС від 29.10.2020 р. у справі № 725/6078/14-к (провадження № 516403км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92602247>.

153. Постанова ККС ВС від 24.11.2020 р. у справі № 481/227/18 (провадження № 51-2539км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119786>.

154. Постанова ККС ВС від 24.11.2020 р. у справі № 732/138/18 (провадження № 51-5638км19). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217865>.

155. Постанова ККС ВС від 10.02.2021 р. у справі № 127/14811/17 (провадження № 51-5046км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94874065>.

156. Постанова ККС ВС від 02.03.2021 р. у справі № 737/641/17 (провадження № 51-6562км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179731>.

157. Постанова ККС ВС від 06.03.2021 р. у справі № 236/1583/19 (провадження № 51-6260км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616617>.

158. Постанова ККС від 22.04.2021 р. у справі № 732/760/19 (провадження № 51-245км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96632050>.

159. Постанова ККС ВС від 18.05.2021 р. у справі № 601/200/18 (провадження № 51-4855км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97077704>.

160. Постанова ККС ВС від 01.06.2021 р. у справі № 451/385/20 (провадження № 51-650км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97461454>.

161. Постанова ККС ВС від 08.06.2021 р. у справі № 199/5926/19 (провадження № 51-5895км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97700836>.

162. Постанова ККС ВС від 15.06.2021 р. у справі № 727/8838/15-к (провадження № 51-1971км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083482>.

163. Постанова ККС ВС від 12.10.2021 р. у справі № 537/5387/19 (провадження № 51-3779км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100396140>.

164. Постанова ККС ВС від 21.10.2021 р. у справі № 752/23947/18 (провадження № 51-498км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579471>.

165. Постанова ККС ВС від 22.10.2021 р. у справі № 487/5684/19 (провадження № 51-1569км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100644236>.

166. Постанова ККС ВС від 28.10.2021 р. у справі № 266/6051/19 (провадження № 51-1834км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734854>.

167. Постанова ККС ВС від 09.11.2021 р. у справі № 281/128/19 (провадження № 51-4536км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101029201>.

168. Постанова ККС ВС від 30.11.2021 р. у справі № 601/473/20 (провадження № 51-3269км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673740>.

169. Постанова ККС ВС від 15.06.2022 р. у справі № 552/971/20 (провадження № 51-5249км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104813664>.

170. Постанова ККС ВС від 07.07.2022 р. у справі № 748/1046/19 (провадження № 51-1706км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105219325>.

171. Постанова ККС ВС від 11.07.2022 р. у справі № 541/240/20 (провадження № 51-22ск22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218427>.

172. Постанова ККС ВС від 21.12.2022 р. у справі № 759/5737/17 (провадження № 51-2899км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225763>.

173. Постанова ККС ВС від 11.01.2023 р. у справі № 286/628/20 (провадження № 51-2421км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108423792>.

174. Постанова ККС ВС від 17.01.2023 р. у справі № 753/13113/18 (провадження № 51-6км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645>.

175. Постанова ККС ВС від 04.04.2023 р. у справі № 572/1684/19 (провадження № 51-3040км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055057>.

176. Постанова ККС ВС від 06.07.2023 р. у справі № 754/1100/17 (провадження № 51-2002км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112164279>.

177. Постанова ККС ВС від 19.07.2023 р. у справі № 640/4435/18 (провадження № 51-1714км22). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/112370196>.

178. Постанова ККС ВС від 04.10.2023 р. у справі № 336/5497/20 (провадження № 51-5071км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114052698>.

179. Постанова ККС ВС від 25.10.2023 р. у справі № 401/792/20 (провадження № 51-3507км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581901>.

180. Постанова ККС ВС від 17.01.2024 р. у справі № 335/4038/22 (провадження № 51-6687км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512355>.

181. Постанова ККС ВС від 24.01.2024 р. у справі № 175/1906/22 (провадження № 51-3855км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116639572>.

182. Постанова ККС ВС від 26.01.2024 р. у справі № 466/9158/14-к (провадження № 51-645км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116768013>.

183. Постанова ККС ВС від 07.03.2024 у справі № 719/131/22 (провадження № 51-4742км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117721147>.

184. Постанова ККС ВС від 13.03.2024 р. у справі № 562/1192/23 (провадження № 51-4405км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117721690>.

185. Постанова ККС ВС від 09.07.2024 р. у справі № 303/2503/22 (провадження № 51-1849км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120342068>.

186. Постанова ККС ВС від 31.07.2024 р. у справі № 308/13071/22 (провадження № 51-1139км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120838442>.

187. Постанова ККС ВС від 08.08.2024 р. у справі № 278/3134/17 (провадження № 51-2578км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120948757>.

188. Постанова ККС ВС від 15.08.2024 р. у справі № 203/94/18, 991/2/23 (провадження № 51-1298км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121051077>.

189. Постанова ККС ВС від 27.08.2024 р. у справі № 172/149/23 (провадження № 51-1494км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121295743>.

190. Постанова ККС ВС від 11.09.2024 р. у справі № 607/26266/18 (провадження № 51-2056км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665565>.

191. Постанова ККС ВС від 18.09.2024 р. у справі № 496/6393/22 (провадження № 51-2708км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847392>.

192. Постанова ККС ВС від 29.10.2024 р. у справі № 473/3092/21 (провадження № 51-1981км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122717390>.

193. Постанова ОП ККС ВС від 20.09.2020 р. у справі № 740/3597/17 (провадження № 51-6070кмо19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552>.

194. Пояснювальна записка від 16.07.2013 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо невизнання доказами суб'єктивних думок та неперевічених показань з чужих слів)» від 16.07.2013 р. (доопрацьований № 2112). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45570.

195. Пояснювальна записка від 28.01.2013 р. до проекту Закону України «Про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України (щодо виключення положень про визнання доказами показань з чужих слів)» від 28.01.2013 р. (реєстраційний № 2112). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45570.

196. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

197. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства: Закон України від 04.10.2019 р. № 187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20>.

198. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

199. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

200. Проданець Н.М. Тактика виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2024. 262 с.

201. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо невизнання доказами суб'єктивних думок та неперевіраних показань з чужих слів)» від 16.07.2013 р. (доопрацьований № 2112). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45570.

202. Проект Закону України «Про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України (щодо виключення положень про визнання доказами показань з чужих слів)» від 28.01.2013 р. (реєстраційний № 2112). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45570.

203. Ратушна Б.П. Докази як основні інструменти судового пізнання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 165-168.

204. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, З.М. Саїдова, М.І. Хавронюк. Київ: Москаленко О.М., 2013. 40 с.

205. Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

206. Рижий О.А. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції: дис. ... д-ра філософії: 081 – «Право». Львів, 2023. 221 с.

207. Рішення КС України від 20.06.2019 р. № 6-р/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» (справа № 1-152/2019(3426/19)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19>.

208. Рогатинська Н.З. Характеристика показання як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 24. Том 4. С. 122-124.

209. Ряшко О., Коваль І. Показання з чужих слів у кримінальному провадженні: умови допустимості. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare: conferință internațională științifico-practică* (Chișinău, Republica Moldova, 2-3 octombrie 2018). Chișinău: Tipografia «Cetatea de Sus», 2018. Р. 289-292.

210. Сергєєва Д.Б. До визначення поняття «доказу» за чинним КПК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 212-221.

211. Сергєєва Д.Б. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 80-87.

212. Сівочек С.М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київ, 2003. 215 с.

213. Сімонович Д.В., Лозова С.М. Методичні рекомендації щодо проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. У кн.:

Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності: навчальний посібник. Харків: Стильна типографія, 2017. С. 432-447.

214. Сольонова О.О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2018. 239 с.

215. Справа «Черніка проти України»: рішення ЄСПЛ від 12.03.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f16.

216. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київ, 2005. 396 с.

217. Стоянов М.М. Система правил допустимості доказів у кримінальному провадженні України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 325-331.

218. Стоянов М.М. Система правил допустимості доказів у кримінальному провадженні України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 245-250.

219. Тепак С.Я. Достовірність доказів у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Київ, 2024. 238 с.

220. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.

221. Торбас О.О. Розсуд в кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації: монографія. Одеса: Юридична література, 2020. 284 с.

222. Трофименко В. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 154-164.

223. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016. 304 с.

224. Тютюнник В. Проблеми виокремлення критеріїв допустимості доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2014. №10. С. 64-74.

225. Ухвала АП ВАКС від 06.10.2022 р. у справі № 991/2461/20 (провадження № 11-сс/991/248/22). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/106672984>.

226. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 19.03.2018 р. у справі № 322/766/16 (провадження № 11-кп/778/102/18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/72905587>.

227. Ухвала Буринського районного суду Сумської області від 27.03.2020 р. у справі № 574/290/20 (провадження № 1-кц/574/116/2020). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/88462525>.

228. Ухвала ВАКС від 04.10.2019 р. у справі № 760/24486/19 (провадження № 1-кц/991/698/19). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/84862252>.

229. Ухвала ВАКС від 18.03.2021 р. у справі № 991/1803/21 (провадження № 1-кц/991/1840/21). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/95657395>.

230. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 15.07.2021 р. у справі № 311/3532/18 (провадження № 11-кп/807/274/21). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98844570>.

231. Ухвала Кіровського районного суду міста Кіровограда від 03.09.2024 р. у справі № 404/6389/22 (провадження № 1-кц/404/2980/24). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/121447322>.

232. Ухвала ККС ВС від 17.02.2023 р. у справі № 161/1560/22 (провадження № 51-995ск23). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/109075098>.

233. Ухвала Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 09.06.2022 р. у справі № 333/1540/22 (провадження № 1-кп/333/466/22). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/104862371>.

234. Ухвала Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 13.07.2022 р. у справі № 333/1540/22 (провадження № 1-кп/333/466/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105253484>.

235. Ухвала Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 27.10.2021 р. у справі № 577/3847/21 (провадження № 1-кс/577/1736/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100608227>.

236. Ухвала Ленінського районного суду міста Кіровограда від 14.08.2024 р. у справі № 405/5338/24 (провадження № 1-кс/405/2215/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995726>.

237. Ухвала Ленінського районного суду міста Харкова від 13.05.2024 р. у справі № 642/1023/23 (провадження № 1-кп/642/183/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119121542>.

238. Ухвала Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 09.01.2020 р. у справі № 539/69/20 (провадження № 1-кс/539/24/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86821409>.

239. Ухвала Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 28.09.2021 р. у справі № 740/5410/21 (провадження № 1-кс/740/1228/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99939235>.

240. Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 19.01.2023 р. у справі № 583/226/23 (провадження № 1-кс/583/95/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108498821>.

241. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 29.01.2024 р. у справі № 529/2/23 (провадження № 11-кп/814/942/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116751723>.

242. Ухвала Полтавського апеляційного суду від 17.04.2024 р. у справі № 554/9854/16 (провадження № 11-кп/814/33/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118792327>.

243. Ухвала Суворовського районного суду міста Одеси від 25.10.2023 р. у справі № 523/19007/23 (провадження №1-ксс/523/3281/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114496759>.

244. Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 09.09.2020 р. у справі № 607/10537/19 (провадження № 11-кп/817/257/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91525622>.

245. Ухвала Тульчинського районного суду Вінницької області від 14.06.2024 р. у справі № 148/207/24 (провадження № 1-ксс/148/263/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119754427>.

246. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13.10.2021 р. у справі № 686/24450/21 (провадження № 1-ксс/686/10357/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100379893>.

247. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13.07.2023 р. у справі № 686/21246/22 (провадження № 1-ксс/686/5978/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112210718>.

248. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків: Фактор, 2013. 96 с.

249. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова ред. кол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. К.: Абрис, 2002. 742 с.

250. Фунікова О.В. Показання осіб як джерело доказової інформації: особливості формування. *Юрист України*. 2014. № 3. С. 92-96.

251. Циганюк Ю.В., Денисенко В.В. Нормативно-правове регулювання інституту показань із чужих слів в українському законодавстві та порівняння з законодавством зарубіжних країн. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 92-99.

252. Чернега І. Л. Показання з чужих слів: новела чи регрес? *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 року) / відп. за вип. В.М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 512-514.*

253. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у світлі нового кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2015. 191 с.

254. Шабаровський Б.В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Острог, 2019. 237 с.

255. Шевчук М.І. Визнання доказів недопустимими: право суду чи обов'язок. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 207-215.

256. Шепітько І.І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2018. 269 с.

257. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151-156.

258. Шульгін С.О. Оцінка доказів слідчим і прокурором при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2021. 260 с.

259. Шумило М.Є. Роль науки в критичній рефлексії положень КПК України. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції (м. Київ, 24 листопада 2017 року): у 2 ч. / ред. кол.: В.В. Черней, С.С. Чернявський, Л.Д. Удалова та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2017. Ч. 1. С. 22-24.

260. Юрчишин В.Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 –

кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Івано-Франківськ, 2007. 227 с.

261. Allen, Ronald J. The Hearsay Rule as a Rule of Admission Revisited. *Fordham Law Review*. 2016. Vol. 84. P. 1395-1405.

262. Canada Evidence Act (R.S.C., 1985, c. C-5) (current to February 17, 2025, last amended on August 19, 2024). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-5.pdf>.

263. Case of A.S. v. Finland: Judgment of the European Court of Human Rights from 28 September 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100709>.

264. Case of Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom: Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights from 15 December 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108072>.

265. Case of Okropiridze v. Georgia: Judgment of the European Court of Human Rights from 7 September 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-226425>.

266. Case of Schatschaschwili v. Germany: Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights from 15 December 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159566>.

267. Case of Şeker v. Turkey: Judgment of the European Court of Human Rights from 21 February 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-72479>.

268. Criminal Justice Act 2003. *UK Public General Acts*. 2003, c. 44. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44>.

269. Erven v. the Queen, [1979] 1 S.C.R. 926. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2621/index.do>.

270. Evidence Act 1995. *Commonwealth Consolidated Acts*. URL: https://classic.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/ea199580/index.html.

271. Evidence Act 2006. Public Act, December 4, 2006, No 69. Version as at November 28, 2023. URL: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2006/0069/latest/whole.html#DLM393592>.

272. Federal Rules of Evidence (approved January 2, 1975, as amended to December 1, 2024), Printed for the Use of the Committee on the Judiciary House of Representatives. Washington: U.S. Government Publishing Office, 2025. 29 p. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/2025-02/federal-rules-of-evidence-dec-1-2024_0.pdf.

273. Kelly, Susan R. Hearsay Evidence and the Federal Rules: Article VIII – I. Mapping Out the Borders of Hearsay. *Louisiana Law Review*. 1975. Vol. 36. P. 139-159.

274. Langbein, John H. Historical Foundations of the Law of Evidence: a View from the Ryder Sources. *Columbia Law Review*. 1996. Vol. 96. P. 1168-1202.

275. Leith McDonald Ratten v. the Queen [1972] A.C 378, 3PLR/1971/44 (PC). URL: <https://lawfyi.io/ratten-v-the-queen-pc-1-jul-1971/>.

276. Morgan, Edmund M. The Hearsay Rule. *Washington Law Review*. 1937. Vol. 12. No. 1. P. 1-19.

277. Orfield, Lester B. The Hearsay Rule in Federal Criminal Cases – Part One. *Fordham Law Review*. 1964. Vol. 32. Issue 3. P. 499-556.

278. Park, Roger C. McCormick on Evidence and the Concept of Hearsay: A Critical Analysis Followed by Suggestions to Law Teachers. *Minnesota Law Review*. 1981. Vol. 65. P. 423-458.

279. R. v. Abbey, 1982 CanLII 25 (SCC), [1982] 2 SCR 24. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1982/1982canlii25/1982canlii25.html>.

280. R. v. Baldree, 2013 SCC 35, [2013] 2 S.C.R. 520. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/13136/index.do>.

281. R. v. Khelawon, [2006] 2 S.C.R. 787, 2006 SCC. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2006/2006scc57/2006scc57.html>.

282. R. v. Mapara, [2005] 1 S.C.R. 358, 2005 SCC 23. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2223/index.do>.

283. Sklansky, David. The Neglected Origins of the Hearsay Rule in American Slavery: Recovering *Queen v. Hepburn*. *Supreme Court Review*. 2022. Vol. 10. P. 413-448.

284. Thayer, James Bradley. A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law. Boston: Little, Brown, and Company, 1898. 636 p.

285. Wigmore, John H. The History of the Hearsay Rule. *Harvard Law Review*. 1904. Vol. XVII. No. 7. P. 437-458.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Список публікацій здобувачки за темою дисертації

*Список публікацій здобувачки, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації*

1. Гаркот Д.Ю. Сутність показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 6. С. 141-145.

URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2023/28.pdf.

2. Гаркот Д.Ю. Правова природа показань з чужих слів у кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 6. С. 231-236.

URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/6/40.pdf>.

3. Гаркот Д.Ю. Спеціальні підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 131-135.

URL: http://pjbv.nuoua.od.ua/v6_2024/26.pdf.

4. Гаркот Д.Ю. Суб'єкти оцінки показань з чужих слів у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 127-133.

URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2025-1/EP_2025_1_127.pdf.

5. Гаркот Д.Ю. Отримання показань із чужих слів під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 379-384.

URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/57.pdf.

Список публікацій здобувачки, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

1. Гаркот Д.Ю. Процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2024. С. 447-449.

2. Гаркот Д.Ю. Формування показань із чужих слів: кримінальний процесуальний аспект. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 02 травня 2024 року) / ред. кол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2024. С. 195-197.

3. Гаркот Д.Ю. Способи перевірки показань із чужих слів як розумової діяльності суб'єктів доказування. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2024 року). Харків: Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2024. Вип. II. С. 117-119.

Відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження

Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на трьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

- 1) Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 року);
- 2) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 02 травня 2024 року);
- 3) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 25 грудня 2024 року).

Додаток 2

**Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального
процесуального кодексу України**

Задля вдосконалення поняття показань із чужих слів, механізму їх отримання та перевірки під час досудового розслідування та судового розгляду, механізму оцінки таких показань у ході кримінального провадження, в тому числі встановлення умов їх допустимості та підстав визнання недопустимим доказом, обґрунтовано доцільність внесення низки змін і доповнень до КПК України, а саме:

1. Частину першу статті 97 викласти у такій редакції:

«1. Показаннями із чужих слів є відомості, що надаються в усній, письмовій або іншій формі свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим щодо певних фактів та обставин кримінального провадження, про які йому стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження».

2. Абзац перший частини другої статті 97 викласти у такій редакції:

«2. У виняткових випадках суд, встановивши неможливість допитати особу, яка надала первинні пояснення, має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів».

3. Пункт п'ятий частини другої статті 97 викласти у такій редакції:

«5) забезпечення стороні кримінального провадження, проти якої спрямовані первинні пояснення, показання з чужих слів, можливості їх спростування».

4. Пункт сьомий частини другої статті 97 викласти у такій редакції:

«7) причини неможливості допиту особи, яка надала первинні пояснення».

5. Частину другу статті 97 доповнити пунктом восьмим у такій редакції:

«8) проміжок часу, який сплив між настанням факту, якого стосуються первинні пояснення, та наданням цих пояснень».

6. Частину третю статті 97 доповнити пунктами п'ятим – восьмим у такій редакції:

«5) стверджує у своїх показаннях, що не пам'ятає або недостатньо повно чи точно пам'ятає факти, які є предметом первинних пояснень;

6) перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором;

7) відсутня під час судового засідання внаслідок ухвалення судом рішення про недоцільність її допиту з підстав, передбачених частиною шостою статті 354 цього Кодексу;

8) відсутня під час судового засідання з інших об'єктивних підстав, які унеможливають її допит або можуть вплинути на повноту чи достовірність показань».

7. Частину третю статті 97 доповнити новим абзацом у такій редакції:

«За наявності можливості допиту особи, яка надала первинні пояснення, суд викликає її та допитує в порядку, передбаченому цим Кодексом».

8. Частину п'яту статті 97 викласти у такій редакції:

«5. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо:

1) первинні пояснення отримані за обставин, які не викликають сумнівів в їх достовірності та виключають можливість фальсифікації чи спотворення цих пояснень;

2) підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана».

9. Частину сьому статті 97 викласти у такій редакції:

«7. У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу стосовно пояснень особи, наданих їм під час здійснення ними кримінального провадження».

10. Статтю 97 доповнити частиною восьмою в такій редакції:

«8. У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони ґрунтуються на поясненні невстановленої особи».

11. Частину чотирнадцяту статті 352 викласти у такій редакції:

«14. Суд має право провести у тому самому або наступному судовому засіданні додатковий допит свідка за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо існують підстави вважати, що йому відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, стосовно яких він не допитувався під час судового розгляду.

Суд має право провести у тому самому або наступному судовому засіданні повторний допит свідка за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо існують підстави вважати, що показання свідка суперечать іншим доказам або викликають інші обґрунтовані сумніви в їх достовірності.

Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити запитання учасники судового провадження, експерт, а також суд».

12. Доповнити статтю 354 частиною шостою в такій редакції:

«6. У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого не проводиться, якщо це може негативно вплинути на його психологічний стан. Для вирішення цього питання судом може бути залучено спеціаліста в порядку, передбаченому статтею 360 цього Кодексу».

Додаток 3

Узагальнення результатів анкетування суддів місцевих та апеляційних судів, слідчих, прокурорів, адвокатів і науково-педагогічних працівників

У зв'язку з проведенням дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за темою: «Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні» було здійснено анонімне анкетування суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, адвокатів і науково-педагогічних працівників щодо окремих аспектів проблематики цього дослідження, результати якого наводяться нижче (участь в анкетуванні взяли 120 респондентів із різних регіонів України).

№	Запитання	Відповіді	
1.	Чи вважаєте Ви задовільним стан нормативного врегулювання показань із чужих слів?	а) так, стан нормативного закріплення є задовільним	17 (14,2 %)
		б) ні, стан нормативного закріплення є незадовільним	97 (80,8 %)
		в) Ваш варіант відповіді	6 (5,0 %)
2.	Якщо Ви надали позитивну відповідь на попереднє питання, то в якому напрямі вважаєте за доцільне	а) уточнення законодавчої дефініції показань із чужих слів	67 (55,8 %)
		б) уточнення переліку виняткових випадків їх використання	83 (69,2 %)
		в) розширення кола умов допустимості показань із чужих слів	89 (74,2 %)

	вдосконалити правове регулювання показань із чужих слів?	г) розширення підстав визнання показань із чужих слів недопустимим доказом	92 (76,7 %)
		д) розмежування умов допустимості та достовірності показань із чужих слів і, відповідно, підстав визнання їх недопустимим і недостовірним доказом	77 (64,2 %)
		е) Ваш варіант відповіді	10 (8,3 %)
3.	Які, на Вашу думку, факти та обставини кримінального провадження можуть встановлюватися за допомогою показань із чужих слів?	а) факти та обставини кримінального провадження, які стосуються готування, замаху та вчинення кримінального правопорушення і приховування його наслідків	20 (16,7 %)
		б) будь-які факти та обставини, які мають значення для цього кримінального провадження	91 (75,8 %)
		в) Ваш варіант відповіді	9 (7,5 %)
4.	Чи вважаєте Ви припустимим дослідження слідчим суддею показань із чужих слів, які надані свідком і містяться у протоколі його допиту, поза викликом цього	а) так, слідчий суддя вправі дослідити показання з чужих слів, які містяться у протоколі допиту свідка, без його виклику в судове засідання	77 (64,2 %)
		б) так, але лише у випадках нез'явлення такого свідка в судове засідання за судовим викликом	19 (15,8 %)
		в) ні, слідчий суддя повинен безпосередньо допитати свідка та не	18 (15,0 %)

	свідка в судове засідання з розгляду відповідного клопотання?	може досліджувати показання з чужих слів, які містяться у протоколі його допиту	
		г) Ваш варіант відповіді	6 (5,0 %)
5.	Які, на Вашу думку, способи перевірки показань із чужих слів є найбільш дієвими у ході досудового розслідування?	а) проведення допиту, в тому числі одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб за участю учасника кримінального провадження, який надав показання з чужих слів	74 (61,7 %)
		б) проведення інших слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення для впізнання, обшуку, огляду, слідчого експерименту, освідчування, а також призначення окремих видів експертиз	24 (20,0 %)
		в) проведення негласних слідчих (розшукових) дій	9 (7,5 %)
		г) проведення тимчасового доступу до речей і документів	10 (8,3 %)
		д) Ваш варіант відповіді	3 (2,5 %)
6.	Як Ви вважаєте, в яких випадках суд може взяти до уваги твердження з чужих слів, яке висловлене учасником	а) у разі виклику та допиту в судовому засіданні такого учасника кримінального провадження	87 (72,5 %)
		б) у разі оголошення в судовому засіданні протоколу слідчого експерименту або пред'явлення для	27 (22,5 %)

	кримінального провадження в ході проведення в досудовому розслідуванні слідчого експерименту або пред'явлення для впізнання?	впізнання, в якому міститься таке твердження	
		в) Ваш варіант відповіді	6 (5,0 %)
7.	З яких, на Вашу думку, підстав показання з чужих слів підлягають визнанню недостовірним доказом?	а) наявність сумнівів в об'єктивності показань із чужих слів	103 (85,8 %)
		б) первинне пояснення, яке становить зміст показань із чужих слів, отримане від невстановленої особи	88 (73,3 %)
		в) встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів	101 (84,2 %)
		г) надання сторонами кримінального провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань	73 (60,8 %)
		д) Ваш варіант відповіді	12 (10,0 %)
8.	Як Ви вважаєте, чи доречним є розширення нормативно	а) перебування особи на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором	97 (80,8 %)

	визначених підстав використання судом показань із чужих слів за відсутності можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, шляхом включення до їх числа таких підстав?	б) ухвалення судом рішення про недоцільність допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, якщо допит може негативно вплинути на його психологічний стан	87 (72,5 %)
		в) відсутність особи під час судового засідання з інших об'єктивних підстав, які унеможливають допит або можуть вплинути на повноту чи достовірність показань	79 (65,8 %)
		д) Ваш варіант відповіді	8 (6,7 %)
9.	Чи доцільним, на Вашу думку, є надання суду права визнати допустимим доказом показання з чужих слів, отримані від осіб, котрі брали участь у відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних	а) так, надання суду такого права є доцільним	88 (73,3 %)
		б) ні, показання з чужих слів, отримані від таких осіб, підлягають безумовному визнанню судом недопустимим доказом	20 (16,7 %)
		в) Ваш варіант відповіді	12 (10,0 %)

	діях (зокрема, понятими, спеціалістами, перекладачами)?		
10.	Як Ви вважаєте, до яких процесуальних наслідків може призводити визнання судом першої інстанції показань із чужих слів недопустимим доказом?	а) неможливості дослідження показань із чужих слів	107 (89,2 %)
		б) припинення дослідження показань із чужих слів у судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате	98 (81,7 %)
		в) неможливості використання показань із чужих слів у ході прийняття процесуальних рішень	105 (87,5 %)
		г) неможливості посилення на них судом у ході ухвалення судового рішення	99 (82,5 %)
		д) зміни обсягу та порядку дослідження доказів	79 (65,8 %)
		е) неможливості використання показань із чужих слів учасниками кримінального провадження для обґрунтування промов у судових дебатах	91 (75,8 %)
		є) Ваш варіант відповіді	6 (5,0 %)

Додаток 4

**Акти про впровадження наукових розробок
дисертаційного дослідження Д.Ю. Буджак на тему: «Показання
з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право**

1) у навчальний процес (акт Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 01.04.2025 р.);

2) у правозастосовну діяльність (акт Окружної прокуратури міста Івано-Франківська від 02.04.2025 р.).

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Івано-Франківського
навчально-наукового юридичного
інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

 Роман САВЧУК
«04» квітня 2025 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри кримінального процесу Національного
університету «Одеська юридична академія»
Буджак (Гаркот) Діани Юріївни на тему:
«Показання з чужих слів як джерело доказів
у кримінальному провадженні»,
поданого на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Комісія у складі: голови комісії – в.о. завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента В. Д. Юрчишина, доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента С. О. Коропецької, доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента В. А. Савченка, склала цей акт про те, що результати дослідження, викладені у наукових публікаціях за

результатами дисертаційного дослідження Буджак (Гаркот) Діани Юріївни на тему: «Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні» використовуються в навчальному процесі Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» під час підготовки навчальних програм і лекцій, проведення різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального та кримінального процесуального права» та «Права людини у сфері кримінальної юстиції», а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

У навчальному процесі рекомендовано використання здобувачами таких публікацій:

1. Гаркот Д.Ю. Сутність показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 6. С. 141-145.
2. Гаркот Д.Ю. Правова природа показань з чужих слів у кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 6. С. 231-236.
3. Гаркот Д.Ю. Спеціальні підстави визнання показань із чужих слів недопустимими доказами у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 131-135.
4. Гаркот Д.Ю. Суб'єкти оцінки показань з чужих слів у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 127-133.
5. Гаркот Д.Ю. Отримання показань із чужих слів під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 379-384.
6. Гаркот Д.Ю. Процесуальні властивості показань із чужих слів у кримінальному процесі. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 26 квітня 2024 року) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2024. С. 447-449.

7. Гаркот Д.Ю. Формування показань із чужих слів: кримінальний процесуальний аспект. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 02 травня 2024 року) / ред. кол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2024. С. 195-197.

8. Гаркот Д.Ю. Способи перевірки показань із чужих слів як розумової діяльності суб'єктів доказування. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2024 року). Харків: Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2024. Вип. II. С. 117-119.

Голова комісії:

в.о. завідувача кафедри кримінального
процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

Віталій ЮРЧИШИН

Члени комісії:

доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

Сніжана КОРОПЕЦЬКА

доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь САВЧЕНКО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

**Керівник Окружної прокуратури
міста Івано-Франківська**

Ігор СТЕФАНІШИН

2025 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Буджак (Гаркот) Діани Юріївни на тему:
«Показання з чужих слів як джерело доказів
у кримінальному провадженні»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Керівництвом Окружної прокуратури міста Івано-Франківська Івано-Франківської області розглянуто окремі результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Буджак (Гаркот) Діани Юріївни на тему: «Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні», поданого на здобуття ступеня доктора філософії.

Отримані в результаті зазначеного дисертаційного дослідження висновки та пропозиції є слушними, мають необхідний теоретичний рівень і практичну значимість, виступають науково обґрунтованими та можуть бути рекомендовані для практичного використання у діяльності органів прокуратури.

**Перший заступник
керівника Окружної прокуратури
міста Івано-Франківська**

Віталій ГУРАШ